

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографически)

на

XII^{то} Обикновено Народно Събрание

(първа извънредна сесия).

XIV заседание, петък, 10 май 1902 г.

(Отворено въ 3 ч. слѣдъ пладнѣ подъ прѣдсѣдателството на подпрѣдсѣдателя г. А. Франгя.)

Прѣдсѣдателствующъ А. Франгя: (Звъни.) Засѣданието се открива.

Г-нъ секретарьтъ ще прочете поименния списъкъ на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретарь П. Ковачевъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: М. Балтовъ, Д. Вълчевъ, К. Досевъ, Г. Згуревъ, А. Каназирски, Х. Мановъ, В. Минчовъ, С. Митевъ, Н. Мушановъ, Г. Пасаровъ, С. Пиралковъ, Н. Рашисевъ, К. Калчовъ и М. Хюсейновъ.)

Прѣдсѣдателствующъ А. Франгя: Отъ 178 души народни прѣдставители отсъствуватъ 14 души. Тѣй като има на лице законно число народни прѣдставители, засѣданието продължава.

Прѣди да започнемъ работа има да съобща на г. г. народнитѣ прѣдставители, че на г. Мустафа Хюсейновъ, Ескиджумайски народенъ прѣдставителъ, се разрѣшава отнискъ 10 дена.

Слѣдъ това на дневенъ редъ имаме продължение разискванията по проекта за отговора на тронното слово.

Има записани по редъ г. Д. Христовъ, който се е отказалъ; г. Теню Начовъ, който се е отказалъ; послѣ наредъ иде г. Янко Сакжзовъ, който има думата.

П. Пешевъ: Прѣди да се почне дневниятъ редъ, желая да направя едно питане къмъ г. Министра на Търговията и Земледѣлието, та бихъ молилъ да се извика.

Л. Дуковъ: Азъ, г-да прѣдставители, искамъ едно нѣщо да напомня: че споредъ нашия правилникъ, както въ него ясно е казано, макаръ да

го нѣмамъ при мене да го прочета, но всѣки го знае, както и по съгласието на всички фракции, казва се, че отъ всѣка парламентарна група, която се признава за такава, се опрѣдѣля по колко души да говорятъ. Ако ние сега допуснемъ и продължаваме туй говорене по тронната рѣчь, което, споредъ както азъ го разбирамъ, като се отдѣлиха колко души да говорятъ, то ако допуснемъ сега на всѣка една фракция да се изкаже, ние нѣма никой път да свършимъ, защото има фракции, които не сж говорили, а тукъ 15 дена засѣдаваме и се едно и сжщо говоримъ. Всичкитѣ ми уважения къмъ г. г. социалиститѣ, (Г. Кирковъ: Вие уважавайте правилника!) които — нѣма да откажа — разбираятъ какво говорятъ, но въ сжщностъ работата каква е: излѣзе г. Благоевъ и каза: азъ говоря отъ името на нашата фракция; мислѣхъ, че той ще бѣде единчѣкъ, но излѣзе и г. Владимировъ... (В. Димитровъ: Владимиръ Димитровъ ме казватъ, дѣдо Лазаре! Ние се познаваме отъ Провадия), който тѣй сжщо отъ името на социалистическата фракция говори, а сега излиза и г. Сакжзовъ. Разбира се, съ удоволствие ще го слушаме, но искамъ да се разбере, че, ако отъ 7 души социалисти говорятъ трима, четирма, колко трѣбва да говорятъ отъ другитѣ фракции? Когато социалиститѣ говориха толкова, колко трѣбва да говорятъ стамболиститѣ, отъ които е говорилъ само единъ, колко трѣбва да говорятъ народняцитѣ, които сж 20—30 или повече, не знаа, и не е говорилъ никой? Ако иматъ право да говорятъ отъ тѣхъ трима, четирма, то отъ фракция, която е отъ 100 души, колко трѣбва да говорятъ? (Н. Габровски: Правилникътъ опрѣдѣля колко!) Тогата ще отидатъ 25 дена. Азъ моля или да говорятъ по-кратко, или да остане да си гледаме работата, за която сме пратени тукъ.

Министър-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ мисля, че г. г. народнитѣ прѣдставители сами не взематъ мѣрки да се тури край на дебатитѣ по отговора на тронната рѣчь. (Отъ крайната лѣвица: Взети сж вече!) Трѣбва да признаемъ, че съ отговора на тронното слово ние почнахме първата работа въ Камарата и, може би, да не сме били толкова опитни, па и правилникътъ е широкъ. Но надѣвамъ се, че другъ пътъ нѣма да се повтори сжщото. Другъ пътъ може да се направи, напр., слѣдующето. По важни въпроси, каквито ще бждатъ генералнитѣ дебати по бюджета, да заявятъ групитѣ, които желаятъ да взематъ думата, че вълагатъ на по двама прѣдставители да говорятъ отъ тѣхно име, та като се даде думата алтернативно, да има по прѣвнната разнообразие. То ще бжде въ интереса на работата и всѣки ще може да се изкаже. Този пътъ май безпрограмно карахме и, както сме я закарали, сжщо тѣй ще я довършимъ. Азъ ще моля само господата да бждатъ по-кратки, за да можемъ да свършимъ. Ако г. Сажъзовъ, който е записанъ, желае да говори, нека говори.

Прѣседателствующъ Д. К. Поповъ: Г-нъ Пешевъ има думата, за да направи едно питане.

П. Пешевъ: Ще моля почитаемиѣ г. г. министри, въ отсъствие на г. Министра на Търговията и Земледѣлието, ако иматъ възможность, да ми отговорятъ нѣкой отъ тѣхъ на едно мое питане. По чл. 12 отъ закона за застрахуване земнитѣ произведения отъ градобитнина, обезщетението за загубитѣ отъ градобитнината се плаща отъ държавното съкровище най-късно два мѣсеца слѣдъ свършване на градобитния сезонъ, а пъкъ сега захвана и друга година, и другъ градобитенъ сезонъ захвана, и градобитнината отъ онази година още не е изплатена. Желалъ бихъ да зная, почитаемото правителство какви разпорѣдки и е направило, за да се изплатятъ загубитѣ.

Министър-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Г-да народни прѣдставители! На питането на почтения Севлиеви народенъ прѣдставитель има да направя слѣдующата бѣлѣжка. Право е, че законътъ задължава правителството въ извѣстенъ срокъ да плаща обезщетенията, прѣдвидени въ закона, на онези, които пострадатъ отъ градобитнина, както е и право, че спсредъ много закони, правилници и наредби, българската хазна е длъжна да плаща дълговетѣ си съ настанали надежи. За голѣмо съжаление, благодарение на огромния летущъ дългъ, българската хазна не е била въ положение да плаща наврѣме. Туй нека служи за извинение, че досега градобитнината не е била плащана. Ще бжде ли това възможно да стане наскоро, на този въпросъ не се наемамъ тая минута още да отговоря. Когато се взематъ мѣрки за консолидирането на летущия дългъ, нѣма съмнѣние, че първата грижа на правителството ще бжде да плати обезщетението на градобитнината.

Министъръ М. Сарафовъ: Ще допълня обясненията на г. Министър-Прѣседателя съ това, че е направено вече разпорѣждане да се отпуснатъ сумитѣ, които дължимъ на фонда за градобитнината, но закѣснѣването е било по причина, че смѣткитѣ по събирането на десетъка мѣчно можеха да се установятъ. Но както каза г. Министър-Прѣседателътъ, щомъ бждемъ въ положение, азъ вървамъ, че ще можемъ да направимъ отчасти това нѣщо.

П. Пешевъ: Азъ съмъ доволенъ отъ отговора на г. министра, но само бихъ помолилъ да се побърза, защото мнзина, които сж пострадали отъ градобитнината, чакатъ да имъ се плати.

Министъръ М. Сарафовъ: Ако обичате, относително страданията на селата, има да ви съобща още това, че министерството е направило разпорѣждане да се отпуснатъ на пострадалиѣ села аванси до 20% сръбцу онова, което тѣ иматъ да получатъ отъ градобитнината. И много села сж били улеснени по този начинъ отчасти поне.

Г. Кирковъ: Искамъ да направя едно малко питане на г. Министра на Вжтрѣшнитѣ Работи, но го нѣма тукъ. Ако другитѣ г. г. министри обичатъ...

Министър-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Направѣте го и, ако бждемъ въ положение, ще ви отговоримъ ние.

Г. Кирковъ: Получихъ свѣдѣния, че въ г. Имболъ отъ доста дълго врѣме, а напоследъкъ още по-силно, върлувала нѣкаква шайка отъ личности развалени, които обезпокоявали хората. Тази шайка, между впрочемъ, напоследъкъ е нападнала нашия приятелъ, нѣкой си Недѣлчо Енчевъ, когато се е връщалъ отъ работата си.... (Министърътъ на Вжтрѣшнитѣ Работи влиза въ залата.)

Министър-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Повторѣте това прѣдъ г. Министра на Вжтрѣшнитѣ Работи, г-нъ Кирковъ.

Г. Кирковъ: Едно малко питане ще Ви направя, г-нъ министре. Отъ Имболъ се оплакватъ, че тамъ върлува нѣкаква шайка отъ личности развалени и единъ отъ нейнитѣ подвизи е и този, че напоследъкъ е нападнала единъ нашъ приятелъ и му е нанесла побой. Той е отишълъ да се оплаче въ участъка, но не сж обърнали внимание на неговото оплакване. Взелъ медицинско свидѣтелство, отишълъ е на сутринта въ участъка, но и на него не обърнали внимание. И за голѣмо очудване на тѣзи, които ни пишатъ, тази шайка, кото е нишествувала и правила скандали, на другия денъ я видѣли заедно сж полицейския приставъ да гуляятъ. Моля ви се, ако е възможно, да провѣрите това и, ако излѣзе вѣрно, да вземете пужнитѣ мѣрки спрѣмо Вашия приставъ и да му се впуши да бжде охранителъ на реда и тишината, защото, ако тая

шайка продължава да върлува, тогава ние ще бъдем принудени сами да се защитим. Ние сме в положение да се защитим, но мислим, че това е дълго на самата власт. Затова аз ви моля да направите справка и видете: истина ли е това или не, и ако е истина, да направите необходимото.

Министър А. Людсканов: Досега никакво извѣстие за тази случка, нито за каква шайка, нѣмамъ. Ако бѣше се оплакалъ пѣкой отъ вапигѣ приятели, азъ щѣхъ да направя справка и да взема мѣрки. Вземамъ актъ отъ думитѣ Ви, ще направя справка и, бѣдѣте увѣрени, че всѣкому ще дамъ това, което заслужава.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Янко Сакжзовъ има думата.

Я. Сакжзовъ: Г-да народни прѣдставители! Азъ вземамъ актъ отъ думитѣ на Провадийския народенъ прѣдставител, г. Лазаръ Дуковъ, и дѣйствиелно смѣтамъ за права неговата бѣлѣжка, че на Народното Сѣбрание ще бѣде много приятно да изслуша прѣдставителитѣ отъ всички парламентарни групи, напр. отъ групата на либералната партия, отъ групата на народната партия, отъ които още никой не е взелъ думата, сѣщо и отъ групата на народно-либералната партия, отъ която само единъ прѣдставител чухме да ни говори тукъ по отговора на тронното слово. Нашата парламентарна група взе два пѣкти думата и, не ще съмнѣние, ще бѣде знаяде, както каза г. Лазаръ Дуковъ, ако и трети пѣктъ вземемъ думата. Тѣй че, азъ съ удоволствие бихъ изслушалъ прѣдставителитѣ отъ либералната фракция и народната партия, на ако остане врѣме и ако остане желание у Народното Сѣбрание да чуе и моето скромно мнѣние, тогава ще взема нѣйдѣ по срѣдната думата. Тѣй че, мисля, много правилно е това и това би трѣбвало по-отрано да се направи; отъ страна на бюрото би трѣбвало да се направи една покана, щото всички прѣдставители на парламентарнитѣ фракции да се изкажатъ по редъ и, послѣ, ако има възможность, да повторятъ и потрѣтятъ.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Въ такъвъ случай има думата г. Пешевъ.

П. Пешевъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Не ща да ви говори дълга рѣчь; ще кажа само нѣколко думи, колкото да се чуе и мнѣнието на либералната партия по отговора на тронното слово. Ще бѣда много кратъкъ. Прѣди всичко, нѣма да се спирамъ на първия пасажъ, който говори за свободата, при която сѣ станали изборитѣ на 17 февруарий т. г., затуй именно, защото по този пасажъ се говори много и обстоятелствено; онова, което се говори по тоя пасажъ, биде подкрѣпено съ данни неопровержими, съ данни, които и самото почитаемо правителство не можеше да отрѣче, особено относително многото разтурване

на общинскитѣ сѣвѣти, агитациитѣ, които правѣха почитаемиѣ г. г. министри, и обявяването отъ самитѣ тѣхъ официални кандидатури, за които едно врѣме тѣ може би и справедливо вдигаха толкозъ много шумъ. Тѣй щото, по тоя пасажъ, като се присѣдинявамъ къмъ ораторитѣ, които казаха, че не е право да се говори за свободата, при която сѣ станали изборитѣ, защото тази свобода, трѣбва да се каже, бѣше относителна, — минавамъ къмъ другъ пасажъ отъ отговора на тронното слово.

По втория пасажъ — за финансовитѣ мѣропріятия се говори малко. Почитаемото правителство каза, че задачитѣ на извънредната сесия ще сѣ: прокарането единъ рационаленъ бюджетъ и прѣмахането летицитѣ дългове. Тия двѣ задачи, скромни нагледъ, сѣ въ сѣщностъ много сериозни, и азъ мисля, че ако Народното Сѣбрание справедливо ги разрѣши, то ще изпълни много сѣвѣстно своя дългъ. Но тукъ трѣбва да забѣлѣжа, че почитаемото правителство не се е възползувало отъ врѣмето, което имаше на разположението си, отъ идването му на властъ дори до днесъ, да вземе необходимитѣ мѣрки, за да може колко-годѣ да намали финансовитѣ затруднения. Ние сме вече въ 20-ия день отъ какъ е свикана настоящата извънредна сесия, а главното, за което е свикана тая сесия — разглеждане на бюджета — липсва. Бюджетътъ и досега не е пригответъ и не е прѣдставенъ на Народното Сѣбрание; това трѣбваше да стане още при откриването на Народното Сѣбрание. Сега сме вече въ 20-ия день отъ сесията, въ 5-ия мѣсецъ отъ годината, а държавата се управлява по миналогодишния бюджетъ. Това е една голѣма нередовность, едно голѣмо незачитане атрибутитѣ на Народното Сѣбрание и разпорежданията на конституцията. Бюджетътъ е най-главниятъ и сѣщественъ законъ, съ който трѣбва да се занимае Народното Сѣбрание; а единъ пѣктъ правителството не е пригответо тоя бюджетопроектъ, то не е изпълнило разпорежданията на конституцията. Отъ друга страна, говори се, че е сключенъ нѣкакъвъ заемъ, съ който ще се занимаемъ въ тая сесия. Това го каза и Министерството, обаче, и досега Народното Сѣбрание не е сезирано съ тоя въпросъ, не сѣ му внесени условията по този заемъ, за да има врѣме и възможность да ги изучи и за да може добросѣвѣстно да се произнесе по тѣхъ. Така щото смѣтамъ, че и въ това отношение правителството не е изпълнило своята длѣжностъ и не е постигнито тѣй, както трѣбва да постигнито едно правителство, което иска сериозно да се занимае съ уреждането на държавата и, главно, съ прѣмахането на финансовитѣ затруднения, съ които то особено се е нагърбило.

Ще да се спра да кажа нѣколко думи и по въпроса за нашитѣ външни отношения и главно по въпроса за Фирмилиана, защото считамъ, че по този въпросъ всички групи отъ Народното Сѣбрание трѣбва да се произнесатъ и кажатъ своето мнѣние. Азъ не сподѣлямъ ония възгледи, които се изказаха отъ нашитѣ уважаеми другари демократи и социаль-

демократи. Тѣ гледатъ на тоя въпросъ много отъ друга точка зрѣние, отколкото трѣбва да се гледа на него. Идеалитѣ, които тѣ ни начъртаха въ рѣшитѣ си, сж дѣйствително много хубави, но сж не-постижими; непостижими сж затуй именно, защото тѣ не могатъ да бждатъ пригърнати отъ нашитѣ противници. Ако ние искаме постижението на нашитѣ исторически задачи и на нашитѣ идеали по такава програма и по такъвъ начинъ, както е начертанъ отъ уважаемитѣ оратори социалисти и демократи, туй нѣщо би могло да се постигне и би имало приложението си само тогава, когато и съседнитѣ ни държави, които конкуриратъ съ насъ по въпроситѣ отъ жизнена важностъ, биха пригърнали такава програма и биха и тѣ прѣдварително дали своето съгласие за една конфедерация, или федерация, както я наричатъ; но веднажъ признато, че не сме въ положение да изискаме отъ тѣхъ това, веднажъ съзнато, че нѣма никаква надежда да се съгласятъ и тѣ заедно съ насъ на проектираната федерация, веднажъ, отъ друга страна, констатирано, че тѣ работятъ сега неуморно и енергично за постигането на ония задачи въ Македония, които тѣ сж си начъртали — то наша належаща длъжностъ е, щото и ние да не изоставяме своитѣ идеали за постигане въ едно неопрѣдѣлено бждѣще, когато станела тази непостижима конфедерация, ние трѣбва да работимъ едноврѣменно съ тѣхъ. Говори се, че сѣрбитѣ настояватъ за рѣкополагането на Фирмилиана съ пропагандически, съ политически цѣли. Ако е тъй, г-да народни прѣдставители, трѣбва ли да згърнемъ рѣцѣ и да чакаме да стане конфедерацията, че тогава да работимъ, особено като още намъ сега принадлежи да се произнесемъ по този въпросъ? Въпросътъ за Фирмилиана е общобългарски, той е свързанъ съ оная дѣятелностъ, която даде църковната независимостъ на България, тая независимостъ, която и досега обединява духовно и църковно българския народъ, инакъ тъй много разпокъсанъ политически. Българскиятъ народъ, безъ разлика на партии, съ митингитѣ се произнесе вече по този въпросъ; за Народното Събрание е задължително да слѣдва въ тоя пѣтъ, който му е начерталъ народътъ въ своитѣ всенародни митинги, да работи за постигането онуй желание, което въ всичкитѣ краища на България въ единъ гласъ се изказа. Ако не е постижимо политическото обединение на българитѣ, то духовното, църковното обединение, което сме си спечелили още въ 1870 г., това обединение, това единство ние трѣбва да пазимъ свето, да го бранимъ непожтнато тъй, както е спечелено отъ самото начало; защото не трѣбва да забравяме, че това духовно единство ще да бжде основата и за нашето бждѣще политическо единство. Като говоря, г-да народни прѣдставители, по този въпросъ, азъ считамъ за нужно да припомня, че въ туй отношение не вѣрвамъ да има нѣкакво разногласие въ срѣдата на Народното Събрание, и не вѣрвамъ да има нѣкакво противорѣчие отъ страна на болшинството и отъ страна на правителството.

Азъ и досега си припомнямъ думитѣ на уважаемия покойникъ Василъ Клячовъ, тоя добъръ познавачъ на Македония и македонскитѣ работи, когато отъ тази трибуна искаше отъ българското правителство да се застъпи за интереситѣ на нашитѣ неосвободени още братя. Неговитѣ рѣчи бѣха винаги прѣпълнени съ факти потрѣсающи, неговиятъ гласъ винаги тукъ въ Народното Събрание се посрѣщаше съ единодушни рѣкопѣскания отъ народнитѣ прѣдставители безъ разлика на партии, и неговиятъ гласъ намираще горещо одобрение отъ страна на прогресивно-либералната партия, която въ своя органъ „България“ подкрѣпяше гласа на своя ораторъ, на своя приятель, и настояваше, щото българското правителство въ 1899 г. да се застъпи най-енергически за правата на нашитѣ брати въ Македония, особено когато се касаеше пакъ до въпроса за рѣкополагането на Фирмилиана. Не зная какъвъ е възгледътъ сега на уважаемото правителство. Чувамъ да говорятъ нѣкои, че то не е имало достатъчно енергия да се възпротиви на проектираното рѣкополагане на Фирмилиана, то даже считало тоя въпросъ за маловаженъ, за нищо незначущъ, и, ако се слушатъ нѣкои оратори отъ болшинството и ако се приеме, че тѣ изказватъ възгледитѣ на правителството и на болшинството, трѣбва да се приеме, че дѣйствително правителството не дава никаква важностъ на този въпросъ. Но азъ мисля, че тоя възгледъ свършено не е правъ, защото и досега не съмъ чулъ правителството да каже, че не се интересува отъ тоя въпросъ, че то не иска да се протини на рѣкополагането и че, ако досега послѣдното не е станало свършенъ фактъ, то не ще да вземе ония мѣрки, които му се диктуватъ отъ интереситѣ на българския народъ, мѣрки, каквито едно врѣме самитѣ членове на днешното правителство прѣпорѣчваха на своитѣ прѣдшественици. Като не зная сегашнитѣ възгледи на болшинството и на почитаемото правителство, считамъ за нужно да припомня онова, което съмъ чулъ отъ тѣхъ прѣди години, и което тѣ сж написали въ своя органъ в. „България“. Азъ имамъ да ви цитирамъ нѣкои статии, които се намиратъ въ в. „България“ по тоя въпросъ; ще ви цитирамъ само нѣкои характеристични пасажѣ, които начертаватъ поведението на сегашното правителство — пасажѣ, които, писани въ 1899 г., го апжиратъ какъ да дѣйствува по този въпросъ. Въ в. „България“, отъ 10 ноемврий 1899 г., е написана статия подъ заглавие „Фирмилиановата афера“; въ нея четемъ: (Чете.) „Ние мислимъ, че българското правителство трѣбва енергически да поиска отъ Портата вдигането на Фирмилиана отъ Скопие. Ако турцитѣ не склонятъ, българското правителство трѣбва да потърси други мѣрки да ги застави да склонятъ. Най-първо ние искаме да спремъ то данѣта, които плащаме на Турция за Румелия. Другитѣ срѣдства то само ги знае“. (Д. Цанковъ: Нѣкой глупавъ го е писалъ и ти сега много си наивенъ да се основавашъ на него! — Смѣхъ.)

Въ в. „България“, отъ 12 ноемврий 1899 г., въ статията „Македонскитѣ работи“, се казва така: (Чете.) „Но нашиятъ суверенъ Султанъ Хамидъ не се отчайва“. . . (Д. Цанковъ: Той не знае какво е, суверенъ е, а не суверенъ! Глупавъ е онзи, който го е писалъ.) Тѣй е писано: (Чете.) „Той е заповѣдалъ да отиде Фирмилианъ въ Цариградъ и тамъ да получи владишка патерица, съ която да троши главитѣ на българския народъ въ Скопската епархия. Срамота е, подиръ всичко станало, ние да плащаме на Високата Порта данъ. Това може да става само въ врѣме на крайно неспособно българско правителство!“. Ето какъ въ 1899 г., когато бѣше се повдигналъ въпросътъ за Фирмилиана, уважаемата група прогресивно-либерали въ своя органъ начертаваше пътя на българското правителство; тогава българското правителство вървѣше въ тоя пътъ, то изпълни своя дългъ, който му се диктуваше отъ всички българи въ Балканския Полуостровъ. То тогазъ взе всички мѣрки и прати нарочно човѣкъ, който да се застъпи за рѣкопологането на Фирмилиана, и това се постигна. По енергическото застъпничество на българското правителство въ 1899 г. Фирмилианъ не биде рѣкоположенъ. Азъ искамъ да зная, дали уважаемото правителство сега, когато става въпросъ пакъ за рѣкопологането на Фирмилиана, ще върви изъ тоя начертанъ отъ него пътъ, дали ще изпълни тая програма, която то даваше на правителството въ 1899 г., дали то ще да се рѣши да не плаща данъта за Източна-Румелия на Турция и дали ще продължи по-нататѣкъ да прѣдприеме и други сръдства, за каквито то говорѣше въ вѣстника си. Разбира се, г-да народни прѣдставители, че тукъ не се касае да обивимъ война на Турция, или на друга нѣкоя сила — касае се до едно енергическо съпротивление по този въпросъ. Трѣбва правителството сериозно да се съпротиви, трѣбва енергично да направи своя протестъ и, ако то не се послуша, да направи онова, което е най-лесното и най-постижимото — да не плаща данъта на Турция. Азъ желая, щото уважаемото правителство да изкаже своето мнѣние по този въпросъ, защото друго мнѣние по въпроса за рѣкопологането на Фирмилиана не може да има. Веднажъ нашитѣ събди държатъ на него, веднажъ правятъ голѣмъ капиталъ отъ него, веднажъ искатъ съ рѣкопологането на Фирмилиана да отбѣлжватъ, че най-важниятъ български центъръ, Скопие, е сръбски, за насъ, безъ разлика на партии, не остава нищо друго, освѣнъ да се съпротивимъ, съ което ще докажемъ, че Скопие не е сръбски центъръ, а той е сърцето на България. Отъ Скопие най-напрѣдъ се е започнала първата борба за българската самостоятелна църква; сега, когато пакъ отъ този градъ се издига високо протестъ противъ посѣгането върху придобититѣ ни църковни правдини, длъжностъ е на всички българи, безъ разлика на партии, да го поддрѣпимъ, защото само съ съдѣйствието на цѣлия български народъ и съ енергическото застъпване

на българското правителство усилията на Българския екзархъ въ туй отношение ще се овѣнчаятъ съ успѣхъ, и Скопие ще си остане и наапрѣдъ такъвъ български центъръ, какъвто си е билъ досега.

Тѣзи сж, г-да народни прѣдставители, бѣлжжитѣ, които имахъ да кажа по отговора на тронното слово. (Рѣкоплѣскане отъ лѣвицата.)

Д. Петковъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! азъ ще говоря твърдѣ кратко. Не мислѣхъ да вземамъ думата, ако нѣкои отъ г. г. прѣдставителитѣ, било отъ болшинството, било отъ крайната лѣвица, не поставяха нѣкои отъ въпроситѣ на твърдѣ лоша и непрѣпоръчителна за България тема. Взехъ думата да кажа нѣколко думи само по пасажитѣ, които се отнасятъ до отговора на тронното слово. Още при редактирането на отговора на тронното слово, членъ въ комисията дѣто съмъ и азъ, бѣхме повикали г. Министъръ-Прѣдседателя и тамъ искахме нѣкои обяснения, за да можемъ и ние като народни прѣдставители да дадемъ своето съдѣйствие и своята помощ на българското правителство, за да изпълни своя дългъ. Г-нъ Министърътъ тогава, за жалость, имаше работа, постоя много малко въ комисията; върху нѣкои въпроси, които му зададохме, отговори ни, върху други каза, че не може да отговори, и ние се задоволихме. И аслж повече не можеше да изискваме. Прѣди да дойда, обаче, до тия въпроси, азъ ще захвана най-напрѣдъ по реда си, така, както е редактирано самото тронно слово.

Въ комисията азъ бѣхъ първиятъ и единствениятъ, ми се струва, съ г. Сакъзова, които настоявахме да се изхвърлятъ думитѣ: „но и за пълната свобода, при която сж станали изборитѣ“, за да можемъ, казахъ азъ тогава, и ние да си дадемъ и този пътъ гласа, при вотирането на тронното слово; иначе, вие ни отнемате възможността и ние като народни прѣдставители по нѣкои въпроси, които върваме, че сж справедливи, да си дадемъ гласа. Обаче, комисията не се съгласи и, слѣдователно, така, както е редактиранъ отговора на тронното слово въ тѣзи пасажѣ, нѣма съмнѣние, че вие не можете да искате отъ мене и приятелитѣ ми да го подпишемъ.

Г-да народни прѣдставители! Не съмъ азъ, който да отрѣча, че изборитѣ, които станаха, сж стапали при извѣстна относителна свобода — разбира се, ако правимъ сравнение съ миналитѣ избори. Но и вие, които ще сѣдите за това сега, трѣбвало би да се прѣнесете въ миналитѣ врѣмена и съ спокоенъ разсѣдѣкъ да направите една разлика между тогавашното и сегашно положение на страната. Когато сѣдите за миналитѣ избори, трѣбва да вземете въ внимание, че законоположенията тогава бѣха съвсѣмъ други, а законоположенията, по които станаха сегашнитѣ избори, сж съвсѣмъ други.

Азъ не съмъ отъ тѣзи, които ще отрѣчатъ, че при извършването на тѣзи избори имаше една свобода, поне, ако щете, кажете я прѣдварителна, прѣди

дена на изборитѣ. Нѣма защо да отричамъ, макаръ да съмъ опозиция, и онова обстоятелство, че поне правителството ни остави да кръстосваме България; ходихме да си държимъ рѣчитѣ; проповѣдвахме на своитѣ приятели своитѣ начала; съвѣтвахме ги да взематъ участие въ изборитѣ и пр. Но нѣма да отрѣчете и вие другата страна на медала, че правителството употреби, наистина, твърдѣ голѣми усилия, за да направи онова, тѣй наречено, морално влияние и да си изкара едно болшинство. Нѣма съмнѣние, азъ другъ пѣтъ съмъ говорилъ отъ тази трибуна, че като правителство, изходяще отъ една партия, азъ не му отричамъ ни най-малко правото да си парежда и то кандидати, да обикаля и то, да агитира за себѣ си; но азъ и въ миналата сесия на бившето Народно Собрание, когато говорихъ оттукъ, казахъ, и сега съмъ принуденъ да го кажа, че се злоупотребява твърдѣ много съ разтурване на общинитѣ. Тоя пѣтъ ни се дадохъ много повече данни, отколкото азъ тогава имахъ, че правителството вмѣсто да спре онѣзи погрѣшки и прѣстъпки, които се правѣха съ разтурване на селскитѣ избори и които тогава азъ нарѣкохъ правяне политика съ селскитѣ общински съвѣти, — то усили още повече своитѣ дѣйствия по тѣхъ. Безспоренъ фактъ е — нѣщо, което и правителството не отрича — че неимовѣрно много общински, селски и градски съвѣти се разтуриха прѣди изборитѣ. А щомъ има такъвъ единъ фактъ, то е вече едно ясно доказателство, че правителството се е стремило да си докара едно болшинство. И поне това нѣма защо да го отричаме. Щомъ е така, ако бѣше се съгласила комисията, или болшинството отъ комисията, да се махнатъ тѣзи редове, мисля, нѣмаше да има врѣда нито на правителството, нито на васъ. Но комисията не се съгласи, па не знаа и вие какво ще кажете. Въ всѣки случай, безсъмнѣно е, че правителството една недѣля порано, прѣди изборитѣ, разтури грамадно число общински съвѣти. И щомъ е разтурило тѣзи общински съвѣти прѣди изборитѣ и е произвело изборитѣ съ общински комисии, нѣма съмнѣние, то е имало една опрѣдѣлена цѣль, да си докара болшинство. И направи го. Прѣдъ такъвъ единъ важенъ въпросъ, какъвто бѣше въпросътъ за заема съ монополи, за който се разтури бившата Камара, азъ признавамъ, че положението на правителството бѣше много трудно. Не по-малко трудно бѣше и неото положение, защото и азъ — за щастие или нещастие кажете — имахъ куража да поддържамъ тукъ единъ заемъ, който бѣше твърдѣ непопуляренъ, и трѣбваше ми да направя голѣми усилия, за да ходи да убѣждавамъ своитѣ даже приятели въ добритѣ или лошитѣ страни на този заемъ, за да мога да влѣза повторно въ Камарата съ нѣколко души приятели. Щомъ е така, щомъ тѣзи работи сж известни, нѣма защо да отиваме до такава прѣкаленост и непрѣмнѣно да подчъртаваме, че изборитѣ сж станали при пълна свобода, и съ това да даваме поводъ на други да мислятъ, че правител-

ството иска само да се похвали. Можеше да се мине и безъ тѣзи прѣкалености. И желателно е — най-сетнѣ вие може да го приемете, вие сте болшинство — казвамъ, желателно е, поне правителството да вземе веднажъ за винаги една бѣлѣжка, да прѣстане съ тия разтуряния на селскитѣ общини и правене политика съ селскитѣ общини. Трѣбова да признаемъ, че това е една деморализация, единъ политически развратъ, позволѣте ми да го кажа, който е създадъ въ всичкитѣ села ожесточени партизани — нѣщо, което прѣди години не се забѣлѣзваше поне въ селскитѣ общини. Сега това е поголовно въ всичкитѣ общини. И ако правителството вземе мѣрки, ако намѣри единъ начинъ, било въ известно законоположение, като вмѣкне нѣщо въ закона за селскитѣ общини, било да се ограничи да не прави тѣзи работи, да не отчислява поголовно общинитѣ и ги замѣнява съ комисии, нѣма съмнѣние, то ще спечели довѣрието на много хора. Припомнямъ си, че миналата година правителството бѣше вмѣкнало една фраза въ отговора на тронната рѣчь, на която и ние отговорихме, въ която се казваше, че правителството се стреми къмъ прѣвъзможване законността; припомнимъ си тѣй сжщо, че днешниятъ г. Министъръ-Прѣдседателъ, когато пръвъ пѣтъ се яви като министъръ-прѣдседателъ на министерската маса, той казваше, че правителството му въ нищо нѣма да измѣни програмата на коалиционното министерство. Ако бѣше тѣй, трѣбваше правителството да се придържа строго въ стремлението си и доброто си желание да прѣвъзмогне законността, и тогatzъ, ако то се стремѣше къмъ това, сигурно е, щѣше да намѣри поддръжката на всичкитѣ благоразумни елементи; ако министерството не бѣше правило туй поголовно разтуряне на общинитѣ и поголовно прѣмѣстване на чиновници, нѣма съмнѣние, щѣше да добие поддръжката на по-благоразумнитѣ елементи. Но при известността на тия факти, ще се съгласите, никой нѣма да отиде и погледне на работата така, както се пише въ този отговоръ на тронното слово.

Повече върху този пасажъ нѣма какво да говори. Ще забѣлѣжа само едно нѣщо: че е желателно правителството, ако има нѣкакво намѣрение сега, или поне въ бѣдѣще, да внася нѣкои законоположения, да изнамѣри единъ начинъ въ закона за общинитѣ, дѣто да прѣстане това злоупотребление съ разтурване на общинитѣ. Това е едно зло, което, вѣрвамъ, всички го чувствуваме, макаръ да се ползува болшинството отъ него, както и други сж се ползували. Нѣма азъ да отрѣча известно право на правителството да наблюдава за дѣйствията на общинитѣ, нѣма да отрѣча правото на правителството да размѣства чиновници; но съ течение на врѣмето се създаде много персоналъ за чиновничѣтѣ. Подиръ 25-годишния политически животъ, който живѣемъ ние, би трѣбвало малко по-възмѣжало да гледаме на тѣзи работи и да почнемъ да поправяме онѣзи наши недостатѣци, които ги имаме отначало въ управлението. Ако това нѣщо не се

захране отъ едно правителство, всѣко послѣдующо правителство ще се ползува отъ тѣзи грѣшки и, вмѣсто да усъвършенствуваме управлението, ние ще го върнемъ пакъ назадъ. Защото, бждѣте увѣрени, ако ние сега се ползуваме отъ туй право и разтурвате 500—600 общини, ако дойде друго правителство, и то ще прави тия злоупотрѣблениа, на основание на сжщитѣ мотиви. На васъ се пада да вземете инициативата, защото ние сте пѣкога най-много укоривали всички други правителства — имали сте даже и право — та очаквахъ именно отъ васъ да го направите; ако не сте го направили досега, поне желателно е въ бждѣще да вземете бѣлѣжки, да прѣстанете съ това поголовно разтурване на общинитѣ. Извъпредио странно бѣше за всички насъ да чуваме тия нѣща, па и да ги знаемъ отъ вѣстницитѣ, че общинитѣ, които бѣха разтурени при сжщия министъръ Сарафовъ единъ пѣтъ, подиръ 1—2 мѣсеца, когато Сарафовъ стана министъръ на Вътрѣшнитѣ Работи при Даневия кабинетъ, сжщитѣ тѣзи общини пакъ се разтуриха! Такива общини се наброиха нѣколко и азъ нѣма да ги споменувамъ сега. Бихъ желалъ искрено да намѣрите начина за да може да се тури край на това. Най-послѣ ние сте прогресивно-либерали, ние се хвалите съ това си качество, покажете си либерализма тукъ и намѣрѣте му начина. Ние проповѣдахте пълно общинско самоуправление, казвате че ние сте посетили на идеята за общинското самоуправление, нѣма освѣтъ да подирите срѣдства за да го направите и да избавите страната отъ това зло.

Но втория пасажъ, отнасящъ се до финансовото положение на страната, нѣма какво особено да кажа засега. Защото би трѣбвало най-напѣрѣдъ да знаемъ мѣропріятіята на правителството, които ще прѣдстави, за да можемъ да се произнесемъ съзнателно. Каквото да кажемъ сега, ще бжде само думи на прѣдположение. Едно нѣщо мога да кажа само и то е: искрено бихъ желалъ, щото правителството, което специално въ случая имаше грижата да може да извади страната отъ това трудно финансово положение, бихъ желалъ, казвамъ, да е изчерпало всички срѣдства, за да може да добие по-добри условия при сключването на заема, който то проектира да сключи. „При сключването на заема“ казвамъ, защото, ако това не е извѣстно на васъ, за мене е извѣстно — поне това го чухъ отъ устата на г. Министъръ-Прѣседателя въ комисията — че правителството нѣма засега никакви други финансови мѣропріятія готови и не мисли да внася въ тая сесия — вѣроятно че нѣма врѣме — по единственото нѣщо, което може да внесе, е единъ заемъ. Дали този заемъ е сключенъ или не, правителството не ни казва още. Казва ни само, че се водятъ прѣговори и пр. Азъ бихъ желалъ да не останемъ излѣгани, какво останахме излѣгани миналата сесия. Помните, че миналата сесия правителството ни увѣряваше, че то е изчерпало всички срѣдства и че не е могло да намѣри по-добъръ

заемъ отъ онзи, който бѣше прѣдставило, и че ако не се съгласимъ да гласуваме за такъвъ заемъ — и тогавашното правителство правѣше апелъ къмъ всички групи — ще поставимъ страната въ едно много трудно положение. Отъ тая трибуна азъ заявихъ, че ние ще поставимъ отечествениитѣ интереси по-горѣ отъ партийнитѣ, макаръ и да знаемъ, че това е единъ твърдѣ непопуляренъ заемъ, и ще гласуваме за него. Оказа се, обаче, че и правителството се е излѣгало, и ние сме останали излѣгани отъ неговитѣ думи. Защо? Защото правителството не е било изчерпало тогава всички срѣдства, за да намѣри единъ по-износенъ заемъ. Щомъ сега то е могло да намѣри единъ по-добъръ заемъ, и се говори, че е безъ монополи, това показва, че не е изчерпало тогава всички срѣдства. Трѣбваше Народното Събрание да му отхвърли заема, за да му отвори очитѣ и да го накара да положи по-голѣми старания и да намѣри по-добъръ заемъ. Ако правимъ заключение отъ това, което е станало, ще излѣзе, че ако Народното Събрание и този пѣтъ не се съгласи да гласува прѣдложения заемъ и го отхвърли, туй ще накара правителството да намѣри още по-добъръ заемъ. Азъ не казвамъ, че така би трѣбвало да стане, но тѣй трѣбва да си правимъ заключение. Азъ не зная какво е направило правителството, но искрено бихъ желалъ да е изчерпало всички срѣдства, за да може да прѣдстави единъ по-износенъ заемъ и да избави страната отъ това положение. По-нататѣкъ върху тоя въпросъ нѣма какво да говоря сега.

Върху третия пасажъ, отнасящъ се до поддържането на добри отношения съ външнитѣ сили и съседнитѣ намъ държави, азъ го заявихъ и миналата година, заявявамъ го и сега, че първата грижа на едно българско правителство, което и да е то и отъ каквато партия и да се състои, е да постави държавата въ добри отношения съ всички държави и, не ще и дума, прѣимуществено съ Русия, съ която бѣхме въ натѣгнати отношения по-рано. И нѣмъ българското правителство е могло да изгладни отношенията на държавата съ Русия, нѣма съмнѣние, че ние не можемъ, освѣтъ да му ржкоплѣскаме. Азъ казахъ и миналата година, че като работи въ това направление, правителството не трѣбва да забравя, че на първо мѣсто стоятъ всѣкога, и трѣбва да стоятъ, интереситѣ на България. И когато говорихъ това, казахъ на г. Данева, че го осаждамъ за фразата, която бѣше изрѣкълъ, че „не правилъ политика съ г. Бахметиева“. Тогавъ той каза, че това сжществувало само въ вѣстницитѣ — може — но въ всѣки случай азъ го казахъ и го повтарямъ. Казахъ тогава още, че ако руското правителство продължава това поведение, което бѣше взело отъ 1896 г., подиръ припознаването на Държавния глава — има нѣкои изключения, но тѣ не сж толкова важни — ако продължава да се не бърза въ напѣтитѣ вътрѣшни работи и да не прави давление по извѣстни въпроси, които нахѣрняватъ напѣтитѣ интереси, и ние не можемъ да се дѣлимъ

отъ общитѣ стремления на всички българи — да бждемъ въ добри отношения съ Русия. Но азъ прибавихъ тогава още и това, че ако се явятъ такива въпроси, дѣто нашитѣ интереси ще бждатъ нахърнени, вие може да ни срѣщнете пакъ като противници на Русия, защото въ всичката си политическа дѣятелностъ ние всекога сме поставили на първо мѣсто интереситѣ на страната. Криво ли ги разбираме или право, то е другъ въпросъ; но така, както ги разбираме ние, ние сме поставили интереситѣ на страната на първо мѣсто. И нѣма съмнѣние, че когато правителството ни декларира чрезъ Държавния глава, тукъ въ Народното Събрание, че отношенията на държавата ни сж най-добри съ всички съседни и че правителството полага старания за заякването на сѣществующитѣ връзки съ нашата Освободителка, ние не бихме казали нищо. И ако така стоеше само въпросътъ, бждѣте увѣрени, че азъ заедно съ васъ щѣхъ да вдигна ръка за приемането на този отговоръ на троното слово.

Но, г-да прѣдставители, напоследнѣ се яви единъ въпросъ, единъ много сериозенъ и важенъ въпросъ за нашата страна, общо български националенъ въпросъ, който разтревози цѣлата страна, и по него въпросъ, за жалостъ, както виждаме и отъ правителственитѣ органи, а така също и отъ нѣкои говорения, които ставаха тукъ, изглежда, че правителството, което първоначално бѣше заедно съ народа, на чело съ уважаемия старецъ Дѣдо Цанковъ, като че ли взема едно друго направление и като че гледа на този въпросъ като на маловаженъ въпросъ. Азъ съмъ дълженъ да кажа, че не мога да се съглася по никой начинъ съ ония сжждения, които нѣкои тукъ уважаеми приятели, инакъ интеллигентни момци, изказаха отъ тая трибуна. Даже скърбя, ако искате да го кажа, като българинъ, че такива работи се казватъ отъ трибуната, за да се чуятъ отъ нашитѣ неприятели. Никого въ Българската Камара, каквито и да сж нашитѣ мнѣнии, не трѣбваше да достигнемъ дотамъ, да изказваме работи, че ние сме съгласни даже да жертвуваме интереситѣ си и да дѣлимъ народа си. Наша длъжностъ е, като българи, да вдигнемъ високо гласа си, да искаме отъ правителството да протестира, да молимъ най-послѣ, но да се явяваме като българи; или, ако мислимъ, че сме на отдѣлно мнѣние, да го замѣлимъ, да не го казваме. И азъ, когато повикахъ г. Данева въ комисията, прѣвъ му казахъ: г-не министри, има такъвъ и такъвъ въпросъ; укажете начинъ, дайте ни формула Вие сами да вмѣстимъ пасажъ, съ който не да бламираме правителството, не да го укоряваме, а да му дадемъ сила и мощъ да дѣйствува енергически по тоя въпросъ, защото той не е партиенъ въпросъ, не е нашъ и вашъ, а той е единъ общъ националенъ въпросъ; главата на българската църква го е поделъ и ние като българи, които съставляваме нераздѣлна частъ въ черковно отношение, трѣбва да си издигнемъ гласа. За жалостъ, трѣбва да го кажа, г. министърътъ нѣкакъ

си измѣнка тогава и каза, че не може да се тури такава нѣщо, защото можело да поврѣди, и въ комисията замѣляхъ. Но, г-да прѣдставители, вие сами ще съзнаете отъ думитѣ, които се размѣниха за и противъ, важноста, която има този въпросъ за насъ българитѣ. Ако ние прѣминемъ този въпросъ така съ мълчане и не кажемъ нѣщо, не да бламираме правителството, не да го укоряваме — далечъ, повтарямъ, отъ мене тая мисль, — но да му дадемъ мощъ и сила по-високо да издигне гласа си и да дѣйствува по-енергически, увѣрявамъ ви, че ние единъ денъ ще бждемъ сждени отъ историята. Ние можемъ да гледаме както щемъ на нашитѣ партизански борби и страсти, но азъ ви казвамъ, че ако ние по такъвъ важенъ въпросъ не се произнесемъ ясно и правителството не си опрѣдѣли ясно поведението и не се яви като защитникъ по този въпросъ, поне дотолкозъ, доколкото му позволява положението, или поне ние, народнитѣ прѣдставители, не кажемъ нищо за да дадемъ мощъ и сила на правителството, повтарямъ да кажа, че ние ще бждемъ осждени и отъ съврѣменницитѣ, и отъ историята. Ако по такъвъ въпросъ, който се касае за раздѣлнето, за разцѣлението на българщината, ако по такъвъ общъ националенъ въпросъ, когато църквата днесъ се бори, Народното Събрание тукъ не си изкаже мнѣнието, или поне не насърчимъ въ такъвъ случай правителството — не знаемъ какво е направило то — ако не го насърчимъ въ тази борба, казвамъ, наистина ние сме тогава не изразители на общото мнѣние на народа, не сме прѣдставители на онова, което народа днесъ и което той искаше прѣди нѣколко врѣме съ своитѣ митинги. Азъ зная мнозина отъ васъ, единъ отъ които е г. Ношковъ, който е държалъ една пламенна рѣчь въ Бургазъ по Фирмилиановия въпросъ въ митинга, но странно впечатление ми направи, като видѣхъ, че хора българи, правителствени депутати — като казвамъ правителствени депутати, разбирамъ хора, принадлежащи на партията на правителството, — се явяватъ тукъ, на трибуната, и се мжчатъ да отдадатъ едно маловажно значение на този въпросъ и се мжчатъ и насъ да убѣдятъ, че можемъ да го минемъ така, съ мълчане, и че той не е важенъ въпросъ. Г-да! Можемъ да гледаме както щемъ на този въпросъ, но на Народното Събрание, на народното прѣдставителство, събрано тукъ сега, кога се разрѣшава този въпросъ, подобава безъ друго да каже нѣщо върху него. Не бива ние, народнитѣ прѣдставители, въ такъвъ единъ важенъ моментъ, когато се рѣшава сждбата на българщината и сждбата на нашитѣ събратия отъ тѣхъ границата, не бива, казвамъ, да гледаме тѣй леко на него, защото тукъ не е въпросъ, както ви обясниха много отъ г. г. прѣдговорившитѣ — не желая да се впускамъ въ подробности — не е въпросъ за прѣподобния Фирмилианъ, или за неговата калимивка, а тукъ се явява единъ чисто политически въпросъ. Какъ е изникналъ този въпросъ

и кой го поддържа, туй сж работи много извѣстни. Фактъ безспоренъ е, че руското правителство, рускиятъ посланикъ въ Цариградъ, насърчава Султана и настоява прѣдъ него да ржкоположи Фирмилиана; безспоренъ фактъ е тъй сжщо, че двѣ други правителства, сръбското и черногорското, настояватъ за туй ржкополагане. Значи, този въпросъ не е така простъ. И азъ, като казвамъ, че Русия, Сърбия и Черна-Гора сж настоявали енергически за ржкополагането на Фирмилиана, далечъ не искамъ да ги осжждамъ, защото ако да бѣхъ русинъ и азъ щѣхъ да мисля тъй. Руското и сръбското правителства иматъ свои интереси и въ стремлението да достигнатъ тѣзи интереси, естествено, нѣма да ни гледатъ хатжръ. Политика на чувства не се прави, а ти се прави на интереси. Не можемъ да се сърдимъ на руситѣ, че въ много случаи тѣ не гледатъ тъй, както насъ. Но ние имаме право да се сърдимъ на българското правителство, което не влиза въ ролята на защитникъ на нашитѣ български интереси, а служи на чужди интереси. — Ние, като прѣдставители, ако пропуснемъ сега този случай, когато другитѣ правителства дѣйствуватъ и сж правили постжпки, ние, казвамъ, ако пропуснемъ да кажемъ на правителството или да изискаме отъ него да каже какво е направило и, ако е направило добро, да похвалимъ, да му вотираме даже подкрѣпка, а ако ли не е изпълнило дълга си, да го осждимъ като българи и да му кажемъ, че не е изпълнило дълга си, — ние ще направимъ, позволѣте ми да ви кажа, спрѣмо българщината едно прѣстжпление. Защото свѣтътъ ще ни се смѣе и ще се чуди какъ е възможно такова нѣщо: събрано едно Българско Народно Сѣбрание, когато се рѣшава единъ такъвъ важенъ въпросъ за единъ градъ, дѣто всички безспорно — нѣма нужда да четемъ тукъ историята — всички безспорно казватъ, че е български градъ, цитаделъ, както го нарѣкоха, — при такъвъ исторически моментъ ние, Народното Сѣбрание, да минемъ тѣзи въпроси съ мълчане, безъ да споменуваме нѣщо въ отговора на тронната рѣчь! И, което е още по-печално, излизатъ народни прѣдставители на трибуната и изказватъ мнѣние, като че ли този въпросъ не трѣбва да интересува Българското княжество, българския народъ. Тѣзи нѣща, наистина, биха могли да се говорятъ въ нѣкой конгресъ — нека не се докачатъ тѣзи братя — социалистически; но когато се говори въ едно народно сѣбрание, дѣто законодателното тѣло изражава мнѣнието на цѣлия български народъ, такива мнѣния, позволѣте ми да ви кажа, не трѣбваше да се изказватъ; изказването на такива мнѣния — нека не ви се види рѣзка думата — е даже осжрбително за народното чувство да се говорятъ отъ трибуната такива думи, че ние трѣбва да напуснемъ нашитѣ стремления за обединението на българския народъ, че ние трѣбва да се стремимъ къмъ една федерация. Прѣдъ насъ не е поставенъ въпросътъ за бжджща федерация; този въпросъ, най-сетнѣ, е въ-

просъ на печата, и е въпросъ дали може да се осжществи. Когато ни се прѣдставя такъвъ въпросъ отъ червената маса, ние тогава ще говоримъ върху него, ще си кажемъ мнѣнието, полезно ли е или не е полезно за насъ, износно ли е за насъ да вдигнемъ митницитѣ си или не е износно, както имаме случая да вдигнемъ митницитѣ между насъ и Турция по извѣстни прѣдмети. Но тукъ сега не е такъвъ въпросътъ. Когато Народното Сѣбрание засѣдава, изтъква се единъ много сериозенъ въпросъ, единъ чисто български въпросъ: ржкополага се единъ сръбски владика въ единъ чисто български градъ. И тукъ въпросътъ не е само за ржкополагането, но всички виждатъ, че послѣдствията могатъ да бждатъ твърдѣ печални за нашата народностъ и ние, като Народно Сѣбрание, би трѣбвало да кажемъ нѣщо въ този случай, би трѣбвало да оставимъ всички федеративни, социалистически възгледи настрана, и би трѣбвало да проявимъ най-напрѣдъ чувството, като българи, и да кажемъ, че върху този въпросъ нѣма двѣ мнѣния, върху този въпросъ ние сме всички българи и, което и да е правителството и отъ които да се състои то, ние ще му ржкоплѣщемъ, щомъ то изпълнява своя дългъ. Нѣма съмнѣние, че не мога да кажа нѣщо особено върху това, което е извършило правителството, защото не съмъ чулъ г. Министръ-Прѣдседателя — има една интерпелация върху това, и когато чуемъ мнѣнието му, пакъ ще поговоримъ. — Но отъ това, което се чува, и отъ това, което се вижда по вѣстниците, забѣлѣзва се, че правителството като че ли е измѣнило своя първоначаленъ възгледъ, забѣлѣзва се като че ли и то отдава маловажно значение на този въпросъ. Ако правителството има такова мнѣние — ние ще го чуемъ сега — азъ ви казвамъ, че ние всички трѣбва съ голѣмо съжаление да се изкажемъ, че то въ такъвъ случай злѣ разбира интереситѣ на България и злѣ изпълнява своя дългъ; но ако правителството е изпълнило своята длжжностъ, ние не можемъ освѣнъ да го подкрѣпимъ, и въ тоя случай азъ бихъ свѣтвалъ и приятелитѣ, и всички, кои на каквото и мнѣние да сж, върху този въпросъ отъ Народното Сѣбрание трѣбва да излѣзе едно мнѣние; не бива ние отъ Народното Сѣбрание да излѣземъ на двѣ мнѣния и да дадемъ едно оръжие на нашитѣ неприятели — да не казвамъ неприятели, защото сме нагледъ приятели, — но нашитѣ съперници да ни биятъ съ сжщото оръжие. Каквото и да е мнѣнието ви за мене лично, за други, за трети, за четвърти и за г. Данева, въ този случай ние трѣбва да се явимъ като българи. И азъ бихъ желалъ, щото надеждата ми да се оправдае и да не излѣзе това, което се прѣдполага.

Още 2—3 думи ще кажа върху направлението, върху поведението на правителството по външната политика. Има единъ пасажъ, на който малцина обърнаха внимание, а на който азъ отдавамъ значение. Азъ се радвамъ, че най-послѣ правителството е почнало да гледа по-обширно, както трѣбва

да гледа аслж. Имаше време, когато днешният Министър-Председател, г. Даневъ, отъ тая трибуна оспорваше даже правото на едно българско правителство да сключва каквито и да сж договори съ Австрия, прѣди да сключи такива съ Русия. (Министър-Председател Д-ръ С. Даневъ: Това не е вѣрно, г-нѣ Петковъ! Това не сѣмъ оспорвалъ.) Вие сте забравили; Вие държахте една дълга рѣчь. (Министър-Председател Д-ръ С. Даневъ: Не сѣмъ оспорвалъ!) Добръ, нека е тъй; ще прочетете рѣчта си. — Радвамъ се, че г. Д-ръ Даневъ е застаналъ малко на по-държавническа почва и е погледналъ малко по-широко, защото една малка държава, каквато политика и да води, тя трѣбва да се стреми да пази своитѣ интереси. Днесъ нашитѣ търговски и економически интереси сж много тѣсно свързани съ Австрия и, нѣма съмнѣние, длъжностъ бѣше на правителството да не избѣгва да влиза въ по-тѣсни сношения съ тая държава и да сключи договори и конвенции, които сега е сключило. За това, нѣма съмнѣние, заслужа похвала и ние го похвалихме на врѣмѣ чрезъ вѣстникитѣ. И правителството не може освѣнъ да заслужи и тукъ нашата похвала, че е погледнало малко по-широко, а не гледа така тѣсно на въпроса. Единъ приятелъ каза по този поводъ — мисля единъ отъ социалиститѣ — като казвамъ социалистъ, вѣрвамъ, нѣма да се докачатъ — (Г. Кирковъ: Както и вие не се докачате, като ви викаме буржоа!) — единъ социалистъ казване, че имало австрофили и русофили. Азъ такова дѣленіе прѣди всичко не приемамъ. (Г. Кирковъ: Защото си станалъ по-уменъ!) Австрофили у насъ прѣди всичко не е имало. Вие злѣ изопачавате работата, или пъкъ злѣ я разбирате. (В. Димитровъ: Онѣзи така ви наричатъ.) Може да ни наричатъ каквито щатъ, това сѣ едно ми струва. Нѣма да ви разказвамъ сега исторіята на събитията въ България, но ще ви кажа, че ние никога не сме били австрофили. Ние сме прѣди всичко българи и сме стояли и стоимъ винаги на българска почва. Като българи, всичкитѣ нашъ грѣхъ въ австрофилството може да бѣде този, че на врѣмето, когато страната остана безъ князь, намѣсто да отидемъ да търсимъ князь въ Русия, ние го намѣрихме въ Австрия; но и вие ще се съгласите, че съ туй не сме направили грѣшка, защото и вие днесъ се кланяте на тоя князь и му се представявате за по-вѣрнопоподани и отъ насъ. (Д. Цанковъ: Сега и Той дойде на вѣрата. — Смѣхъ.) Следователно, щомъ е такава работата, не може да става въпросъ тукъ за дѣленіе на австрофили и русофили. Азъ не дѣли така въпроса. Азъ мисля, че въ Народното Сѣбрание когато говоримъ, ние трѣбва да гледаме на въпроситѣ прѣди всичко като българи. Ние сме всички българи, само че едни може да иматъ наклонностъ да гледатъ така на работитѣ, а други — друго-яче, но нѣма австрофили и русофили. Ако щете, ние всички сме русофили, споредъ васъ „русофили“, защото Дѣдо Цанковъ е родо-

началникътъ ни, но на едни русофилството отива до извѣстни граници, а на други — прѣкраща тия граници. Та като казвамъ, ние всички сме русофили, не трѣбва да забравяте, обаче, че прѣди всичко сме българи и тамъ, дѣто българскитѣ интереси могатъ да вървятъ паралелно съ рускитѣ, ние всѣкога можемъ да свалимъ шапка на Русия и ѣй се кланяме, но тамъ, дѣто не става това нѣщо, дѣто нашитѣ интереси се нахвърливатъ, ние, като българи, всѣкога се явяваме да защитимъ тия наши интереси. И тукъ именно се различаваме. И възможно е тамъ нѣкъдѣ да не струвате хасъ отъ нашитѣ приятели, както и ние не струваме хасъ въ дадения случай отъ васъ. Но азъ мисля, че този въпросъ веднажъ ясенъ, не трѣбва да се употребяватъ фразитѣ „австрофили“ и „русофили“.

Върху тѣзи и други въпроси ще чакаме г. министърътъ да се произнесе — има вече и интерпелация — защото казахъ го, че не знаемъ какво е направило правителството, — и тогачъ ще си кажемъ мнѣнието.

Искамъ да отправя още нѣколко думи къмъ правителството, върху това, което се говорѣше поминалата есенъ. Знаеше се, че правителството или поне болшинството и правителството, миналата година, когато обѣщаваха да правятъ своитѣ реформи, на всѣко запитване, на всѣко повдигане на въпроса: кога ще внесете, кога ще направите туй или онуй, тѣ казваха: на есенъ. Есенъта се мина, ще дойде друга есенъ и, нѣма съмнѣние, то ще се помъжи да внесе своитѣ реформи. Чухъ вчера тукъ даже отъ нѣкои, които говориха отъ трибуната, че въ тия реформи правителството щѣло да рѣже съ балтия, както то мисли да реформира България. Азъ казахъ миналата година, повтарямъ и сега ще кажа: правителството много нѣща обѣщаваше когато бѣше въ опозиция, много работи се говориха отъ тази трибуна, но за честта на България и за доброто на страната, азъ бихъ желалъ, щото всичко, което то проповѣдваше и обѣщаваше, да не го изпълни; защото ако трѣгнемъ по неговата програма, която е писана по вѣстникитѣ, тя е програма неизпълнима и ще дойдемъ до разстройство на страната. Вчера чухъ, че ние трѣбвало да направимъ това, да унищожимъ онова, да намалимъ заплатитѣ на чиновникитѣ и пр. Ако трѣгнемъ по този пътъ, азъ ви увѣрявамъ, че ние ще дойдемъ до разстройството на страната. Държава, въ която чиновникитѣ не сж плащатъ добръ, трѣбва да очакватъ най-лошо управление. Добръ плащани чиновници — добро управление. Министритѣ сядитъ на тази маса и управляватъ държавата като сѣ електрически звѣнци; ако тѣ нѣматъ добръ плащани чиновници, ще иматъ хора, които ще злоупотребяватъ съ управлението, и ще имаме по-голяма аномалия въ управлението, отколкото сега. Още по-малко бихъ се съгласилъ азъ — това е лично мое мнѣние — ако правителството рѣче да се задѣлбава и въ военни бюджетъ. Може да имате каквото щете мнѣние, но едно нѣщо не

трябва да се забравя — и то сегашният случай е най-важен, който трябва да ни отвори очите, — че България занимава такова едно географическо положение на Балканския Полуостров, щото всекига трябва да бъдем малко по-добре приготвени. Събитията всеки път може да ни изненадат, и ще бъде прѣстѣпление отъ едно българско правителство да не вижда тия работи. Поне досегашниятъ правителства, каквото и да са говорили, вървели са по тоя път, който имъ сме начертали, макаръ да са общаваха много въ оппозиция, но като са дохождали на власт казваха: „абе брате, не е възможно това нѣщо! Какъ ще го направимъ?“ И даваха много основателни мотиви. Сега не зная какво мисли да прави правителството, но искрено бихъ желалъ да не отива да изпълня точно своята програма, по която казва г. Даневъ, че ще се ръководи. Нека ми бъде позволено да се надѣвамъ, че не ще може да направи това, защото по-лесно е да се общава въ оппозиция, а мажно е да се прилага това, което се е писало, когато сме на министерската маса. Та бихъ желалъ, правителството ако мисли тия свои „наесенешни“ общания да ги изпълни, да държи смѣтка за всички тѣзи работи и да не отива да се води било отъ мнѣнието на своитѣ приятели, които желаятъ да се прѣпоръчатъ на избирателитѣ, било отъ мнѣнието на други, защото това води къмъ разстройство на страната. Задачата на едно правителство не е да разстройва. Ако то иска да направи извѣстни економии, ако то иска да направи извѣстни съкращения, то може да намѣри средства и възможност да ги направи и да уравни въ бюджета, но въ това си стремление — нека му служи това като забѣлжка — да не отива до крайност, защото, ако отиде до крайност, може да ни докара до още по-лоша крайност — до разстройството на страната.

Върху други нѣща нѣма да говоря сега. Най-важниятъ въпросъ е Фирмилиановиятъ въпросъ, но докато не чуя мнѣнието на г. Министъръ-Прѣседателя, какво е извършило правителството, азъ ще се въздържа да го осъждамъ. Искрено ви казвамъ, че бихъ желалъ, щото надеждитѣ ми да се оправдаятъ, че българското правителство е изпълнило дълга си. Ако то не е изпълнило дълга си, длъжностъ вапа, на народнитѣ прѣдставители, е, да не пропуснете случая да кажете своето мнѣние — говоря за Фирмилиановия въпросъ. Нека, ако ще правителството, то само ни покаже формулата, но да се вмѣсти нѣщо въ отговора на тронното слово, което да даде сила и мощъ на правителството да дѣйствува то по-енергично. Съ това азъ нѣмамъ намѣрение да укорявамъ правителството; цѣльта ми е, да дадемъ сила на правителството да дѣйствува то по-енергично по този общонароденъ въпросъ. (Ржкоплѣскане отъ лѣвицата.)

Прѣседателствующъ А. Франгъ: Има думата г. Министъръ-Прѣседателъ.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Г-да народни прѣдставители! Единъ отъ прѣдговорившитѣ оратори — забравихъ му името — когато критикуваше дѣлата на правителството, почна да ни чете цѣли страници отъ в. „България“. Азъ тогава не искахъ да реагирамъ противъ този начинъ на събиране доказателства, но днесъ видѣхъ почтения Севлиевски народенъ прѣдставителъ и той да вади бѣлѣжки отъ вѣстникитѣ, пъкъ и г. Петковъ и той заговори нѣщо за писаното въ вѣстникитѣ. Добъръ би било да се обяснѣхме по тоя въпросъ и ето защо. У насъ печатътъ е особена сила, не само въ смисълъ както се приема на западъ като се казва, че той е седмата велика сила — ами въ смисълъ, че той е сила, която безразборно се напъва въ разни направления, безъ да държи точна смѣтка за дѣйствителността. Това можемъ да го кажемъ по адресъ на органитѣ на всичкитѣ наши партии, съ изключение на социалиститѣ, тѣй като тѣхнитѣ органи са съвсѣмъ близко до лицата, които пропагандиратъ идеята имъ. Въобще у тѣхъ всичко е дисциплинирано и, когато се говори, се по единъ дисциплиниранъ начинъ и по сѣщия начинъ се пише. Но минете ли въ редоветѣ на която щете друга партия — азъ не изключавамъ и нашата — вие ще намѣрите най-странно явление въ печата. Азъ открито заявявамъ, че ако искате по вѣстникитѣ да сѣдите за положението на България, убѣденъ съмъ, че ще си съставите за нея най-кривото мнѣние. Защо. Защото у насъ, на първо мѣсто, журналисти въ сѣщинската смисълъ на думата почти че нѣма, и, второ, защото партиитѣ у насъ никога не са така добри организирани, за да могатъ да иматъ свой органъ, който да бъде дѣйствителенъ изразителъ на тѣхното мнѣние. Тѣ по-често се пълнятъ съ нападки и съ надуване на извѣстни факти. Като говоря това, искамъ да бъдете малко по-обективни и, когато ще сѣдите за насъ, да не вземате за мѣрило онова, което се пише въ вѣстникитѣ. Не искамъ съ това да оправдавамъ писаното въ вѣстникитѣ, но искамъ да обясня единъ фактъ въ България и да ви помоля да бъдете внимателни, когато прибѣгвате къмъ печата, за да мѣрите силата и значението на една или друга политическа партия, на единъ или другъ политически въпросъ. Единъ отъ г. г. народнитѣ прѣдставители, напр., миналата година, когато му се каза: „вие въ вашия вѣстникъ пишете съвсѣмъ противното“, отговори: „то е работа на вѣстника, а нашата тукъ е друга“. Другъ единъ пъкъ каза: „азъ за вѣстникитѣ не искамъ нищо да зная“. Това е печаленъ фактъ, г-да, по той сѣществува, и азъ бихъ молилъ, сега-засега поне, докато не сме дисциплинирали нашия партиенъ печатъ, да не вадимъ отъ печата оръжие да се боримъ едни срѣщу други.

Второто нѣщо, на което бихъ желалъ да обърнемъ внимание, са общанията. Въ една свободна конституционна страна има широкъ просторъ на агитации, а твърдѣ често тия агитации дегене-

риратъ съ даване на едни отъ други по-блѣскави обѣщания. Това е едно зло, съ което ние щемъ-нещемъ ще се миримъ. Но нѣщо повече. Имайте прѣдъ видъ, че у насъ редовенъ конституционенъ животъ, който да лежи на плѣщитѣ на 2—3 политически партии, нѣма. Една политическа партия като изпадне въ оппозиция, кисне, тлѣе съ години, 10—15. Като е така, позволѣте ми, г-да народни прѣдставители, да искамъ да бъдемъ малко побезпристрастни спрямо себе си. Единъ човѣкъ, който гледа на правителствената машина въ течение на години прѣзъ оппозиционни очила, той не може да хване начина, по който тая машина трѣбва да се върти, не може да разбере нуждитѣ на тая машина. Азъ отправямъ тоя упрекъ, нѣма съмнѣние, и на себе си, защото той се отнася до всички. Но искамъ да кажа, че много отъ начинитѣ на нашитѣ агитации се обясняватъ съ това, че политическитѣ партии у насъ не се изреждатъ често на властѣта, па и понеже сж много, това е и невъзможно, та вслѣдствие на това, ония, които останатъ дълго врѣме въ оппозиция, изгубватъ вече смисълъ за нуждитѣ на държавния строй, и може да даватъ обѣщания, да пишатъ работи, които не съотвѣтствуватъ на държавнитѣ нужди. Затова ви моля, когато се явявате тукъ да критикувате, трѣбва да гледате малко по-дълго, малко по-трѣзвено на работитѣ. То ще бѣде по-справедливо. Но азъ не искамъ съ това да осветявамъ тия обичаи; напротивъ, азъ бихъ желалъ да ги прѣмахнемъ, та ако отъ врѣме на врѣме се сияятъ стрѣли по адресъ на единъ или други за нѣкакви обѣщания, азъ ще допусна, че това е умѣстно; но сжщерѣменно трѣбва да ви кажа, че съ това ние не вършимъ, богъ-знае, каква сериозна работа, тѣй като въ случая ние постѣпваме само негативно. Ние просто стоимъ въ ролята си на оппозиция и казваме: едно врѣме ние това говорѣхте, сега пъкъ друго вършите! Хубаво, ще приема за минута, че упректъ е правъ, но вѣдъ трѣбва да се изкажете и въ положителна смисълъ. Ето защо азъ бихъ желалъ, щото всички, а особено тия, които сж били скоро на властъ и които упражняватъ критика надъ дѣлата ни, да не черпятъ аргументи отъ вѣстницитѣ, а да погледнатъ по-сериозно на работата. Тогава ми се струва, че ще можемъ да свършимъ по-полезна работа. Азъ казахъ това за да можемъ да скратимъ нѣкои дебати не само по тронното слово, но и по други въпроси; защото, ако вземемъ да четемъ вѣстницитѣ, страхъ ме е, че съ много отъ господата ще трѣбва да не смѣемъ да се погледнемъ въ очи, защото тѣ, вѣстницитѣ, не сж оставили нищо, съ което да не сж ни окичили. Нека, прочее, оставимъ печата настрана, въ надежда, че той ще вземе отъ това урокъ и ще гледа полека-лека да се поправи, та да стане дѣйствително такава сила, каквато е другадѣ.

Мнозина г. г. оратори искаха да ни осждятъ по поводъ на министерскитѣ обиколки. Азъ лично не съмъ билъ противъ министерскитѣ обиколки. Ако

искате, дѣлайте отъ вѣстницитѣ стрѣли противъ насъ, но азъ лично не съмъ билъ противъ тия обиколки. (Д. Петковъ: Азъ не Ви осждамъ.) А ще ви кажа открито: ако агитациитѣ на правителството ще се ограничаватъ само въ ходене, въ агитиране на министритѣ, тогава à la bonheur! Азъ мисля, че прѣдъ видъ на положението, въ което се намира печатътъ, който, каквото и да се каже, е доста дискредитиранъ въ българското обществено мнѣние, не остава освѣнъ да се прибѣгне до живото слово; а па живото слово е и по-ефикасно срѣдство, отколкото печатътъ. Явявамъ се, прочее, да защищавамъ единъ въпросъ непопуляренъ, като въпросътъ за монополитѣ. Искамъ да обясня. И ми се чини, че съ това не върпа никакъвъ грѣхъ; напротивъ, азъ мисля, че изпълнявамъ единъ свой дългъ, г-да народни прѣдставители. Да, азъ отидохъ чакъ на края на България да се обяснявамъ открито прѣдъ всички български граждани по тоя важенъ въпросъ. Ако вашата критика за моето пжтуване се състои въ това, азъ я приемамъ съ спокойна съвѣсть, защото азъ не считамъ, че съмъ извършилъ нѣщо лошо — за прѣстѣпление и рѣчь не може да става — напротивъ, азъ мисля, че въ тоя случай азъ съмъ си изпълнилъ дълга. (Д. Петковъ: Г-нъ Даневъ, азъ не Ви осждамъ, защото и азъ съмъ ходилъ!). За Васъ не казвамъ.

Д. Цанковъ: Нийдѣ въ свѣта не е забранено да ходимъ, ама да ходимъ тѣй, както ходѣше г. Радославовъ и господинъ не знамъ кой си, че събира народа и отъ балкона излиза и казва, че нашъ кандидатъ е еди-кой си, и ржкоплѣската — туй е, което не трѣбва да се прави. Ама да ходи да развива програмата на правителството — то има право. Така ли е, г-нъ не знамъ кой си? (Смѣхъ. — Г-нъ Пешевъ нѣщо възразява.)

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моля, тишина, г-да народни прѣдставители!

Други оратори записани по дневния редъ, относително отговора на тронното слово, нѣма, а това само по себе си налага прѣкращение на дебатитѣ. Има ли да се запишатъ още или не? Инакъ дебатитѣ сж прѣкратени. Ще остане г. г. министритѣ да говорятъ.

И. Гешовъ: Г-нъ прѣседателю! Днеска въ стаята на прѣдседателството се съгласихме, въ 4½ ч. да се прѣкратятъ дебатитѣ, а въ понедѣлникъ да се продължатъ. Вие знаете много добрѣ, че азъ Ви заявихъ, че отъ страна на нашата група поне единъ отъ насъ ще вземе думата, понеже не желаемъ да се протакатъ тия дебати; но се съгласихме това да стане въ понедѣлникъ, тѣй като днесъ, отъ часътъ 5, споредъ дневния редъ, ще има отговоръ на интерпелацията на г. Геннадиева. Затова азъ моля да не поставяте тѣй въпроса, че като нѣма други оратори записани, дебатитѣ се

прѣкрашаватъ, а да кажете това, което се е рѣшило. Ние пакъ Ви заявяваме, че въ понеделникъ ще говори единъ отъ насъ.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Честъ имамъ да заявя на г. Геншова, че това, което казва, е право, но това се отмѣни отъ минутата, когато г. Сакжзовъ самъ се откажа отъ думата и слѣдъ него г. Пешевъ говори, който бѣше заявилъ, че ще говори въ понеделникъ, и още единъ ораторъ. Ако почитаемата група не желае да говори, налага се прѣкращение на дебатитѣ; ако желае да говори, нѣма освѣтъ да се запишатъ.

Т. Теодоровъ: Отъ нашата група ще говори най-малко единъ и евентуално трима, и желаемъ това наше право да се запази. Ако Народното Събрание сега настоява да се говори, ние ще говоримъ и сега. Ако ли Народното Събрание настоява на вчерашното рѣшение — днесъ въ 5 ч. да се отговори на интерпелацията на г. Генадиева — тогава ние днесъ не можемъ да говоримъ и си запазваме правото да говоримъ въ понеделникъ.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моля ви се, по този начинъ: „азъ искамъ да говоря въ понеделникъ“, другъ „азъ искамъ да говоря въ вторникъ“, другъ въ четвъртъкъ — тогава нѣма за 6 мѣсеца да се свърши!

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Понеже говориха отъ всички групи, съ изключение на народната партия, по единъ или двоци народни прѣдставители, азъ бихъ молилъ, ако е писано да се отложатъ разискванията за въ понеделникъ, поне да знаемъ кои ще взематъ думата и кога ще се свършатъ рѣшенията. Иначе, ако продължаваме така, нѣма да има край и работата ще отиде безконечно. Азъ не съмъ противенъ да се обясняваме, но и вие всички ще признаете, че съ това май злоупотребяваме, а за послѣдствията ще бждемъ всички отговорни. Затова азъ бихъ молилъ, ако има отлагане на разискванията за въ понеделникъ, да знаемъ кои ще взематъ думата, да си запишатъ имената и съ това да се свърши.

Д. Цанковъ: Този въпросъ се рѣши въ прѣседателската стая. Тамъ повикахме шефове на всички парламентарни групи, които присѣдстваха, и рѣшихме: тѣй като бѣха записани за днесъ да говорятъ г. Сакжзовъ, г. Христовъ и още единъ, ние казахме, че трима днесъ е достатъчно да зловятъ мѣстото до 5 ч., защото на 5 ч. ще се започне разискването интерпелацията на г. Генадиева.

Колкото за другитѣ групи — напр. отъ народната партия — оставатъ трима да говорятъ, защото не е говорилъ нито единъ. Отъ народно-либералитѣ оставаше двама души да говорятъ, които не сж говорили; отъ либералната партия трима, ста-

ватъ: трима и трима. — 6 души и двама — осемъ. Но тѣхна милостъ се съгласиха да говорятъ само: отъ либералната партия единъ, отъ народната партия единъ и отъ народно-либералната единъ само. Но тѣй като двоци се отказватъ — и отъ народно-либералната партия и отъ либералната говориха, остава само отъ народната партия въ понеделникъ да говори единъ. Г-нъ Сакжзовъ се откажа днесъ. (Я. Сакжзовъ: Не съмъ се отказалъ.) Ама ти съ туй хитрувашъ! (Смѣхъ.) Сега, дѣто ще се каже, въ понеделникъ остава отъ народната партия да говори единъ и отъ социалиститѣ единъ, но може още отсега да се опрѣдѣли кой ще бжде. (И. Геншовъ: Не може да ви се каже сега!) Ама вие пакъ хитрувате. (И. Геншовъ: Не хитруваме)

Я. Сакжзовъ: Г-нъ прѣседателю! Вие трѣбва криво да сте ме разумѣли, когато казахте, че азъ съмъ се отказалъ отъ думата. Азъ вземахъ актъ отъ думитѣ на г. Лазара Дуковъ и отъ ваша страна, отъ червената маса, че тукъ въ Народното Събрание не е прилично, щото отъ една група да взиматъ по трима, четирма думата, като оставатъ групи, и многочислени групи, които не сж се изказали още. И когато г. Цанковъ говори за хитруване, той трѣбва най-първо да визира своята партия, г. Д. Христовъ, който се е записалъ и отказва да говори, и народната партия, която е единъ управляющъ елементъ, която желаемъ да изслушаме, и тогава да дойдемъ на редъ. Ние оня денъ още прѣдложихме на бюрото да се запишемъ по редъ и всѣка фракция да си опрѣдѣли ораторитѣ. Нашата фракция заяви, че има трима души да говорятъ. Народната партия не заяви дотѣра дали ще говори нѣкой или не, а това е дѣйствително едно хитруване, както каза Дѣдо Цанковъ. Днесъ или утрѣ ние ще говоримъ; ние ще намѣримъ случай кога да се срѣцнемъ въ другитѣ дебати. (И. Геншовъ: Разбира се, г-нъ Сакжзовъ.) Слѣдователно, нѣмало би нужда да се протакатъ дебатитѣ толкова дълго, когато вие можехте още отъ самото начало да заявите коцина ще говорятъ и кои ще говорятъ.

Тѣй че, г-нъ прѣседателю, азъ не съмъ се отказвалъ отъ думата дотогава, докогато правилникътъ е въ сила. Азъ ще говоря, когато намѣря мѣсто и когато намѣря желание у народнитѣ прѣдставители да слушатъ.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Теодоровъ заявява, че желае да говори. (Я. Сакжзовъ: Запишете и мене.) Добрѣ.

И. Геншовъ: Отхвърлямъ най-енергически обвинението на г. Сакжзова, че ние сме искали да хитруваме. Нѣма никакво хитруване въ една ограда, въ която не само по дебатитѣ по отговора на тронната рѣчь ще се взема думата. Ние ще имаме при дебатитѣ на бюджета и по толкова други въпроси, по които взаимно ще можемъ да си отговаряме.

Г-да! Ако ние досега не сме се записали, двѣ сж причинитѣ. Защото, първо и главно, както заявихъ и частно на г. Сакжзова, ние не искаме на една отживѣла форма на дебати, каквато е формата на дебатитѣ по отговора на тронната рѣчь, да ѝ отдаваме по-голяма важностъ, отколкото тя има въ други страни, въ страни, които се наричатъ майки на парламентаризма, каквато е Англия. Въ Англия, г-да, както знаете, отговора на тронната рѣчь се пише сжщеврѣменно съ тронната рѣчь и, щомъ се прочете тронната рѣчь, излизатъ двама — и тѣ сж облѣчени въ парадна форма, приготвятъ по-напрѣдъ формата — единиятъ прѣдлага и вториятъ подкрѣпва тоя отговоръ и всичко се свършва. У насъ станало е обичай да се губятъ часове и часове по тия дебати, които, за жалостъ, досега — поне практиката ни учи — нищо добро не сж докарвали. Развиватъ се дѣйствително теории, но тия теории по-намясто ще бждатъ, ако се изкажатъ по дебатитѣ на бюджета. Затова именно и ние рекохмѣ: не щемъ много да се натрапяме и протакаме дебатитѣ.

Втората причина бѣше една частна причина. То е, че трима-четирма отъ нашитѣ най-видни приятели оратори бѣха заети отъ нѣколко дена насамъ въ единъ нескончаемъ процесъ и ние не знаехме кога ще се свърши, за да се запишатъ. Днесъ тоя въпросъ е свършенъ и азъ заявявамъ на г. прѣдседателя, че поне единъ отъ насъ ще вземе думата въ понеделникъ, и моля пакъ да се вземе актъ отъ тия мои думи и да ни се позволи въ понеделникъ да кажемъ нѣколко думи.

Н. Цановъ: Жалко, че нескончаемитѣ процеси се прѣдпочитатъ прѣдъ Народното Събрание!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Ще рѣче, въпросътъ е рѣшенъ — въ понеделникъ пръвтъ има думата г. Теодоровъ, а подиръ него г. Сакжзовъ е записанъ.

Г-нъ Доспатски има думата.

М. Доспатски: И азъ искамъ думата по отговора на тронното слово.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Добрѣ. Давамъ 10 минути отдиохъ.

(Слѣдъ отдиохъ.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: (Звъни.) Засѣданието се продължава.

Думата има г. Геннадиевъ, ако желае да развие своята интерпелация.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Г-да народни прѣдставители! Въ деня, който е опрѣдѣленъ да се разисква едно запитване, запитвачътъ има право да развие туй си запитване и подиръ, като отговори надлежниятъ министъръ, прѣднията се подкачатъ. Моето запитване е извѣстно на почитаемото Народно Събрание, както и на правителството. Азъ

имахъ случай до извѣстна степенъ да го развия, когато говорихъ по отговора на тронната рѣчь, и мисля, че ще бжде отчасти повторение, ако говоря пакъ обширно за него. Заради туй азъ мисля, че правилникътъ ще бжде спазенъ, ако се не повтаря, ако считате туй, което говорихъ, за развиване на своята интерпелация, и ще моля г. Министъръ-Прѣдседателя да прѣдстави на почитаемото Народно Събрание своитѣ обяснения. Подиръ това, ако стане нужда, ще взема думата пакъ на основание на правилника.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Г-нъ Станимашкиятъ народенъ прѣдставителъ ми отправи слѣдующитѣ двѣ запитвания: „Какви постѣпки е направило правителството и какви още е рѣшило да направи, за да подкрѣпи Негово Блаженство Екзарха въ протеста му, да се отклони ржкополагането на архимандритъ Фирмилиана?“ и, второ: „Не мисли ли правителството да обнародва размѣненитѣ между него и Високата порта ноти по Фирмилиановия въпросъ?“

На втората точка отъ това запитване отсега още отговарямъ — не, не мисли да обнародва размѣнената кореспонденция по този въпросъ. Единъ въпросъ отъ този характеръ, въпросъ, който още се третира, такъвъ единъ въпросъ, въ интереса на България, не може да бжде уясненъ чрѣзъ печатане на размѣненитѣ ноти.

П. Каравеловъ: Г-нъ Даневъ, позволѣте ми една дума по този въпросъ.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Кажете.

П. Каравеловъ: Ние можемъ да не искаме напечатването — може то да бжде опасно, но въ едно закрито засѣдание, като изпждимъ публиката, може ли да ни прочетете прѣписката?

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Г-да народни прѣдставители! Азъ нѣмамъ нищо противъ това, ако бжде засѣданието закрито. Искате закрито засѣдание, закрито да бжде. Какво обаче азъ ще кажа, то зависи отъ онова, което азъ ще има да съобщя. Азъ знаа, че открито или закрито, Народното Събрание е събрание отъ много лица, на които всичко не може да се каже.

По първото питане — какво е направило правителството по Фирмилиановия въпросъ и какво мисли още да прави? — азъ ще отговоря: правителството е изпълнило свои дългъ, като се е отнесло къмъ когото трѣбва, съ заявление че не трѣбва да стане това ржкополагане. Като е направило това, правителството си е изпълнило дългъ.

Това е отговорътъ ми по запитването на г. Геннадиева. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата.)

Д-ръ Н. Геннадиевъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Азъ останахъ изненаданъ

отъ отговора, който се направи на моето запитване отъ г. Министър-Прѣдседателя. И отъ своя страна нѣма да изненадамъ никого, ако кажа, че това не е отговоръ. Двѣ пѣща имахъ честта да запитамъ почитаемото правителство въ лицето на г. Министра на Външнитѣ Работи: първо, мисли ли то да обнародва една сия книга по размѣнената кореспонденция върху Фирмилиановия въпросъ? Уважамиятъ г. Каравеловъ стѣсни това мое искане, и напълно съмъ съгласенъ съ туй нѣщо, и каза: ще бждемъ доволни, ако въ едно тайно засѣдание на Народното Събрание ни се съобщи тази прѣписка. Отговорътъ е категориченъ. — Не! Азъ ще да отида по-далечъ. Можеха да се отбѣгнатъ всичкитѣ лоши прѣтълкувания на такъвъ единъ категориченъ отговоръ, ако почитаемото правителство или г. Министър-Прѣдседателятъ бѣше съобщилъ тази кореспонденция поне на шефовецѣ въ едно частно и тайно засѣдание. И сега отправямъ тази молба къмъ почитаемото правителство и мисля, че ако ми се отговори „не“, или ако не ми се отговори нищо, прѣтълкуванията, които ще се направятъ, взиматъ особено важно значение.

По другия въпросъ: какво е направило правителството, за да подкрѣпи Негово Блаженство Екзарха, правителството отговори: заявило е, че мисли, какво не трѣбва да бжде ржкоположенъ Високопрѣподобниятъ Фирмилианъ за архиепископъ въ Скопие, и мисли, че съ туй си е изпълнило длъжността. Това е всичкитѣ отговоръ на правителството. Азъ се надѣвахъ, г-да народни прѣдставители, пожеже прѣди малко циркулираха тукъ слухове отъ правителственъ източникъ, отъ приятели на правителството, че властта е протестира дѣто трѣбва за нарушението на нашитѣ права, правата на нашата църква и народност, азъ очаквахъ, казвамъ, г. Министър-Прѣдседателятъ да излѣзе и да каже: Ние изпълнихме длъжността си всецѣло, докрай. Ние мислѣхме, че трѣбва да заявимъ, че не трѣбва да се ржкополага Фирмилианъ, и мислимъ, че по тоя начинъ си изпълнихме длъжността. Или се лъжа, увличамъ се отъ събитията отъ грамадна важностъ, въ които живѣемъ, или вѣрно изразявамъ това, което става днесъ у насъ, хубаво впечатления схващамъ и мисля, че туй не е отговоръ. Има нѣща, които се криятъ задъ този отговоръ. Искамъ да бѣда ясенъ, г-да прѣдставители, и мисля, че ако се вземе думата повторено отъ който и да е отъ г. г. министритѣ, нищо повече нѣма да каже отъ това, което се каза.

Заявихъ прѣди малко, че, ако стане нужда, ще взема думата, за да развия интерпелацията си. Сега не само че имамъ право да я развия, но налага ми се длъжностъ да обясня въпроса всестранно. Азъ обѣщавамъ, че нѣма да бѣда дълъгъ, и ще ви моля, г-да народни прѣдставители, съ търпѣние да изслушате тия мои възгледи. Никакви лични въпроси нѣма да се третиратъ и нѣма да се допуснатъ нито нападки, нито непристойности, когато се разисква такъвъ въпросъ.

Прѣди да пристѣпя къмъ сжщността на въпроса, и азъ, както и други, длъженъ съмъ да съжаля, че въ оградата на Народното Събрание се изказахъ мнѣния, които по-добрѣ бѣше да се изкажатъ било въ печата, било въ нѣкои други събрания. Почитамъ мнѣнието на онѣзи господа, които твърдѣ логически тукъ се изказаха и които доказаха, че вслѣдствие политическата система, която се е скроила въ тѣхнитѣ умове, тѣ не можаха да дойдатъ до друго заключение по македонския въпросъ, освѣнъ до туй, което тѣ изложиха. Съ всичкото уважение, което дължа на почитенитѣ събрания, и особено на едно искрено убѣждение, длъженъ съмъ да кажа, че ми се видѣ въпросътъ свършено поврхностно изученъ. Когато ни се говори, че ние трѣбва да се откажемъ отъ народнитѣ си идеали затова, че туй ни налага единъ голѣмъ воененъ бюджетъ, азъ намирамъ въ него логика. Който е противъ голѣмъ воененъ бюджетъ, той е и противъ всичкитѣ причини, които могатъ да увеличатъ този воененъ бюджетъ. Повтарямъ, това е свършено логично. Остава да се разрѣши въпросътъ: кое е по-важно за бѣдниците на страната, дали уголѣмяването на военния бюджетъ, или намаляването на военния бюджетъ съ отказване отъ единъ народенъ идеалъ. Но, г-да народни прѣдставители, когато ни се твърди, че ако се откажемъ отъ народния идеалъ, ние можемъ да постигнемъ двѣ нѣща, на които този идеалъ прѣчелъ: първо, реформитѣ въ Македония и, второ, една Балканска конфедерация, азъ вече не виждамъ сжщата логика, азъ вече не виждамъ сжщата сила на аргументитѣ, изказани тукъ отъ тази трибуна. Да се допуска, че затова не се даватъ реформитѣ въ Македония — които реформи, ако вземемъ да ги разгледаме, ще видимъ, че сж абсолютно нищо така, както сж изработени отъ една специална комисиия, защото тѣ не само сж прѣдвидени отъ Берлинския договоръ, но сж изработени отъ една комисиия — да се допуска, казвамъ, че реформитѣ не се даватъ само затова, че македонцитѣ ще искатъ да се съединятъ съ българския народъ, това нѣщо е заблуждение. Сжщитѣ фактори, сжщитѣ интереси, сжщитѣ сили ще дѣйствуватъ и въ силата на сжщитѣ интереси. И за да се не простирамъ, защото нѣмамъ право да се простирамъ върху този прѣдварителенъ въпросъ, ще кажа: кое прѣчи да не дадатъ реформи на арменцитѣ? Има ли нѣкаква опасностъ, че тѣ съ пѣкого ще се обединяватъ? Като нѣма да осжществяватъ народни идеали извънъ прѣдѣлитѣ на Турската империя, вие знаете какви реформи имъ се дадоха прѣди нѣколко години.

Послѣ. Балканската конфедерация е една хубава идея, безъ съмнѣние, но тѣзи, които се противятъ на автономията на Македония, отъ великитѣ сили или съсѣднитѣ държави, когато заявимъ, че искаме Балканска конфедерация и ще искаме Македония да влѣзе като единица въ тази конфедерация, мислите ли, че хората ще измѣнятъ възгледитѣ си? Много е лесно да се каже, че нѣма мотиви да се про-

тивът на такава конфедерация нито сърби, нито австрийци. Мотивитъ ще станатъ много по-силни, защото, ако великитъ държави, които иматъ интереси на Балканския Полуостровъ, се боятъ отъ една силна България, като една пръчка, които и да сж тия държави още повече ще се боятъ отъ една още по-силна държава, каквато ще бжде една Балканска конфедерация. И по този въпросъ, казвамъ, нѣмамъ право да се простирамъ, но ще ви кажа, че ние още не сме взели думата на нашитъ съперници, ние не сме видѣли единъ отъ тѣхъ да излѣзе чрѣзъ печата да каже: българитъ желаятъ конфедерация и ние сме съгласни. Нашитъ съперници си знаятъ много добръ смѣткитъ и искатъ да стѣпнатъ, искатъ да създадатъ гнѣздо въ Македония, за да могатъ да развиятъ огнѣзи огнища, които ще имъ дадатъ право единъ денъ, когато настѣпи нѣкой исторически моментъ, високо да претендиратъ за извѣстна частъ отъ Македония. Ето кое вършатъ нашитъ съперници и никой не ви говори за конфедерация. И, най-послѣ, народитъ трѣбва да достигнатъ една висока култура, трѣбва да съзнаятъ общността на интереситъ, трѣбва да бждатъ свободни въ движенията си, за да могатъ да си наложатъ една конфедерация. Въ Балканския Полуостровъ сж такива дребни държавицитъ, надъ които стоятъ велики държави, щото не сж свободни въ движенията си и по тази причина не могатъ да осъществятъ подобенъ единъ идеалъ; на туй отгорѣ, тѣ не сж достигнали до такава степенъ на съвършенство, щото да съзнаятъ своитъ интереси. Тогава какъ може да стане конфедерацията? Да говоримъ за конфедерация тогава, когато сме извоювали извѣстни правдини на Македония, да, но отсега да говоримъ за конфедерация и че затуй не трѣбвало да се застъпваме за Македония, мисля, че това нѣщо е погрѣшка. Недѣйте забравя, г-да, че Германскитъ държавници имаха единъ общъ литературенъ езикъ; философитъ и поетитъ на тия държавници въ продължение на повече отъ 50 години пропагандираха между интелигентния народъ идеята за обединението на Германия. И кой я обедини? Философитъ ли? Поетитъ ли? Тѣ подготовиха само общественото мнѣние, което пакъ се показва невѣжо и поиска да отхвърли тая спасителна идея, и най-послѣ Бисмаркъ съ щикове, съ мечове наложи конфедерацията. Та когато имаме това нѣщо отъ историята и когато имаме такива примѣри прѣдъ себе си, и като вземемъ въ съображение и не свободнитъ дѣйствия на Балканскитъ държавници и разнитъ интереси на великитъ сили, които се стѣклоноватъ на Балканския Полуостровъ, мисля, че изоставянето на нѣкакъвъ народенъ идеалъ, за да се замѣни той съ искането да се осъществи една балканска конфедерация, е отъ наша страна една измама за чужда смѣтка. Другитъ наши съперници, които сж по-хитри, ще извлѣкатъ полза отъ туй нѣщо, а ние само върѣда ще извлѣчемъ. Въ всѣки случай, г-да, по този въпросъ може да се говори твърдѣ

надълго и, безъ съмнѣние, съ нашитъ добри приятели, които говориха по него, ще имаме врѣме да се обяснимъ. Сега трѣбва да пристѣпимъ къмъ смѣтността на въпроса.

По Фирмилиановия въпросъ има нѣколко гледища: сърбско, турско и българско гледище. Какъ гледатъ сърбитъ на този въпросъ? Въ „Църковенъ Вѣстникъ“ има една статия, отъ която цитирамъ нѣколко нѣща, които не сж вѣстникарски. Туй сж вече думитъ на г. министъръ-прѣседателя Вуичъ и на Вѣлградския архиепископъ. (Чете.) „Едноврѣменно съ това високопрѣосвещенный Иеродиотъ казалъ отъ балкона на митрополията рѣчь на Вѣлградскитъ студенти кога демонстрирали по Фирмилиановия въпросъ и въ рѣчта си не утаилъ политическата страна на въпроса. Градътъ“ — подчерталъ Митрополитътъ въ рѣчта си — „дѣто се е коронясалъ и царувалъ Душанъ Велики, е свещенъ сърбски градъ и трѣбва да остане сърбски“. Сърбитъ, слѣдователно, ясно гледатъ на въпроса отъ своя точка зрѣния и казватъ: въ града, дѣто е царувалъ и се е коронясалъ Душанъ, ние не можемъ да допуснемъ друга народностъ; този градъ е сърбски и ще си остане сърбски. Това е най-ясното изявление на оная мисль, която се сподѣля отъ всичкитъ сърбски патриоти.

Но кои сж сърбитъ, които населяватъ Скопие и околността му, и за какви сърби може да претендиратъ нашитъ съперници, та да искатъ непрѣмѣнно да иматъ архиепископъ въ Скопие? Въ Скопие, споредъ статистикитъ, въ по-голѣмата си частъ съставени отъ покойния Василъ Кжнчовъ — и много съставлявамъ, че не е на министерската маса живъ Кжнчовъ; той щѣше да изкоуне и да протестира противъ поведението на правителството и подобенъ моментъ нѣмаше да настане; нещастieto на България и Македония е искало, щото единъ убиецъ да погуби този добъръ човѣкъ и искрененъ патриотъ — та въ тия статистики се говори, че имало въ Скопие 18—20 сърбски кжци, които се състоели отъ прѣселенци изъ Призрѣнско, но имало и 2—3.000 сърбомани. Съ какви срдства тѣзи хора се каратъ да се наричатъ сърби? Дѣцата имъ се пращатъ на училище на разноски на сърбската пропаганда, или, което е сѣ едно, на сърбското правителство; на дѣцата имъ се купуватъ дрехи, на бацитъ имъ се даватъ субсидии. Отъ тия хора нѣкои сж бивши грѣкомани, които сега се наричатъ сърбомани; както сж били по-напрѣдъ въ непълно съзнание за своята народностъ и сж се държали съ патриаршията, така и сега сж въ непълно съзнание и държатъ съ една славянска държава. На тия хора даватъ безплатни билети, стига да искатъ да пътуватъ въ Сърбия; ако иматъ болни хора въ сѣмейството, освѣтъ безплатно пътуване по желѣзницитъ, се изпращатъ въ болницитъ, водятъ ги и на бани да се лѣкуватъ на държавна смѣтка. Вземѣте въ съображение още, че българитъ, които изповѣдватъ своята народностъ, се прѣслѣдватъ тамъ отъ властѣта, че тѣ не намиратъ никакво покоро-

вителиство абсолютно отъ никого. Този, който иска да ги протежира, е твърдъ слабъ, а сръбскитѣ консули поставятъ всичко въ ходъ, за да правятъ пакости на тия българи. И лесно може да имъ се правятъ пакости, защото тѣ сж мнозинството, отъ тѣхъ може да се съглежда сила на съпротивление, та сж обрѣчени на прѣслѣдвания. Най-послѣ и рускиятъ консулъ се отнася твърдѣ симпатично къмъ сръбоманитѣ, а се отнася твърдѣ не симпатично къмъ българитѣ, които искатъ да си останатъ българи. Та като вземете отъ една страна протекцията на тия, които се наричатъ сръбомани, и отъ друга страна и срѣдствата, които имъ се доставятъ — срѣдства, които, ще подчертая, не сж толкова почтени, защото много приличатъ на полкупъ, а може да не е и туй най-непочтеното нѣщо, съ което си служатъ сръбитѣ. — Вие виждате, какви сж сръбитѣ, които населяватъ Скопие, и въ чие име прѣосвещенниятъ Бѣлградски митрополитъ е искалъ да каже, че тоя градъ трѣбва да бѣде сръбски, защото тамъ е царувалъ Душанъ. Истина е, че сръбитѣ биха желали Скопие да бѣде сръбско, но че то не е, защото тамъ живѣятъ българи, и че колкото и да има сръбомани, пакъ Скопие съ своята околностъ ще си остане българско. Има едно доказателство, което не бихме го поставили въ ходъ, ако се не спорѣше, както това ставаше до вчера и завчера. Но днесъ, когато трѣбва да опрѣдѣлимъ ясно: иматъ ли право други да иматъ митрополитъ въ Скопие, трѣбва да го кажемъ, а то е, че органътъ на сръбския свети синодъ признава, че въ онази епохална борба, когато българитѣ си извоюваха черковна независимостъ, взели сж участие всички българи отъ България (Мизия), взели сж участие всички българи отъ Тракия, взели сж участие и всички българи отъ Македония, които сръбскиятъ черковенъ вѣстникъ не ги нарича българи, а било славяни, било сърби, само че едни били съ патриаршията, а други не били съ Сърбию. Само нека забѣлѣжа, въ скоби, че въ 1885 г. при Сливница и Пиротъ имаше цѣли македонски дружини, които воюваха противъ сръбитѣ, но нито единъ македонецъ нѣмаше — това го казвамъ въ честъ и гордостъ на македонцитѣ — въ сръбската войска. (К. Мирски: Вѣрно!) Та въ тая черковна борба взело е участие, признава сръбскиятъ вѣстникъ, цѣлото население на Македония и епархитѣ: Вранянска, Циротска. Кой не е взелъ участие въ черковната борба? Само славянитѣ въ Европейска Турция, които живѣятъ въ Призрѣнъ, Прищина и околноститѣ. Туй е цѣло доказателство, туй е цѣло откритие, ако щете. Този аргументъ го даватъ самитѣ сърби. Ако е вѣрно, че македонцитѣ сж били сърби и пакъ сж се борили за черковнитѣ правдини на българския народъ, овѣзи отъ Призрѣнъ и Прищина и тѣ щѣха да взематъ участие въ борбата. (Д. Цанковъ: Въ Цариградъ имаха и прѣдставителъ отъ Призрѣнъ.) Имаха и прѣдставителъ отъ Призрѣнъ, ме подкрѣпи Дѣдо Цанковъ съ своя авторитетъ. И не се борѣха за правдини, защото

сж стоели настрана, като сърби, а ония всички сж се борили, защото сж били българи.

Ето, слѣдователно, ясно очертание на сръбското гледище: има въ Македония българи, които искатъ да ги посърбятъ и искатъ непрѣмънно сега да се настанятъ въ Скопие, а утрѣ ще искатъ Велесъ, други денъ — Дебъръ и т. н.

Какво е турското гледище на този въпросъ? Турската политика е много явна и много умна. Всѣки единъ отъ насъ я знае. Умна е отъ точка зрѣние на турскитѣ интереси. Въ Балканския Полуостровъ живѣятъ християнски народности — тѣ трѣбва да се поставятъ въ борба едни противъ други. Когато въ 1868 г. гърцитѣ се бунтуваха въ Критъ, Високата порта имъ създаде единъ влиятеленъ подкрѣпи ни Високата порта въ черковната борба, защото тогавъ силни се показваха гърцитѣ, защото бѣха въ дѣйствителностъ много по-силни и трѣбваше да се ослабятъ естествено или изкуствено. Когато ние вземахме да се закрѣпваме въ силата на фермана отъ 1870 г. — върху този актъ ще се повърна подиръ една минута — Митхадъ паша, умниятъ този турчинъ, поиска да напрази всичко, за да намѣри съучастници между българитѣ да се унищожатъ силата на този ферманъ, за да бѣдемъ ослабени; но не успѣ. Подиръ войната, когато се усилихме, въ Македония, когато се видѣ, че цѣли епархии, въпрѣки очакването на тѣзи, които бѣха редактирали фермана, цѣли епархии отидоха и заявиха, съ повечето отъ $\frac{2}{3}$ отъ населението, че тѣ желаятъ да останатъ подъ Екзарха, създаде се новъ единъ елементъ — гърцитѣ се поддържаха въ Македония тамъ, дѣто бѣха въ меншество, а навсѣкѣдъ тѣ бѣха меншество, съ изключение на южната ѣ страна. Когато гърцитѣ бѣха безсилни да направятъ пакостъ на българитѣ, захванаха да поддържатъ сръбитѣ или сръбоманитѣ, и днесъ въ Скопие поддържатъ сръбитѣ. Заявихъ прѣди нѣколко депа, че ако ние бѣхме слаби въ Македония, а сръбитѣ силни, насъ щѣха да поддържатъ. Но за да видите манифестацията на тази политика кѣдъ отива, ще си позволя да заявя туку, че когато Хафъзъ паша и турскитѣ сановници оказватъ много голѣма подкрѣпка на сръбитѣ въ Скопската епархия, въ сѣщото врѣме въ Стара-Сърбия, дѣто сръбитѣ сж силни, и много силни, дѣто никой не имъ оспорява правото, нищо не правятъ турцитѣ, за да ги подкрѣпятъ, а, напротивъ, пушатъ дивитѣ арнаутски орди да ги изтрѣбватъ. Значи, въ силата на принципа „раздѣляй и владѣй“, въ силата на принципа „поставяй хората, които искашъ да владѣешъ, въ неприятелски отношения“, поддържатъ се сръбитѣ въ Скопие отъ турското правителство.

Какво е гледището на българитѣ? Гледището на българитѣ до прѣди три недѣли бѣше извѣстно на всѣкиго. Впечатлението бѣше, че цѣлиятъ български народъ е на единъ умъ. Но българитѣ, които разбиратъ тѣзи въпроси, българитѣ, до сѣрцето и интереситѣ на които най-много се докосватъ

тѣ, какъ тѣ мислятъ, това е много важно да се знае, и мисля, че съ това нѣщо ние сме длъжни да се занимаемъ една минута. Въ официоза в. „България“ е напечатана въ 1899 г. нѣкаква статия, по едно прошение, подадено до Н. И. В. Султана отъ Скопскитѣ първенци. (Чете.) „На 11 ноемврий българскитѣ първенци отъ всичкитѣ каази на Скопската епархия, събрани въ Скопие на съвѣщание, сж подали до главния секретаръ на Н. И. В. Султанътъ и до Великия Везиръ слѣдующата телеграма: „Всевипшній Богъ да продължи живота на Н. В. Царътъ ни! Аминъ. Християнското население изобщо въ каазитѣ, що съставляватъ епархията на Скопския български митрополитъ, е българско. Макаръ че е очевидно като день, па се доказва и отъ самото правителство, че нѣма ни една душа отъ сръбска народностъ въ поменатитѣ каази, отъ нѣколко години въ тѣхъ сноватъ сръбски агитатори съ цѣлъ да посърбятъ населението ни и да позорятъ вѣрата ни. Тѣзи сръбски агитатори се покровителствуватъ и се държатъ по-горѣ отъ справедливитѣ царски закони, за да усилватъ още повече агитациитѣ си и да увеличаватъ противозаконнитѣ си постѣпки и дѣйствия. Ние — населението — никога не сме вървѣли срѣщу правителството, веѣкога сме били едни отъ най-покорнитѣ и най-вѣрнитѣ подданици на царя; споредъ изискванията на вѣрността ни, отзовавали сме се на всички правителствени покани, давали сме помощи за войската. Така се е трудило нашето население да си спечели гаранция за участieto и благоденствието си. Вмѣсто това, обаче, населението вижда, че се замишлява и дири срѣдство за унищожението му, като се назначава сръбскиятъ агитаторъ, на име Фирмилианъ, за замѣстникъ на грѣцкия митрополитъ въ Скопие и сръбскитѣ агитатори се оставятъ въ едно привилегирувано и изключително положение прѣдъ дѣйствующитѣ закони. Сега като се прѣсна и слухътъ, че Фирмилианъ, който е началникъ на сръбскитѣ агитатори, който стана причина да се развали спокойствието и мира ни, да се побърка обществената безопасностъ, да се появятъ толкова злини и пакости, се назначавалъ за титулиренъ замѣстникъ на Скопския грѣцки митрополитъ, тревогата на населението ни достига до върха си. Високославниятъ Царски ферманъ, който учрѣждава Българската Екзархия и опрѣдѣля българскитѣ епархии, призналъ е Скопската епархия за българска, постановилъ е да се пазначи тамъ български митрополитъ и е поставилъ вѣрата и народа ни въ положение запазено отъ вѣнкашно посѣгателство. Ако, прочее, началникътъ на агитаторитѣ (сръбски), именумъ Фирмилианъ, или други сръбски агитаторъ се пазначи за Скопски грѣцки митрополитъ, то съ туй ще се потѣпчатъ религиознитѣ права и привилегии, отстъпени съ тоя високославенъ ферманъ на населението ни, и ще се посѣгне за унищожение на вѣрата и народа ни. Понеже отъ туй ще произлѣзатъ твърдѣ голѣми злини и пакости и за населението, и държавата ни, защото

населението ни е готово до послѣдно издѣхване да защищава вѣрата и народа си“ — даватъ примѣръ на българскитѣ прѣдставители — „то съобразно съ изискванията на длъжността ни на вѣрностъ, която ни налага горѣпоменатия ферманъ, отъ страна на всичкото население, по пълномощие, въ името на сигурността на общото отечество, молимъ да се доложи горнето прѣдъ подножието на Н. И. В. Августейшия ни Царъ, за да издаде височайше праде, да не се пазначаватъ горѣпоменатия Фирмилианъ или другъ сръбски агитаторъ за митрополитъ и, за да се тури край на горѣизложенитѣ тревоги и злини, да се дигне отъ Скопие рѣчения Фирмилианъ“.

Това е, което мислятъ хората въ Скопската епархия; това е гледището на българитѣ въ Скопско. Вие виждате, г-да народни прѣдставители, че тия хора, за смѣтка на които много се говори, но заради които бѣше вѣрме да се каже нѣщо и отъ тѣхно име, че тѣзи българи и добри патриоти се основаватъ на законитѣ на империята, за да искатъ да се не допушта единъ агитаторъ, който е пратенъ тамъ за да позори вѣрата и народността ни, за да се старее съ всички срѣдства да се унищожи нашата народностъ. Интересно е да знаемъ до каква степенъ тия хора сж прави. Никого нѣма да очудя ако кажа, че законитѣ сж на страната на българското население. Беззаконията, угодничеството, всичко може да бѣде на страна на сърбитѣ; справедливостта и законитѣ, обаче, сж на наша страна.

На 1870-та година се учрѣди Българската Екзархия. Българскиятъ народъ чрѣзъ свои прѣдставители искаше да не бѣде ръководенъ като християнско паство отъ ипородни иерарси и искаше да се чете въ черквата му словото божие на езикъ понятенъ за населението; тогава грѣцката патриаршия, която не се ползуваше съ защитата на Високата порта и която не можеше да устои срѣщу бунтоветѣ, що се бѣха вдигнали въ Българско, грѣцката патриаршия въ лицето на патриарха Григорий VI изработи единъ проектъ за отстъпкитѣ, които могатъ да се направятъ на българитѣ. Въ този проектъ се признавахъ извѣстно число епархии, дѣто ще има български митрополити, а въ всички останали епархии, има ли или нѣма българи, трѣбваше да останатъ грѣцки владичи. Числото на епархиитѣ и поименно веѣка една бѣха изброени въ чл. 9 на фермана. Тоя чл. 9 е извлѣчение отъ проекта на Григорий VI. Но въ него, или по-скоро въ проекта на патриаршията, имаше една забѣлѣжка, въ която се казваше: изключение се прави за градоветѣ Пловдивъ и Варна: Пловдивъ, Станимака и седемъ села ще да си иматъ грѣцки владика, независимо отъ българския митрополитъ, който пъкъ ще да има трона си въ Пловдивъ; Варна съ 25 грѣцки гагаузки села ще си иматъ пакъ грѣцки митрополитъ, независимо отъ българския. Заради веѣко едно мѣтние, слѣдователно, въ проекта на патриаршията се опрѣдѣляше,

че трѣбва да има отдѣленъ митрополитъ, нѣщо, което е противно на канонитѣ, нѣщо, както отпослѣ е поддържала и патриаршията. Това отдаване на иерарси за всѣко племе, или дѣлението на племена, се нарича, съ гръцката дума, филетизъмъ. И азъ си позволявамъ да го спомена, защото по-послѣ е вмѣстено въ опрѣдѣлението на единъ вселенски съборъ. Българитѣ не приеха това нѣщо; българитѣ не приеха проекта на Григорий VI, защото 14 епархии съ българско население споредъ този проектъ оставаха подъ вѣдомството на патриаршията, и, за да се не онеправдае населението въ тѣзи епархии, прѣдставителитѣ на българския народъ не можаха да се съгласятъ да приематъ проекта на Григорий VI. Високата порта искаше да разрѣши този въпросъ по какъвто и да е начинъ и по нейна инициатива състави се смѣсена комисиия отъ първенци гърци и българи, която заседава въ Цариградъ подъ прѣдседателството на садразаминъ Али паша. По прѣдложение на Великия везиръ Али паша прие се това, като една спогодба, което се намира въ чл. 10 на фермана, че колкото се касае до другитѣ епархии, които проекта на Григорий VI не нарича български, колкото се касае, слѣдователно, до четирнадесетитѣ епархии, които патриаршията искаше да си задържи, тѣ, или нѣкои отъ тѣхъ, ще бждатъ присъединени къмъ Екзархията, слѣдъ като Екзархията ще захване да дѣйствува, само ако $\frac{2}{3}$ отъ населението се обявятъ за екзархисти. Трѣбваше, слѣдователно, да станатъ прѣсловутитѣ истилиями и да се види дали $\frac{2}{3}$ отъ населението желае да бжде съ Екзархията; ако сж половина, ако сж повече отъ половината даже, не се уважаваше, трѣбваше да има най-малко $\frac{2}{3}$. Патриаршията си знаеше работата и не можеше да се съгласи на тая спогодба, защото, ако нейнитѣ пратеници по-напрѣдъ не се съгласяваха да дадатъ 14-тѣ епархии, защото сж гръцки, знаяха, че слѣдъ прѣбройването ще излѣзатъ български въ повече отъ $\frac{2}{3}$ на населението си. Но Високата порта не можеше да се спре прѣдъ отказа на патриаршията и се издаде ферманътъ отъ 70-та година, който е хартата на правдинитѣ на нашата църква. Ние приехме 10-ия членъ.

Забѣлѣжете, г-да прѣдставители, че споредъ принципа, прокаранъ въ чл. 10, филетизъмъ не сществува. Тамъ не е казано, че зарадъ $\frac{2}{3}$ отъ населението ще има български владика, а за $\frac{1}{3}$ — гръцки; не се прави разлика между раси, между племена; не се казва, ако населението се обяви българско, ами се казва, ако населението се обяви за Екзархията. Заради туй никаква племенна разлика на християни нѣма. Напротивъ, ако има гърци, щомъ като тѣ сж по-малко отъ $\frac{2}{3}$, тѣ сж длѣжни да се подчиняватъ на Българската Екзархия. Патриаршията, безпомощна въ борбата си, измисли тогава друго срдѣство. Събра се единъ вселенски съборъ. (Т. Бурмовъ: Не вселенски, мѣстенъ!) Азъ мислѣхъ, че сж участвували Антиохийскитѣ . . . (Т. Бурмовъ: Участвувалъ е Антиохийскитѣ, но съборътъ е мѣстенъ!) Въ понятията, значи, не се различаваме,

а само въ думата. Приемамъ на драго сърце поправката на г. Бурмова. Единъ мѣстенъ съборъ бѣше свиканъ отъ прѣдставителитѣ на патриаршията, който издаде слѣдующето опрѣдѣление: „онзи, който въ работитѣ на църквата и вѣрата намѣсва филетизъмъ, счита се схизматикъ“. Въ силата на туй опрѣдѣление, патриаршията прогласи българския народъ, българитѣ православни за схизматици.

Патриаршията не бѣше права по сщество, не бѣше права и по форма. Ние, които сме признали фермана, схизмата не сме признали. Турското правителство, което издаде фермана, схизмата тоже не признава. И защо патриаршията не е права по сщество? Защото ние не сме намѣсили филетизма въ работитѣ на вѣрата, ние, напротивъ, казахме: гръцкиятъ владика отъ Скопие да си вѣрви; ние не правимъ разлика между гърци, сърби, власи и арнаути; повече отъ $\frac{2}{3}$ на населението е съ насъ и въ силата на царския ферманъ ние не само сме въ правото си да имаме нашъ владика, но сме съгласни и съ канонитѣ на църквата, които недопуштатъ филетизъмъ. А кой допушта филетизъмъ? Григорий VI. Григорий VI, който прѣдвиждаше гръцки владика съвмѣстно съ български и за Пловдивъ, и за Варна. Така щото, по сщество патриаршията не е права — никаква схизма не сществува. Нѣколко души политикани, отъ любовъ къмъ своитѣ гръцки чувства, се събрали въ Ференъ и нарѣкли нѣщо схизма, та сж ни обрѣкли на проклятие, мисля, че, ако сме благочестиви християни и добродѣтелни хора, то нѣма да ни прѣспрѣчи пътя за Царство небесно.

Но патриаршията не бѣше права и по форма, защото въ събора, който ни осжди споредъ канонитѣ на църквата, ние не бѣхме призвани да се защищаваме. И не само българитѣ не бѣха призвани да се защищаватъ въ лицето на архиепископитѣ, които се прогласиха екзархисти, но отъ прѣдставителитѣ на българския народъ отпавиха до патриката на три пъти поканан: повикайте ви, насъ, които ще прогласяватъ за схизматици, насъ, които сме обвиняеми, насъ, които ще осждите прѣдъ едно сдилище на черквата, да се оправдаемъ; но тѣ не ги повикаха. И не можаха да ни викатъ, защото щѣхме да се оправдаемъ и патриаршията щѣше да остане посрамена. Едно рѣшение, една присжда отъ такъвъ характеръ, издадена безъ да бждатъ призвани обвиняемитѣ, споредъ канонитѣ, е нищожна по форма. Схизмата не сществува. Но канонитѣ прѣдвиждатъ и друго нѣщо: съгрѣшишиятъ да бжде повиканъ и да му се даде срокъ да се поправи, да му се наложи епитимия. И туй нѣщо не е изпълнено. И по форма, прочее, схизмата е нищожна. Това е единъ политически актъ, който е насоченъ противъ насъ, но който, историята доказа, е принесълъ повече полза намъ, на българитѣ, отколкото врѣда.

Важното бѣше тукъ, обаче, да се установи, първо, че схизмата като е нищожна, понеже ние не сме

отстъпили от канонитѣ на православната църква, и ферманътъ като не е противъ тия канони, ние сме прави въ Скопие, когато заявяваме, че по силата на истиляма, понеже повечето отъ $\frac{2}{3}$ отъ населението се произнесе за Екзархията, трѣбва да има тамъ български митрополитъ, и патриаршията нѣма право да праша тамъ грѣцки владика, а още по-малко сръбски, който е агентъ на една чужда пропаганда деморализирующа населението и поругающа православната вѣра. Всѣкога когато за тѣзи епархии светата Екзархия е получавала берати да се изпращатъ владци, винаги съ едно тескере прѣдъ Високата порта е протестирвала противъ стоенето тамъ на грѣцки владци. На основание на фермана искано е отъ негово височество Великия Везиръ да махне грѣцкитѣ владци. Туй нѣщо е било правено всѣкога, въ всѣки случай ние сме си запазвали правата, защото въ силата на фермана винаги нашата църква е протестирвала. Това нѣщо споменувамъ за да се не мисли, че има нѣкога придобити права въ силата на нашето мълчане, било заради грѣкоманитѣ, било заради сърбоманитѣ, да иматъ въ Скопие свой митрополитъ.

Подиръ издаването на фермана, подиръ учрѣждаването на Екзархията, Мидхадъ паша съзрѣ, че българитѣ отиватъ далечъ, съзрѣ, че е врѣме, както на грѣцитѣ се направили спѣнки, когато се създаде българската национална църква, че е врѣме и на българитѣ да се направятъ спѣнки; мѣчеше се да убѣди Екзархията да се вдигне схизмата, да се въдвори това единство, което е толкозъ мило на канонитѣ на православната вѣра, да се откаже отъ фермана отъ 1870 г. и да ѝ се опрѣдѣли, на нова смѣтка, друго ново вѣдомство. Екзархията бѣше придобила вече извѣстни права, които гарантираха развитието на българската църква, а заедно съ нея и развитието на българската народност, които обезпечаваха борбата за самосъзнанието на българитѣ, живущи въ Турската империя, и заради туй не щя да отстъпи. Ферманътъ остана и до днѣн днешенъ.

Покушения противъ него се правиха нѣколко пѣти: прави се едно покушение противъ него прѣди 1883 г. отъ турското правителство, но тогава благодарение на подкрѣпата на българското правителство, ние надвихме и ферманътъ остана въ сила, само че много по-късно взе да се приспособява. Едно много по-силно покушение се направи въ врѣмето на великия везиръ Джеватъ паша, който открито заяви на дипломатическия агентъ, Димитровъ, и на Екзархията: „Ферманътъ отъ 70-та година ние искаме да го унищожимъ; вие съ четиритѣ точки искате повече отъ фермана; вие искате да ви се признае вѣдомството надъ училищата тамъ, дѣто нѣма български епархии и извънъ 14-тѣ епархии; туй нѣщо ние нѣма да го допуснемъ“. Благодарение на силната подкрѣпка и на патриотизма на тогавашното правителство, Джеватъ паша се подчини и се приеха всички искания на Екзархията, включително и туй, което прѣкръчваше границитѣ на фермана.

Сега, ако обичате, г-да народни прѣдставители, да се повърна малко на прѣдмета: какво гонятъ сърбитѣ? Сърбитѣ, казахъ ви отпачало, не го криятъ — искатъ Скопие да бѣде сръбско. Сърбитѣ искатъ да настанятъ свой митрополитъ въ Скопие. Подиръ това, въ силата на канонитѣ, въ силата на идеята, която ние тоже сме защищавали, тѣ ще искатъ да остане само единъ митрополитъ въ Скопие, защото въ Скопие не може да има двама православни митрополити. Ние българитѣ, които винаги сме настоявали да има само единъ митрополитъ, трѣбва да се подчинимъ единъ денъ, когато искането на Фирмилиана или на сръбското правителство ще се покаже като справедливо. И кога ще се яви туй искане? Още отсега имаше настоявания да се вдигне прѣосвещенниятъ Синесий оттамъ. Но сръбската пропаганда се надѣва, че когато Фирмилианъ встѣпи да засѣдава въ мезлишъ-вилаети... (Д. Цанковъ: Той и сега е въ мезлиша!) Имате грѣшка, дѣдо Цанковъ. (Д. Цанковъ: Нѣмамъ грѣшка.) Фирмилианъ, като намѣстникъ на грѣцкия митрополитъ, като пержкоположенъ, не засѣдава въ мезлиша и не гласува. (Д. Цанковъ: На първо мѣсто засѣдава. — Д. Манчовъ: Като грѣцки владика.) Той не е грѣцки владика, дѣдо Манчовъ. (Д. Манчовъ: Намѣстникъ на грѣцкия владика!) Азъ твърдя, че не е вѣрно, не засѣдава. Но и да засѣдава, сега като митрополитъ ще има гласъ. Вие знаете, че въ Турция, съгласно законитѣ на империята, голѣма частъ отъ юрисдикцията е оставена на разнитѣ иерарси — владиката грѣцки, български или сръбски има обширни права и атрибути. Та когато захване прѣосвещенниятъ Фирмилианъ да засѣдава наредъ съ прѣосвещенния Синесий въ мезлиша, естествено е, въ силата на тази вѣковна политика на Турция, ще се отдава прѣдпочитание на Фирмилиана; въ силата на подкрѣпата, която той намира отъбѣнъ, него ще почитатъ и ще се слушатъ неговитѣ мнѣния, а съ прѣосвещенния Синесий ще се отнасятъ не съ подобающето почитание. Колкото и да ми коштува да произнеса тия думи, ние сме длѣжни да изповѣдаме горчивата истина. И надѣватъ се още сръбскитѣ пропагандисти, че населението, измѣнено, прѣслѣдвано, когато най-буднитѣ му хора се хвърлятъ въ затвора, когато синоветѣ на богатитѣ български граждани се обвиняватъ, се прѣслѣдватъ, защото изпѣли нѣкаква си пѣсень, когато виждатъ че сърбоманитѣ не само не се прѣслѣдватъ, но, напротивъ, се покровителствуватъ отъ турскитѣ власти и отъ чуждитѣ консули, най-послѣ измѣнениятъ този народъ ще дойде до туй положение, щото ще рѣче: „съ сърбитѣ, съ сърбитѣ, но, въ всѣки случай, да се отървемъ отъ тѣзи теглила“. И надѣватъ се, коварно разчитатъ още на друго едно нѣщо: че българитѣ ще се откажатъ; защото, додѣто виждаме, че сърбоманитѣ иматъ подкрѣпата и на Сърбия, и на Турция, и на Русия, тѣ, българитѣ, нѣматъ ничие покровителство, българското правителство не е въ състояние да ги подкрѣпи. На туй нѣщо сърбитѣ най-много ще раз-

читатъ за да си присъединятъ населението. Този моментъ ще очакватъ, за да искатъ на законно основание отстранението на прѣосвещенния Синесий. И подиръ туй, твърдѣ естествено, ще захванатъ да иматъ митрополити въ Дебъръ, въ Велесъ и навсѣждѣ дѣто има сръбска пропаганда.

Но трѣбва да обърнемъ внимание и на друга една страна на въпроса. Ако за сърбитѣ Скопие, или, по-скоро, ако за сърбитѣ рѣкополагането на прѣподобния Фирмилианъ е една стѣпка къмъ постигане друга много по-важна цѣль, разрѣшеніето на Скопския въпросъ по тоя плачевенъ начинъ е една стѣпка и за постигане друга една цѣль, която е тоже насочена противъ интереситѣ на българската църква и на българската народностъ. Желаетъ се въ силата на възможни интереси, желаетъ се прѣмахването на Н. Б. Екзархътъ отъ Цариградъ. Г-нъ Димитровъ ви спомена, че единъ опитъ, едно покушение ще кажа азъ, е направено въ 1879 г. Туй нѣщо е вѣрно и мога да приведа необорими доказателства. И тия господа, които го прѣкъсваха, не знаеха сѣщността на работата. Прѣзъ 1879 г. на Н. Б. Екзархътъ заявиха въ Пловдивъ, че нито паспортъ ще му дадатъ, нито властитѣ ще го пуснатъ да мине границата, за да отиде въ турската столица. Обаче, българитѣ въ Цариградъ и другадѣ се застъпиха, направиха постѣпки на много мѣста, за което ще бѣде излишно, ако не и вѣрно, да говоря тукъ, и така улесниха идването на Екзарха въ Цариградъ. Отъ Петербургъ се получи телеграма въ Пловдивъ, не да се забави, а да се отпрати частъ по-скоро Н. Б. Екзархътъ да бѣде въ Цариградъ. Друго едно покушение се направи въ 1882 г. или 1883, точно не мога да кажа. Тогава се помина дѣдо Панаретъ отъ тази мисль, че може да се закрие Екзархията. Протеститѣ отъ цѣла България, особено отъ Южна-България, спрѣха Портата да не прави такава стѣпка. И по-послѣ въ политиката на Високата порта и Илджазъ виждате, че има единъ прѣвратъ, защото турцитѣ вече почнаха да мислятъ, че безъ Екзархията за тѣхъ ще да бѣде по-злѣ, и оттогава турцитѣ не гонятъ унищожението на Екзархията. Но естествено е, ако не прѣслѣдватъ, тѣ нѣма и да защитятъ Екзархията, а пъкъ наша длъжностъ е да пазимъ правата си. Най-послѣ, прѣзъ 1896 г. стана трети единъ опитъ, и той остана несполучливъ. Ще си позволя да кажа, че по вѣрме на опита, който стана прѣзъ 1883 г. бѣше изпратенъ специаленъ посланикъ; г. Новиковъ, който дѣйствително се убѣди, че гръцкиятъ патриархъ Йоакимъ III, тогавашенъ и сегашенъ патриархъ, най-хитриятъ грѣкъ, е билъ далечъ отъ исканията на руското правителство и отъ онази християнска смиреностъ и искренностъ, на която разчитаха, за да може да третира съ него една православна държава. Подиръ като не можа да се закрие Екзархията по този начинъ, защото ударътъ, насоченъ противъ Н. Блаженство, изъ единъ пътъ вдигаше на шрекъ всички българи да

сѣзратъ опасността, естествено е, трѣбваше да се дирятъ околни пѣтица и тѣ се дирятъ въ Скопие съ изпращането на Фирмилиана, за да подготвятъ изпѣждането на Н. Б. Екзархътъ отъ Цариградъ по слѣдующия начинъ: Ако по силата на канонитѣ и фермана отъ 1870 г. сърбитѣ единъ день успѣятъ съ подкрѣпата на славянитѣ — защото ще иматъ още единъ елементъ съ себе си — голѣма частъ грѣкомани — ако успѣятъ въ Скопие да се покажатъ болшинство, или да покажатъ едно болшинство за очи поне, да накаратъ българитѣ да ги е страхъ да се казватъ, че сѣ българи, както това стана съ българитѣ въ Пиротъ въ 1878 г., когато тѣ се криеха по тованитѣ да подписватъ заявления до Берлинския конгресъ, а сърбитѣ събираха подписи чрѣзъ полицията; ако могатъ да успѣятъ да направятъ туй нѣщо въ Скопие, естествено ще махнатъ прѣосвещенния Синесий, а пъкъ подиръ Синесий, ще дойде друга епархия, ще махнатъ и въ нея българския владика, и подиръ туй въ трета, додѣто единъ день ще остане Екзархътъ самъ въ Цариградъ.

Чухъ едно възражение отъ министерската маса, което може да съмъ злѣ прѣтълкувалъ. Почитаемиятъ членъ на правителството, който се чуди отъ тѣзи възрѣния, менѣ ми прави впечатление, че не е вниквалъ добръ въ въпроса. Азъ не говоря за нѣща, които ще станатъ подиръ 6 мѣсеца, но днешниятъ моментъ е тържественъ и азъ говоря за нѣща, които ще станатъ подиръ 1—5—10 или 50 години. Азъ говоря за единъ резултатъ, на който постигането се гони за слѣдъ дълго вѣрме. Великитѣ сили, голѣмитѣ учрѣждения, могатъ да бѣдатъ търпѣливи; тѣ иматъ вѣрмето прѣдъ себе си. Частни лица, и колкото сѣ по-слабоумни и по-дребнави тѣзи лица, тѣ само нѣматъ търпѣние. Когато се поставя такава една задача за единъ периодъ отъ много години, когато се разполага съ една побѣда въ Скопие, съкрушающа българщината — поне тѣй прави впечатление, — когато се разполага съ всички срѣдства, които притискатъ българския елементъ въ Македония, азъ мисля, че тази цѣль, колкото и да е страшна, не трѣбва да се прѣмахва отъ прѣдъ очитѣ ни. И ако има прѣувеличение въ моитѣ думи, ако има прѣувеличения въ моитѣ сѣждения, азъ се радвамъ на това като българинъ, и бихъ желалъ всички да прѣувеличаваме най-малката опасностъ, да я считаме за най-голѣма, за да бѣдемъ по-бодри и за да се прояви по-добръ нашиятъ патриотизмъ.

Цѣльта е закриването на Екзархията. За васъ не е тайна, че се е пушукало, и се е писало, и се е говорило въ събрания, и много нѣщо е направено, за да се покаже, че ако първото стѣпало е Фирмилиановиятъ въпросъ, второто стѣпало не зная кое ще бѣде, но третото или четвъртото ще бѣде искането да се прѣмахне Негово Блаженство Екзархътъ отъ Цариградъ. Азъ се надѣвамъ, че почтаемиятъ г. Министъръ на Външнитѣ Работи най-добръ ще ме разбере, когато говоря тия думи; защото въ 1882 г., когато въ Македония нѣмаше

нито единъ сърбинъ, нито единъ сърбоманъ, когато ние имаме да се боримъ изключително за въздигане на училища, изключително противъ гърците, въ Министерството на Външнитѣ Работи се получи единъ рапортъ и, ако е четенъ той, ще се разбере съдържанието му. Въ него се казва: Нашата кауза въ Македония отъ гърците не се бои; ние съзираме една опасностъ, единъ страхъ отъ еждѣ сѣверната граница, защото прѣдполагаме, че сърбитѣ слѣдъ войната ще се окопитатъ, и понеже чрѣзъ Берлинския договоръ имъ прѣсѣкоха пъти къмъ морето, тѣ ще искатъ не да се простратъ тамъ, дѣто естествено иматъ право, дѣто живѣятъ тѣхни братя, защото много по-силна държава държи тѣзи провинции, но ще искатъ да дирятъ изходъ къмъ морето, на югъ, и ще искатъ изкуствено да създаватъ сърбомани или сърби въ Македония. Въ него рапортъ е казано още: има единъ цитаделъ въ Македония за сръбското нашествие — той е Скопие. Изрично е казано въ тоя рапортъ: Плѣвена на Македония противъ сръбизма е Скопие. Тамъ ще трѣбва ние да дадемъ рѣшително сражение, тамъ ще трѣбва ние непрѣмънно да се боримъ, и да не допуснемъ сръбизма да нахлуе въ тая българска страна. Въ 1882 г. хората, които сж били съ високо образование, но които може и да не сж били съ много високо образование, но които въ патриотизма си сж намирали гения и разсѣдка, хубаво сж опрѣдѣлили еждѣ е опасността, и съ този документъ, който се намира въ архивитѣ на държавата, идатъ да кажатъ на сегашното българско поколение: „ние ви прѣдупрѣдихме прѣди 20 години; вие, българско правителство, вие, Българско Народно Собрание, какъ забравихте нашитѣ думи?“

Г-да народни прѣдставители! Ако ние бѣхме направили всичко, което е необходимо, за да се запазятъ нашитѣ народни и църковни интереси, за да се подкрѣпѣше Негово Блаженство Екзархътъ, никой никому нѣмаше нищо да вмѣнява въ грѣхъ. Или азъ се лъжа, или декларацията на правителството доказва, че нито правителството е имало присърце този въпросъ, нито е направило всичко, което е било възможно да се направи. Сама по себе си декларацията, колкото се касае до постижикитѣ, направени прѣдъ Високата порта, не ми се струва толкова категорична, колкото би била като изходяща отъ страна на хора, които съзнаватъ въ душата си, че сж изпълнили длъжността си докрай, и то въ туй направление, въ което говорихъ азъ. Могатъ да иматъ съзнание, че сж изпълнили длъжността си, ако сж дѣйствували по другъ начинъ. То е една разлика въ мнѣнията. Но въ такъвъ случай всѣки единъ трѣбва, и най-много едно правителство, да си каже мнѣнията и убѣжденията по единъ такъвъ важенъ въпросъ.

Въ отказа на г. Министъръ-Президента да ни съобщи даже въ тайно засѣдание размѣнената прѣписка по този въпросъ, азъ намирамъ потвърждение на това прѣдположение, че всичко не е направено;

защото — нека бѣда опровергнатъ — съ съгласяванетоъ всичката кореспонденция да не бѣде четена прѣдъ цѣлото Народно Собрание, а само прѣдъ шефоветѣ, искамъ да отстраня всѣкакъвъ претекстъ на правителството да откаже съобщението ѝ. Ако правителството се съгласи съ това, и ако се види, ако се убѣдимъ, че то е изпълнило длъжността си докрай, ние всички ще му стиснемъ ръката. Ние не желаемъ по такъвъ начинъ да сваляме правителството. Ние желаемъ да бѣдемъ единодушни българи и вие, вѣрвамъ, че се съгласявате въ това, че ние искаме да подкрѣпимъ Негово Блаженство Екзархътъ и да се даде туй рѣшително сражение на македонския Плѣвенъ — Скопие. Най-послѣ, г-да народни прѣдставители, азъ чухъ прѣди нѣколко врѣме хубаво изказани думи отъ г. Министъръ-Прѣдседателя, които, може би, бѣха насочени къмъ друга цѣль — да опровергнатъ твърденията на други г. г. оратори, говоривши по други прѣдмети, но които думи иматъ такъва приложение къмъ това, което азъ говоря, щото не мога да се откажа да се спра на тѣхъ. „На това, което говорятъ вѣстникитѣ, недѣйте обръща внимание, недѣйте вѣрва на него, каза той, защото по причини, които показватъ, че не сме народъ съ развитъ парламентаренъ животъ или парламентарна практика, нашитѣ вѣстници не сж изражение на мнѣнията на правителството, което ще излѣзе отъ партизанитѣ на вѣстникаритѣ“. Ако е вѣрно, г-да народни прѣдставители, че отъ Аристофана и до днешенъ день има писатели, които се подиграватъ на ония, които въ опозиция говорятъ едно, а на властъ вършатъ противното, то ние трѣбва да поставимъ една граница и да кажемъ, че това, което говорятъ вѣстникитѣ, може да бѣде много прѣкалено, вѣстникътъ на една партия може да отиде много далечъ, може да проповѣдва едно, а партията на властъ да върши друго. Такива отстъпки най-много сме направили ние, които въ вѣстникитѣ и въ агитацията най-малко нѣщо сме общавали. Но да ни се казва, избършете всичко, което се е говорило въ вѣстникитѣ — ние тази логика абсолютно нѣма да я приемемъ. Прѣди всичко, програмата на правителството бѣше обнародвана въ вѣстникъ, сжщиятъ вѣстникъ, който сега не струва нищо. Може да е създадена извънъ вѣстника, но вѣстникътъ я показва на българския народъ. Подиръ, когато въ органа на една партия се общава нѣщо на гражданитѣ, а послѣ се правятъ отстъпления не 10 отъ 100, а може би 60 на 100 и повече, какъ мислите вие, нѣма ли тукъ единъ контрактъ между читателитѣ и гласоподавателитѣ отъ една страна и ония, които сж писали? (Д. Цанковъ: Сега, туй по прѣдмета ли е?)

Моля ви се, имайте малко търпѣние, азъ сега се връщамъ на прѣдмета. — Въ силата на общанията на една партия хората отиватъ да гласоподаватъ и правителството претендира, че отъ народа държи тази властъ. Тия хора сж дали властта съ условие да се държатъ тия общания. Но бързамъ да из-

коча отъ този въпросъ, защото ме отвежда много далечъ и, може би, е правъ Дѣдо Цанковъ, който негодува. Негодуването може да е по други причини, но тукъ намира мѣстото да се изкаже. (Смѣхъ. — Д. Цанковъ: Азъ ти казвамъ, че не е това по прѣдмета!)

Г-да прѣдставители! Колкото се касае до това, което сж писали вѣстниците по Фирмилиановия въпросъ, извинението, умащающе вината обстоятелство, за което спомена почитаемииятъ Д-ръ Даневъ, не може да има абсолютно никаква стойностъ. Азъ не говоря за нѣща писани отдавна. Мога да ви цитирамъ нѣкои броеве отъ в. „България“ отъ 26 априлий 1897 г. по Фирмилиановия въпросъ, въ който е казано какво трѣбва да направи българското правителство, и тогава сигурно авторитѣ му не сж допускали, че може едно българско правителство да излѣзе съ такава една декларация въ Народното Събрание. (Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Въ 1896 г. вѣстникътъ не съществуваше!) Въ 1897 г.! Билъ е другъ вѣстникъ, който ви е билъ органъ. (Д. Петковъ: 1897 г. е „сферата на влияния!“)

Азъ забравямъ всичко това нѣщо, азъ го заличавамъ. Но когато се върна отъ Петербургъ почитаемииятъ г. Д-ръ Даневъ, не нѣкой вѣстникъ на опозиционна партия, но органътъ на правителството, подиръ като бѣха направени манифестации, за да се подкрѣпи Негово Блаженство Екзархътъ, органътъ на правителството, казвамъ, излѣзе съ редъ уводни статии да твърди, че не е важенъ този въпросъ. Това не е случайно, защото не само че не се опроверга, но се потвърди. Органътъ на правителството не изпущаше никакъвъ случай, и даже мжчно ми е да кажа, отиде дотамъ, щото по поводъ юбилея на Негово Блаженство Екзархътъ каза, че Екзархията дѣйствително има славно минало, но тя принадлежи на миналото; сега има нови поколения, и нови идеали тукъ и въ Македония, и хвърля на земята старитѣ идеали. А никакви нови идеали, освѣнъ базиргянски — извинѣте за изражението — нѣмаме. За какви идеали се говори извънъ националното единство на българския народъ? Тогава се появиха статии въ официозния вѣстникъ, които имаха тенденциитѣ да одобрятъ рѣкополагането на Фирмилиана, даже да умаловажатъ значението на Екзархията и да искатъ да я прѣдставятъ отрепка отъ миналото, когато тя е още дѣеспособна и когато тя има задачи да изпълнява, да осъществява. Тия нѣща, писани въ вѣстници на правителството, идватъ да изкажатъ неговото мнѣние. Вие не можете да си затворите очитѣ прѣдъ тѣхъ, защото, ако имате нужда отъ пълна свѣтлина, слѣдѣте туй, което става въ Народното Събрание. Отъ правителствена страна излизатъ оратори да говорятъ не въ интереса на каузата, която защитава Негово Блаженство Екзархътъ а да правятъ впечатление на сръбскитѣ вѣстници, че защитаваатъ повече Сърбия, отколкото България. Безъ съмнѣние, прѣтълчувано е

всичко това, но подиръ писаното въ официозния органъ, подиръ това, което се говори въ Народното Събрание, турското правителство, сръбското правителство и другитѣ сили какво трѣбваше да помислятъ и какъ да постѣпятъ? Мислите ли вие, че сте си изпълнили напълно длъжността, ако сте оставили въ архивитѣ единъ документъ — това бѣше прѣдидването на г. Данева — въ който документъ се казва: „Протестираме, дѣйствайте, г-нъ агенте, да не се рѣкополага!“ и подиръ това идватъ да заличите този документъ, който искаше да остане доказателство въ българскитѣ архиви, като казвате въ официозния вѣстникъ и чрѣзъ поведението си тукъ, въ Народното Събрание: „малко ни интересува Фирмилиановиятъ въпросъ.“ Ние съ поведението си дадохме Фирмилиана. По тоя начинъ мисля, че българското правителство не си е изпълнило длъжността, като е направило само единъ платонически протестъ. Освѣнъ всичкитѣ работи, които ви приведохъ, и езикътъ на вѣстникитѣ и това, което се върши тукъ, ме накара да вѣрвамъ, че декларацията на правителството не съдържа за насъ увѣрението, че правителството си е изпълнило длъжността докрай.

Най-послѣ, азъ мисля, че Народното Събрание добръ ще направи, каквото тѣлчување и да дава на думитѣ на г. Министъръ-Прѣседателя — и въ тази смисълъ ако правителството приеме единъ дневенъ редъ, азъ бихъ го прѣдложилъ — да остави настрана правителството, ако е отишло много далечъ и не иска да се върне. Не се касае, г-да министри, да слѣзете оттамъ. Искаме да ви подадемъ рѣка, ако сте направили нѣкои обѣщания, ако ви сж се изпълзвали нѣкакви думи, да не могатъ да иматъ значение за България тия думи. Искаме да ви подадемъ рѣка и, намѣсто да се криете задъ разни фрази, да кажете: имаме тукъ единъ щитъ — Българското Народно Събрание. Нека гласуваме дневенъ редъ въ смисълъ, че одобряваме всичкитѣ постѣпки на Негово Блаженство Екзархътъ и че даваме, ако щете, пълномощно или сила на българското правителство и отсега нататкъ де се бори. Това е възможно; много е помжчно сега това, наистина, но е възможно. Имало е дадени берати на български владци и владциитѣ сж се връщали.

Ще ви кажа още едно нѣщо, което ме довежда до мисълта за стойността на декларацията на правителството. То е, че каквото е днешното положение въ Турската империя, ако българското правителство, съ жертвитѣ, които се искатъ отъ него — жертви, може би, дадени на прѣдрасѣждѣщи национални, но въ всѣки случай жертви въ висши интересъ на европейския миръ, — ако българското правителство, казвамъ, заявѣше на Турция, че нито една отъ тия мѣрки нѣма да изпълни, ако не махне Фирмилиана оттамъ или ако допусне да бѣде рѣкоположенъ Фирмилианъ, турското правителство съ готовностъ щѣше да се залови за това нѣщо и нѣмаше да допусне рѣкополагането на Фирмилиана.

И съмъ напълно увѣренъ, г-да прѣдставители — казвамъ ги тия думи, защото изхождамъ отъ дълбоката моя вѣра — че ако къмъ приятелското руско правителство бѣха направени прѣдставления и бѣше казано, че за да имаме ние сила да изпълнимъ тѣзи нѣща, които вие считате, че сж въ интересъ на общия миръ, за да се подчиняватъ нашитѣ служанци, за да не виждатъ въ нашитѣ очи едни прѣдатели, ами да изпълняватъ нашитѣ заповѣди, та да иматъ нѣкакво значение нашитѣ дѣйствиа, ние сме принудени да искаме вашата поддрѣпа и да ви молимъ, да отстраните Фирмилиановия въпросъ, да измѣкнете този трѣнъ изъ крака ни, — азъ съмъ напълно увѣренъ, казвамъ, че тогава руското правителство щѣше да се съгласи. (Д. Цанковъ: Що е лесно!) И азъ съмъ увѣренъ, г-да народни прѣдставители, — и въ това отношение на дипломацията на Дѣда Цанковъ нѣма да дамъ никаква стойностъ, — че трѣбваше да се яви едно българско правителство, което изрично или мълчеливо, по какъвто и да е начинъ, да се съгласи да приеме този фактъ като свършенъ, за да може да стане възможно рѣкополагането.

Г-да народни прѣдставители! Азъ, може би, въ изложението си да съмъ изказалъ думи, които мнозина да сж ядосали, ако не сж ги оскърбили. Азъ ще ви моля да държите смѣтка и за моитѣ чувства, и за положението, въ което говоря. Ако има нѣщо оскърбително, не може да се отдаде на моето желание да оскърбявамъ когото и да било, когато говоря по такъвъ единъ въпросъ, ами може да сж се изпуснали нѣкои думи, които можеха да бждатъ изказани въ по-мека форма. Но прѣдъ тая нищожностъ, азъ вѣрвамъ нѣма да прѣнебрегнете сжществото на работата. Азъ ви моля, и днесъ не е късно, да направимъ всичко това, което зависи отъ васъ, за да покажемъ ние, Народното Собрание, на външния свѣтъ — и туй нѣма да бжде противъ интереситѣ на правителството, никой не иска да го сваля, а най-малко азъ по такъвъ единъ въпросъ, — азъ ви моля да бждемъ единодушни, за да подкрѣпимъ Негово Влаженство, и въ тази смисълъ да гласуваме единъ дневенъ редъ най-безобиденъ за правителството, но който въ всѣки случай да изразява чувствата на народнитѣ прѣдставители, и да докажемъ на свѣта, че, ако и да сж се допуснали погрѣшки, отъ когото и да било, българскиятъ народъ пакъ е единодушенъ и пакъ ще бжде готовъ да се бори за правдинитѣ на своята църква и народностъ въ прѣдѣлитѣ на Турската империя.

Ние сме имали нѣколко случая, въ които прѣдставителитѣ на народа сж изнесли на плѣщитѣ си успѣшно борбата за народното единство. На 1870 г. прѣдставителитѣ на българския народъ, не избрани чрѣзъ урни и чрѣзъ избирателни бюра, но тия, които обществената съвѣсть бѣше посочила, че трѣбва да отидатъ да бранятъ народнитѣ интереси, издѣйствуваха и оставиха нѣщо спечелено за грядущето поколѣние — единството на

цѣлокупния български народъ чрѣзъ църковната самостоятелностъ. На 1878 г. когато прѣдставителитѣ на българския народъ въ Търново изработваха конституцията, пакъ закрѣпиха това единство на българския народъ чрѣзъ единството на църквата. Оттогава имаше събития, въ които се утвърди единодушнѣто на българитѣ толкова потрѣбно за народнитѣ сѣдбини. Въ 1885 г. единодушни бѣха българитѣ, когато излѣзоха съ гърдитѣ си да направятъ цитѣ срѣщу сръбскитѣ цикове. Единодушни бѣха тоже българитѣ, безъ да искатъ да знаятъ кой е виновенъ и кой не е виновенъ, по ромѣнския конфликтъ, когато за честта на България всички забравихме нашитѣ крамоли и показахме, че има ли неприятелъ на прага на отечеството ни, ние ще бждемъ едно тѣло. Сега е третиятъ случай за да се запази единството на народа. За трети пѣтъ прѣдставителитѣ на българския народъ сж повикани да се произнесатъ, както тѣхнитѣ прѣдшественици отъ 1870 и 1878 г., за националното единство. Въ името на народа и въ името на великия отсѣтствующъ, българскиятъ народъ въ Македония, който гние въ затворитѣ, моля ви, г-да прѣдставители, бждѣте единодушни, бждѣте българи! (Рѣкоплѣскане отъ лѣвицата.)

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ се кланямъ на патриотизма на г. Геннадиева и, ако бѣше всичкиятъ въпросъ въ него, можехме лесно да се споразумѣемъ. Но тукъ работата е друга: подъ прѣдлогъ да се поддържа правителството по единъ въпросъ, който така или иначе интересува българския народъ, прави се упрекъ на правителството и прѣмо и косвено се порицава. При всичкото си желание да избѣгне да се косне до правителството, г. Геннадиевъ въ сжщностъ се въртѣше сѣ около това, че правителството не изпълнило своя дългъ и че трѣбвало да се направи нѣщо, за да се оградялъ българскиятъ народъ отъ посѣгателството, което му грозило. Трѣбва да призная, че г. Геннадиевъ доста ловко мотивира своята интерпелация, но че въ своята сжщностъ той я насочи противъ правителството, за това нѣма никакво съмнѣние. (Д-ръ Н. Геннадиевъ: Протестирамъ, г-нѣ Министъръ-Прѣдседателю!) Азъ имамъ най-вѣрни данни, че съ тази именно цѣль е отправена интерпелацията.

Г-да! Прѣди да отговоря, да не се забравя, че, когато се говори за българско правителство, намѣсено въ единъ въпросъ, както е тоя, който се разиграва извънъ прѣдѣлитѣ на България, единъ български министъръ не е въ положението на единъ опозиционеръ, който влиза надѣлго и широко въ въпроси, които могатъ да прѣдставляватъ твърдѣ голѣмъ интересъ, но сж и твърдѣ деликатни. По необходимостъ той трѣбва да сжсява и мимоходомъ само да се коснова до онова, което може да се каже.

Г-нѣ Геннадиевъ ви говори за Фирмилиановия въпросъ въ свръзка съ фермана, съ положението

на българската народност въ Турция. Азъ, като министъръ на България, не мога да го слѣдвамъ на това поле. Какво азъ мисля и какъ смѣтамъ да защити нашитѣ интереси, това е единъ въпросъ, по който, ако нѣмаше никакви дребнавости помежду ни, сигурно щѣхме лесно да се съгласимъ. А сега на въпроса.

Г-да! По Фирмилиановия въпросъ едно само не трѣбва да се изпуска изъ прѣдъ видъ, а именно че той изпъкна не днесъ, ами още въ 1897 г. Фирмилианъ се докара въ Скопие като архимандритъ и подиръ двѣ години се избра на вакантния постъ за Скопски митрополитъ и сега става рѣчь за неговото ржкополагане. Какво е било поведението на българскитѣ правителства прѣзъ цѣлото това врѣме, е въпросъ, на който азъ не искамъ да отговарямъ подробно, но мисля, че ще допуснете, че българскитѣ правителства досега да сж си изпълнили всички дълга. При всичко туй Фирмилианъ отиде въ Скопие, Фирмилианъ се избра за митрополитъ Скопски, дѣто и днесъ стои и дѣйствува. Нека ви бѣде това едно указание, че усилията на едно българско правителство извънъ прѣдѣлитѣ на България не могатъ всѣкога да бѣдатъ увеличавани съ успѣхъ, защото не е достатъчно да се говори само за правата, а трѣбва да се разполага всѣкога и съ сила. Това е доказателство, че не всѣкогашъ българската сила стига, за да прокара това, което намъ се ще. И дѣйствително, немѣ само този въпросъ ни интересува въ Турция? Има и други по-важни. По всички тия въпроси могли ли сме да направимъ нѣщо? Азъ поставямъ въпроса и не отговарямъ, защото всѣки отъ васъ може да си даде надлежния отговоръ. И тогава въпросътъ се схожда въ слѣдующето: като какво собствено може да направи правителството? Азъ ви казахъ какъ то е постъпило досега, ако има нѣкакви други срѣдства, пека излѣзатъ господата и да ги кажатъ. Ние мислимъ да сме изпълнили нашия дългъ, като сме направили своевременно нашитѣ заявления, сжщо тѣй както и прѣдпоставяющитѣ български правителства, които тоже вдигаха гласъ противъ Фирмилиана, но това не попрѣчи на Фирмилиана да влѣзе въ Скопие и да бѣде избранъ за Скопски митрополитъ. Туй искахъ да ви кажа, за да изтъкна значението на интервенцията на българското правителство по въпроси извънъ границитѣ на България.

Г-да! Вие разбирате, че азъ не мога да ви говоря за бѣдѣщи блѣнове. Това ще бѣде смѣшно въ устата на единъ български министъръ. Но всѣки отъ васъ, каквото и да мисли да прави, трѣбва да помни, че не ще се прѣпорѣча съ вдигане шумъ по въпроси отъ външната политика. По тия въпроси мълкомъ се дѣйствува, ако може въобще да се дѣйствува; въ всѣки случай, не съ декламации, а съ сила. Недѣйте вѣрва, че ако въ извѣстни пунктове извънъ границитѣ на България има черковникъ или учителъ, тамъ непрѣмѣнно бѣдѣщото ще ни се усмихне. Въпроситѣ, които има да се

рѣшаватъ въ бѣдѣще, не сж въпроси нито на народностъ, нито на справедливостъ: тѣ сж въпроси на силата. Значи, тѣхното радикално, тѣхното коренно разрѣшение ще бѣде благоприятно за насъ само тогава, когато бѣдемъ вътрѣшно крѣпки, както имахъ случай по-прѣди да го кажа. Да, г-да, и азъ имамъ претенцията на патриотизмъ колкото и вие, и по едритѣ и по дребнитѣ въпроси ще си направя и азъ дълга, но нека не изпускаме изъ прѣдъ видъ важното, крайната наша цѣль, та да не хабимъ силитѣ си по въпроси, които не сж отъ първостепенна важностъ, както настоящитѣ. Ние, пакъ ще кажа азъ, ще си направимъ дълга и, въ случай на несполука, не трѣбва да видимъ песимистически заключения за бѣдѣщото.

Въ заключение на всичко това ще кажа, че интерпелацията на г. Геннадиева е въ дѣйствителностъ насочена противъ насъ, че не сме изпълнили дълга си и че не достатъчно енергически сме постъпили. Азъ считамъ, напротивъ, че сме изпълнили дълга си, азъ считамъ, че сме направили онѣзи заявления, които трѣбваше да направимъ тамъ, дѣто се рѣшава въпросътъ, и по-нататъкъ ние ще чакаме съ спокойствие развитието на събитията, като мислимъ, че бѣдѣщото на българския народъ ще зависи отъ насъ тогава, когато ние, вмѣсто да декламираме толкова надълго по външната политика, се прѣдадемъ на сериозна вътрѣшна работа. (Бурни ржкоплѣскания отъ дѣсницата.)

П. Каравеловъ: Днесъ, г-да, управлява страната тѣй наречената цанковистка или прогресивна партия. Дали има заслуга въ нѣщо г. Цанковъ въ тая страна, ако биха мене питали, азъ ще кажа, че главната негова заслуга е да каже свѣстна дума за единството на българската черква — въ Търново. Нѣма да отида далечъ — когато въ Учрѣдителното Сѣбрание въ 1879 г. се разглеждаше она членъ отъ конституцията, който опрѣдѣляше положението на черквата въ Княжеството, г. Цанковъ бѣ първиятъ, който обърна внимание, че ние не трѣбва да се дѣлимъ, както искаха и нашитѣ владѣци тогава да си направятъ самостоятелна черква въ Княжеството, безъ да мислятъ вече за останалата частъ отъ българския народъ въ Турция. Туй го искаха и консерваторитѣ. Слѣдъ него говори г. Славейковъ. Случай е сега да кажа, че не е истина това, дѣто завчера говориха тукъ, какво г. Лукиановъ, делегатътъ на Императорски комисаръ въ Сѣбранието, билъ ужъ официално заявилъ нѣщо по тоя въпросъ. Истина е, че той каза на мене частно: дръжете единството на черковата; единствената точка, дѣто българскиятъ народъ сжществува, като отдѣлна единица, то е Екзархията. Това той ми пошушна частно, когато слизахъ отъ прѣдседателското мѣсто; азъ хубаво помня кой какво ми е говорилъ, слѣдователно, зная малко повече отъ васъ. Слѣдъ много врѣме тая сжщата партия, цанковистката, излѣзе съ статия — азъ я много хубаво помня — напечатана въ вапня

вѣстникъ — нѣма да го цитирамъ, нито броя му знаа, — въ който се казваше, че трѣбва да се махне схизмата, че докато не признаемъ патриаршията, ние, българитѣ, нѣма да прокопсаеме. Тая статия е напечатана въ вашия вѣстникъ. (Д. Цанковъ: И тогазъ го казвахъ, и сега го казвамъ.) Сега ще се разяснимъ я! (Я Сакъзовъ: Отъ Русия сж я донесли.) Отдѣ сж донесли тази статия, азъ не знаа. Тази фраза е казана; тя показва всичката нелѣпостъ да се казватъ такива фрази. Ние ли се прогласихме за схизматици, или насъ прогласиха? Насъ прогласиха. Който ни е прогласилъ, ако намира, че неправилно е прогласена схизмата, трѣбва да я вдигне. Ние никога не сме се признавали за схизматици, ние сме си православни. Не сме измѣнили никакви догми и продължаваме да сме православни. Насъ ни прогласиха за схизматици други нѣкои, и г. Цанковъ чакъ слѣдъ толкозъ врѣме вече уйдиса на ума на тия други и казва, че ние трѣбва да вдигнемъ схизмата. (Д. Цанковъ: Не да вдигнемъ схизмата, ами да се постареемъ да я вдигнемъ.) Що значи да се постареемъ да я вдигнемъ? Искаме да плащаме пакъ на грѣцкитѣ владици, за да прѣслѣдватъ нашата народностъ ли? Да се върнемъ 50 години назадъ? Азъ бихъ желалъ да се каже, това ли искате? Слѣдъ обнародването на въпросната статия, азъ, щомъ срѣцнахъ Кънчова, казахъ му, че позорна статия отъ обнародваната въ органа на цанковиститѣ не може да се яви. Кънчовъ призна всичко казано отъ мене и по-нататѣшното обнародване на подобни статии се прѣкрати. Въ други вѣстници, обаче, ви закачиха съ антрефилета по тази статия, но вие не отговаряхте. Българска идея и интересъ ли бѣше да се провъзгласи вдигането на схизмата? (Д. Цанковъ: Именно български интересъ. Само ти не го разбирашъ. Азъ отъ тебе повече знамъ черковнитѣ работи! — Смѣхъ.) Азъ признавамъ, че въ 1879 г., когато се прогласи единството на черковата, вие по-добрѣ знаехте черковния въпросъ. Азъ много хубаво знамъ, че когато дадохъ отидихъ и прѣкратихъ засѣданието, направихъ го само затова, за да можемъ да ориентираме Събранието и да приемемъ Вашата мисль, защото тогава тя бѣше много благородна. Но сега да се проповѣдва на единъ народъ да отиде да признае наново грѣцката иерархия, това не мога да разбера. Кой ще откаже, че грѣцкитѣ вселенски патриархъ не е вселенски, а е едински? И азъ апелирамъ къмъ г. Бурмова да каже едински ли е, или не. (Т. Бурмовъ: Не е въпросътъ, че никога не бива да се вдигне схизмата. Ако е рѣчено, че е желателно да се вдигне схизмата, то е право.) Тукъ се говори да се признае патриаршията. (Т. Бурмовъ: Не, не.) Искате ли да ви покажа вѣстникитѣ, че тамъ е писано да се вдигне Екзархията? (Т. Бурмовъ: Да се вдигне схизмата и българитѣ да иматъ право да иматъ Екзархия.) Да вдига схизмата онзи, който я прогласалъ, а не да я вдигаме ние съ отстъпки на

грѣцитѣ. Тѣй стои въпросътъ. И ние можемъ да намѣримъ какво се е искало, но уплаши ви Кънчовъ, като ви каза, че всичкитѣ млади ще ви оставятъ, ако продължавате по-нататѣкъ, и вие тогава захвърлихте въпроса. (Д. Цанковъ: Той може самъ да е писалъ тая статия!)

Обръщамъ се къмъ сегашното положение. Г-нъ Давевъ казва, че не е сегашенъ въпросътъ. Признавамъ. Той се вдигна прѣди 5—6 години, и, мисли, едно врѣме, когато дохожда тукъ сръбскитѣ кралъ, имаше извѣстно поддаване. И трѣбваше да се вдигне цѣлото обществено мнѣние, особено нашиятъ вѣстникъ, на който частъ отъ статиитѣ сж, впрочемъ, на Кънчова — за да застави правителството тогава да отстъпи. И вѣкътъ въ България тогава бѣше и противъ Фирмилиана, и противъ всички отстъпки за Скопие. Азъ много добрѣ знаа, че бѣха дали съгласието си. У мене дохождаха и сърбитѣ гости по онова врѣме. Пръвъ пакъ по този въпросъ азъ бѣхъ говорилъ съ тѣхъ въ Българградъ, а послѣ тѣ дохождаха при мене. Когато имъ казахъ, че трѣбва да направимъ нѣщо за Македония, не като на българи, а само като на християни, тѣ ми казаха: ние на това не сме съгласни, ние искаме само раздѣление на влияние; ние искаме само да се опрѣдѣли кому какво ще принадлежи въ бѣдѣще. Това го казаха въ моята къща. Азъ имъ казахъ, каквото и да направимъ ние тукъ, между Сърбия и България въ бѣдѣще, както съвѣтватъ нѣкои, било федерация или такова нѣщо, то е по-сетаѣшна работа, както и други пакъ се е говорило — сега-засега главната и належащата задача е и трѣбва да се прѣди всичко да се даде автономия на Македония, на тогава друго. Но както изглежда, за автономия на Македония Сърбия никога нѣма да се съгласи. На това тѣ ми възразиха: оставѣте тази дълга процедура — да се спогодимъ и разпрѣдѣлимъ сферитѣ на влиянието. Вамъ Струмската долина — Катранджийската, а ние ще вземемъ Вардарската. (Я. Сакъзовъ: Управляющитѣ сърби го казватъ това!) Не само тѣ, но и журналиститѣ. (Я. Сакъзовъ: Не всички!) Голѣмитѣ журналисти! (Я. Сакъзовъ: Значи, управляющитѣ!) Всички тѣзи журналисти бѣха у мене и говориха, че по никакъвъ начинъ не могатъ да се съгласятъ на нѣкаква автономия, а само на дѣление сфери на влияние. Питамъ ги азъ, защо? Защото вие ще присъедините Македония къмъ себе си, казаха тѣ. На това отговоритѣ бѣше ясенъ: че ние не желаемъ да присъединяваме никого, и, ако тѣ искатъ федерация да правятъ, нека правятъ каквото щатъ; ама ако поискатъ присъединяване, ние ще ги присъединимъ, ако не поискатъ, нѣма да ги присъединяваме. На това ние не сме съгласни, казаха ми тѣ. Тогава за мене е ясно, отговорихъ имъ, че ние трѣбва да ви биомъ още веднажъ и да вземемъ Македония. Въ очитѣ имъ го казахъ! На това не съгласни, на друго не съгласни, на трето не съгласни, а съгласни да раздѣлимъ Македония! Че може ли единъ българинъ да се съгласи,

безъ позоръ, да дѣли Македония? Ако сж сърби нека сж такива, какво ще ги дѣлимъ! Фирмилиановиятъ въпросъ е именно за това, да приготвятъ почва за бжджко съединение къмъ Сърбия. Ако станатъ нѣкои такива събития, дѣто ще се рѣшава съдбата на Македония, тѣ ще кажатъ: вижете, тамъ има митрополитъ сърбинъ, трѣбва да имъ го дадемъ! Правителствата оттогава поне въ едно яко сж се държали, че винаги сж протестирали, и вие казвате, че сте протестирали. Азъ искрено ви казвамъ, че бихъ желалъ да видя документитѣ, защото моитѣ свѣдѣния сж малко други. Вие казвате, че сте протестирали, а пъкъ ние имаме писма и, ако искате, снощи и оная вечеръ сме получили писмо отъ Екзархията.

Министъръ М. Сарафовъ: Понеже ние не четемъ, четѣте вие!

П. Каравеловъ: (Къмъ г. Такева.) Я го прочетѣте Вие!

М. Такевъ: (Чете.) „Узнахме“ . . .

Министъръ М. Сарафовъ: Отдѣ е писмото? Отъ Пещера ли?

П. Каравеловъ: Пише го най-важниятъ човѣкъ, който е въ Цариградъ. Вие не вѣрвате ли? (Глъчка отъ дѣсницата.)

Д. Драгиевъ: Прѣдлагамъ да стане тайно засѣданието. (Глъчка. Прѣрекания между лѣвицата и дѣсницата.)

Прѣседателствующъ А. Франгъ: (Силно звѣни.) Моля тишина, г-да прѣдставители! Оставете оратора да говори! Продължавайте, г-нѣ Каравеловъ.

П. Каравеловъ: (Продължава.) Азъ ви увѣрявамъ, че това писмо е подлинно и нѣмамъ причини да лъжа. (Обаждатъ се: Нека се прочете!) Ще го прочетемъ. Въ това писмо васъ обвиняватъ, че българското правителство не си е изпълнило дълга, че, ако пропадне цѣлиятъ въпросъ, то е отъ съвършено странно поведение на българското правителство. Васъ обвиняватъ, обвинява ви Екзархията, и ние не можемъ да не вѣрваме и тѣмъ.

Министъръ М. Сарафовъ: Въпросъ е кому трѣбва да вѣрваме.

Д. Петковъ: Не Ви прилича да говорите така!

Д. Христовъ: Г-нѣ Каравеловъ! Не му е мѣстото тукъ тѣзи секретни работи да се показватъ. Ако е възможно въ едно частно засѣдание да се четатъ, иначе азъ съмъ длъженъ да изтъкна важни обстоятелства по този въпросъ, относително работи, които сж вършени въ Цариградъ . . .

П. Каравеловъ: Хайде, и азъ ви прѣдлагамъ тайно засѣдание.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Прѣдложи се даже да стане събрание само отъ шефовеѣ.

Д. Христовъ: Вие, г-нѣ Каравеловъ, сте истинскиятъ виновникъ да се повдигне този въпросъ.

П. Каравеловъ: Азъ се много радвамъ. Азъ знамъ моето поведение и, подирѣ, не съмъ билъ даже министъръ на Външнитѣ Работи, така щото, тамъ не мога да бъда много виновенъ. Но азъ не мога да не ви изтъкна тукъ едно: васъ ви обвиняватъ, че не сте изпълнили дълга си. Вие искате да го опровергавате — прочетѣте прѣписката, която сте водили съ собственитѣ си чиновници, какво сте телеграфирали, какво ви е отговорено.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Можемъ ли тѣзи нѣща да четемъ?

Д-ръ Н. Генадиевъ: Не само можете, но сте длъжни! Шефовеѣ на партиитѣ поне толкозъ сж патриоти, колкото министъръ Константиновъ.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Когато вие дойдете на туй мѣсто, иногюрирайте тази политика. Докато е това правителство, казвамъ ви, че това нѣма да стане.

М. Такевъ: Причинитѣ?

Я. Сакъзовъ: Когато ви казватъ: не искаме да четемъ! разберѣте, че не искатъ да четатъ.

М. Такевъ: Г-нѣ Даневъ е далъ съгласие. На 7 априлий азъ ще Ви кажа какво сте говорили.

П. Каравеловъ: Ние имаме свѣдѣния отъ други мѣста, че българското правителство е постигло доста лекомислено по тоя въпросъ сега, тѣй сжщо лекомислено както и напрѣдъ постигните необмислено: говорихте и печатахте въ вашия вѣстникъ нѣщо много позорно — прѣдлагахте да бжде България Египетъ. (Д. Цанковъ: То бѣше мое писмо! — Т. Начовъ: Прилична на Тжмрашъ.) Че вие сте постигнали леко, обѣщали сте работи, които не сж ваши, обѣщали сте да се откажете отъ резултатитѣ, добити отъ една борба въ 50—60 години,

Т. Вурмовъ: Кой е писалъ това писмо?

Т. Начовъ: Съ Кърджалии трампа правимъ! Кой пише писмото?

П. Каравеловъ: Азъ имамъ 100 писма изъ Цариградъ и Петербургъ. (Шумъ.)

Д. Цанковъ: (Къмъ г. прѣседателствующия.) Я вдигни засѣданието!

П. Каравеловъ: Вамъ ви предлагатъ всички форми, по които можете да се изразите и да кажете откровенно, че енергически ще поддържате Екзархията и да прѣдотвратите рѣкополагането — това да прѣдложите на вота на Събранието.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Вие ни бламирате съ дневния редъ и искате да го приемемъ!

П. Каравеловъ: Кой ви бламира?

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Вие. Ами какво правите?

П. Каравеловъ: Азъ прѣдлагамъ. (Смѣхъ.) Чакайте, чакайте. Ако вие приемете тая точка, като ни кажете, че сте дѣйствували енергически и сте протестирали, и поискате отъ вашето болшинство да приеме тая точка — енергически да поддържате Екзархията, ние ще бъдемъ доволни.

Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Да го приемемъ така, както вие искате!

Т. Начовъ: Българското правителство не може да стане чиновникъ на Екзархията; ние имаме държавни интереси!

П. Каравеловъ: Тукъ не е въпросъ за Екзархията, тукъ е въпросътъ за българския народъ. Вие можете да прѣдложите какъвто щете редъ, но, ако искате да удовлетворите и опозицията, трѣбва да приемете такъвъ дневенъ редъ: Народното Събрание да опълномощи правителството да поддържа енергически Екзархията въ борбата ѝ за Скопие.

Министъръ М. Сарафовъ: Ние да се идентифицираме съ Екзархията, това ли искате?

П. Каравеловъ: Искаме да я поддържате!

Д-ръ Н. Генадиевъ: (Къмъ г. министра Сарафовъ.) Вие кажете какъвъ дневенъ редъ искате.

Прѣседателствующъ А. Франтя: (Звъни.) Тишина, г-да!

П. Каравеловъ: Екзархътъ иска поддръжката отъ правителството. Това и ние искаме отъ васъ. Щомъ го приемете, ние ще считаме, че вашиятъ дългъ е направенъ, а щомъ го не приемете, ще считаме, че не сте изпълнили дълга си.

Правѣте какъвто знаете.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Една забѣлѣжка само ще направя. Тукъ се говори за нѣкакво дѣление. Азъ трѣбва да ви кажа, че това е най-нелѣпата мисль, която може да дойде въ ума на единъ български държавникъ. За мене тя е чужда. Никогаши по тоя въпросъ рѣчь не е

ставала и не мисли въобще, че тая дума „дѣление на сфери въ Македония“ нѣкогаши може да бѣде усвоена отъ единъ български държавенъ мъжъ. (П. Каравеловъ: Азъ Васъ не Ви обвинявамъ.) Това имаше да заявя. (Рѣкоплѣскаше отъ дѣспичата. — Д-ръ Н. Генадиевъ: Да живѣятъ класкьоритѣ! — Т. Начовъ: Да живѣятъ саламчиитѣ!) Азъ заявявамъ, че това не е вѣрно. (П. Каравеловъ: Радвамъ се.) Азъ заявявамъ, че сме направили дълга си, и, слѣдователно, попече сме въ съзнание да сме изпълнили дълга си, не мога да приема оня дневенъ редъ, който се диктува отъ Васъ съ цѣль собствено да се изкаже намъ недоовѣрие.

Прѣседателствующъ А. Франтя: Г-нъ Такевъ има думата. (Т. Начовъ: Аманъ! Да бѣгаме! — Излиза. Голѣмъ смѣхъ. Глъчка.) Г-да народни прѣдставители! Моля да си сѣднете на мѣстата. По този начинъ не могатъ да се водятъ прѣнията.

М. Такевъ: (Отъ трибуната.) Г-да прѣдставители! Слѣдъ хубавата рѣчь на Генадиева, азъ нѣмахъ намѣрение да взимамъ думата, и, ако я взехъ, то туй го направихъ съ двѣ цѣли. Първата моя цѣль е да се попитамъ: що ние изобразяваме днесъ тукъ, дали народни избраници, изразители на волята и желанията на българския народъ, или же изобразяваме една каста, дошла тукъ да брави това желание и тази воля на българския народъ? И, второ, да дамъ да разбере правителството, че по този въпросъ никой нѣма намѣрение да го бламира. И ако г. Министъръ-Президентътъ Д-ръ Даневъ съзира въ дневния редъ, прѣдложенъ отъ г. Генадиева, нѣкакъвъ блямъ на правителството, азъ съмъ съгласенъ да видоизмѣнимъ този дневенъ редъ въ такава смисль, какъвто би пожелало самото правителство, стига отъ този дневенъ редъ да се констатира два факта: първо, че българското правителство е изпълнило докрай своя дългъ, като е енергически протестирало противъ рѣкополагането на архимандрита Фирмилианъ, и, второ, че народното прѣдставителство, като взема актъ отъ тази декларация на правителството — че то е протестирало, — утѣщава го да продължава понататкъ въ пѣти на възможнитѣ още да станатъ постѣпки, за да може да подкрѣпи Екзархията въ нейнитѣ законни искания въ защита цѣлокупността въ национално и черковно отношение на българския народъ. Азъ, г-да прѣдставители, имамъ два пѣти случай да говоря по отговора на тронното слово. И на двата пѣти азъ се помѣчихъ да изтъгна отъ правителството слѣдующата декларация: че то е изпълнило своя дългъ въ това отношение, че то е протестирало и всичко, какъвто зависи отъ него въ дневнитѣ обстоятелства, то го е извършило. Азъ не бихъ отишълъ дотамъ, додѣто биха отишли днесъ тѣзи, които стоятъ на скамейкитѣ на правителственото болшинство, да искамъ отъ правителството да спре изплащането данъта на Високата

порта, който ние дължимъ за Източна-Румелия, въ случай че Фирмилианъ бжде ржкоположенъ. Азъ това не искахъ и считахъ и го считамъ, че е още може би засега прѣждеврѣменно, тъй като считамъ, че у правителството има още други срѣдства, за да може то да изпълни докрай дълга си, като прѣдставителъ на българския народъ. И тукъ е върмето и мѣстото да ви кажа че тази декларация е правена отъ страна на правителствената партия, когато е била въ опозиция, и сжщиятъ този въпросъ въ 1899 г. бѣше повдигнатъ съ не по-малко горещина, отколкото е повдигнатъ сега. Тогава се проповѣдаваше и се задължаваше българското правителство, което имаше начело покойния Грековъ и г. Радославова, непрѣмѣнно да употреби всички срѣдства, за да може то да спре това ржкополагане, и ако не ще може да направи, тогава се казваше и слѣдующето: „спрѣте данъта; не стига ли и това, вие знаете по-нататъкъ какво трѣбва да правимъ“. А туй „знаете по-нататъкъ“ г. Даневъ знае какво значи. (А. Груевъ: Война трѣбва да обявимъ?) Нѣщо повече, г-да прѣдставители! Пакъ въ сжщия правителственъ органъ, тогавашниятъ органъ на тази партия, въ броя отъ 12 ноемврий е казано, че ако българското правителство не изпълни докрай своя дългъ, ако то не упражни всички възможни срѣдства, съ които то разполага, ако то допусне да се гъзи така въроломно българскиятъ народъ въ Турция, тогава — казва се — това правителство ще заслужи вѣчно проклятие отъ този български народъ. (Д. Манчовъ: Аферимъ бе!) Това го пишехте вие, г-нъ Манчовъ, въ вашия вѣстникъ отъ 12 ноемврий 1899 г. (Д. Манчовъ: Оставете тѣзи приказки!) Азъ, г-да прѣдставители, не призовавамъ Божието проклятие върху това правителство, както то го призоваваше върху либералното правителство, ако то не би успѣло да спре ржкополагането на Фирмилиана. Днесъ е свършенъ фактъ, че ирадето за ржкополагането на Фирмилиана е вече издадено, има обаче още единъ етапъ до издаването на берата. Той може да се спре, и именно, ако енергически протестира българското правителство и ако ние се притечемъ нему на помощъ, ние, българското народно прѣдставителство, бждѣте увѣрени, че ще се спре това, защото това се желае даже и отъ онѣзи, отъ които зависи издаването на този берагъ. И когато отдѣвгъ г. Каравеловъ ви спомена за нѣкакво писмо отъ Цариградъ, вие питахте отдѣ е то и азъ ще ви кажа, както Вие казвате, г-нъ Даневъ: бждѣте по-търпѣливи и по-снисходителни и не искайте да ви казваме всичко туй, което ние притежаваме и отдѣ го притежаваме. Както вие имате право да апелирате за довѣрие, като правителство на българския народъ, тъй сжщо и ние имаме право, като прѣдставители на този народъ, да ви молимъ да имате толкозъ довѣрие, колкото да вървате, че туй, което ще ви кажемъ отъ тази трибуна, го черпимъ отъ документи, които изхождатъ отъ най-компетентно мѣсто. А това нѣщо сме готови да го кажемъ на почитаемото

правителство. Вамъ тукъ, прѣдъ народното прѣдставителство, не щемъ да кажемъ отдѣ черпимъ тия свѣдѣния, но нему ще го кажемъ. И затуй отдѣвгъ бѣхме прави, когато апелирахме къмъ правителството и му казахме: не щете да го кажете тукъ публично, закрийте засѣданието, прогласѣте го тайно. Ще излѣзе публиката и ние тукъ, народните прѣдставители, въ патриотизма на които, вървамъ, никой не ще се осъмни, ще чуемъ възможнитъ да се съобщятъ факти и съобщения. Нѣщо повече: ако и туй го считате за невъзможно, както ви каза уважаемиятъ г. Даневъ, че сѣ таки сме много, тогава викайте четири души, викайте пет души, тѣзи, които ще ви прѣдставятъ отдѣлнитъ парламентарни групи, и тѣмъ съобщѣте какво сте вие направили. (И. Бобековъ: Вѣстникарска анкета!) Моля, за Бога, само вие ли, уважаеми г. г. министри 7—8 души, можете да съхранявате тайнитъ на българската държава, а 7—8 души отъ тѣзи хора, които вчера сж били министри и утрѣ ще бждатъ на вашето мѣсто, не върватъ? Защо вие апелирате за довѣрие отъ насъ, да върваме само на вашата декларация, а вие нѣмате тази въра въ онѣзи, които вчера бѣха на вашитъ крѣсла и утрѣ пакъ могатъ да бждатъ? Какви секрети ще има за тѣхъ, когато тѣ утрѣ ще ви замѣстятъ и ще четатъ архивата, както сж и чели прѣди васъ? Ето защо, г-да прѣдставители, бѣше много умѣстно прѣдложението, за да се не карае и за да не дойдатъ утрѣ чужденцитъ да кажатъ, че въ Българското Народно Събрание не може да бжде въпросъ за защита на цѣлокупния български народъ. Каква по-голѣма обида, какъвъ по-голѣмъ срамъ, когато ние тукъ можемъ да се карае: да защищаваме ли ние цѣлокупността на българската държава и на българския народъ или не? Азъ не мога да си прѣдстави това. И ако бѣше тукъ свѣтлиятъ ликъ на стареца Дѣдо Цанковъ, на стареца Бурмовъ, на стареца Дѣдо Манчовъ, азъ съ право бихъ апелиралъ къмъ тѣхната 50-годишна, полувѣковна обществена дѣятелност. Тѣ ли трѣбваше да станатъ и да протестиратъ, да приказватъ и да прѣкъсватъ, когато се говори? И азъ апелирамъ и настоявамъ да се продължава онази борба, въ която тѣ ни повлѣкоха. Какъ, г-да прѣдставители, какъ може да обеме човѣшкиятъ умъ отрицанието на една полу-вѣковна дѣятелност отъ само себе си? Какъ да си обяснимъ това отрицание, което правятъ днесъ? Вдигнѣте схизмата, вдигнѣте Екзархията, допуснѣте Фирмилиана, направѣте всичко туй! И туй, г-да прѣдставители, противъ което се е страшно противодѣйствувало нѣкога! Ние, по-младото поколение, които знаемъ само отъ историята за тѣхната борба, ние се възхищаваме, когато четемъ тѣхнитъ борби, а днесъ трѣбваше да чуемъ отъ тѣхнитъ уста, че този въпросъ днесъ е отживѣлъ вѣка си, днесъ не може да се говори за нѣкакви си владици и патрици, днесъ има една перспектива на българския хоризонтъ, една перспектива за политическата

свобода на тоя народъ! Върно е това, г-да прѣдставители, и азъ бихъ билъ съ опѣзи, които прѣмо биха искали това; но трѣбва да попитаме г. Дѣдо Цанкова, Бурмова, г. Манчова, кое ги караше едно врѣме да водятъ онази жестока борба за калимѣвкитѣ на поповетѣ и владицитѣ? Кой караше Дѣдо Цанкова да стане униятинъ и да отиде въ Римъ да измѣни своята вѣра? Съ каква цѣль го правѣше, дали съ цѣль да спечели нѣколко владишки калимѣвки и владишки патерици, или го правѣше съ нѣкоя цѣль, задъ гърба на която стоеше туй искаше, за което ние днесъ пледираме? Ние знаемъ, че калимѣвката на Фирмилиана не важи толкова много — безъ желание да оскърбявамъ нѣкого — но ние знаемъ задъ неговия грѣбъ какво стои. Г-нъ Геннадиевъ, справедливостта изисква да признаемъ, съ една поразителна логика, съ едно чудесно краснорѣчие, описа всичката оная история на тая борба, която въ лицето на напѣтѣ владици и патрици, въ лицето на тази схизма, въ лицето на тия обществени дѣатели, които се мѣчиха за нѣкаква си вѣра въ България и Македония, сѫ постигнали онова, което ние днесъ изобразяваме на тази катедра, и тази катедра почива върху онази борба, която сѫ повели отъ 60-тѣ години. Ако това бѣше върно за днешна свободна България, ако върху ония борби за владици, попове и училища се породил тая свободна България, защо вие отричате да стане така това единъ день и тамъ, задъто ние се боримъ? Ако вие не щете, ако вие отричате Санъ-Стефанска България, дакле искате... (Х. Камбуровъ: Кой отрича това?) Не казвамъ за Васъ. Но за каквато конфедерация и да се говори, на първо мѣсто цѣльта на тази конфедерация е да дадете политически и човѣшки животъ на тѣзи хора.

Г-да прѣдставители! Тѣзи сѫ двѣтѣ мои цѣли, съ които, или, по-право, които ме накараха да дойда тукъ на тази трибуна. Само прѣди 2—3 недѣли бѣ, когато ние вече бѣхме избраници на българския народъ и когато знаеше се вече, че се свикваме за 22 априлий да засѣдаваме въ Народното Събрание, когато по една жица отъ София въ цѣла България станаха грамадни митинги — и да го кажемъ тукъ — не митинги по заказъ — азъ съмъ противъ това, — по митинги, които станаха съгласието, съ знанието и безъ противодѣйствието на правителството, защото и правителството не можеше затъ, и да желаше, да се съпротиви, но и не трѣбваше. Но ние виждаме нѣщо друго; ние виждаме нѣщо друго въ тия грамадни митинги, като почнете отъ София, дѣто се писа, че 20.000 души сѫ присѣствували — и въ туй положително съмъ увѣренъ — начело съ напѣтѣ избраници, съ напѣтѣ професори отъ Висшето училище, съ всичкитѣ еспафи, съ всичкитѣ работници и занаятчи и пр. Ако въ Русе, въ Пловдивъ, въ Търново, въ цѣла България станаха такива грамадни митинги, на които вие, членовѣтѣ отъ болшинството, сте присѣствували и много отъ васъ сте говорили много

краснорѣчиво, много пламенно, силно сте защитили македонската кауза или, по добръ, каузата на скопѣни, азъ питамъ сега: какъ бѣше възможно, само три недѣли слѣдъ това движение въ България, днесъ да настане обратното течение въ напѣтѣ понятия, днесъ ние да кажемъ, че тогава викахме, че тогава протестирахме, че тогава се поздравявахме, че можахме да дадемъ на външния свѣтъ да знае, че ако ние по вътрѣшнитѣ въпроси се дѣлимъ на партии и фракции, колкото що се касае до напѣтѣ народни отношения, колкото що се касае до запазването цѣлокупността на българския народъ, тамъ партии не сѫществуватъ, тамъ има единъ български народъ, който се въодушевява отъ една идея? Това не бѣ отдавна и туй повдигна въ очитѣ на цѣлия свѣтъ престижа на България. И ако нѣкогашъ е имало нѣкое съседно господарство, което да е виждало нѣкоя свѣтла перспектива съ задни намѣрения за реализиране на своитѣ идеали за смѣтка на България, само благодарение на разцѣплението, което става въ България съ тия партии, то отъ онази минута, когато въ една телеграма стояха подписитѣ на уважаемитѣ: Дѣдо Цанковъ, Каравеловъ, Радославовъ, Петковъ, Гешовъ и пр., на всички ония, които днесъ стоятъ начело на отдѣлнитѣ партии и фракции, отъ онази минута, казвамъ, въ която се телеграфира, по цѣлъ свѣтъ за него бѣ извѣстно, че въ България има единъ народъ съ едно желание, съ единъ идеалъ, съ единъ стремежъ, съ еднакви погледи за неговото международно положение. Това, казвамъ, бѣ неотколѣ, бѣ вчера. А какво видѣхме щомъ дойдохме въ Народното Събрание? Върна се г. Даневъ отъ Петербургъ, върна се отъ своята обиколка и почнаха зловѣщи слухове да се носятъ, почна да се разказва, че той е далъ прѣдварително своето съгласие, че той не е употребилъ нужната енергия, за да протестира. (В. Якововъ: Вие ги прѣскате!) Не знаемъ всичко това върно ли е, но знаемъ само едно, че отъ тази трибуна, и прѣди всичко отъ органа на правителството, вече се биеше отбой. Да, както цитирахъ отдѣлѣ, казвате: Македонии, Екзархъ, Фирмилианъ, владици, патрици, това бѣха на врѣмето си; днесъ тѣ могатъ да съставляватъ само едни археологически спомени, само да красятъ нашата древна история. Днесъ българскитѣ народъ има други идеали, днесъ за насъ не е важно кой е митрополитъ въ Скопие. (И. Воденчаровъ: Кой го казва това?) Казва го вашиятъ в. „България“, казвате го вие отъ тази трибуна.

Но, г-да народни прѣдставители, азъ бихъ останилъ всичко това настрана, азъ не бихъ пледиралъ на тази тема, ако г. Д-ръ Даневъ, уважаемиятъ Министъръ на Външнитѣ Работи, бѣ излѣзълъ и не бѣ така страхливъ, така боязливъ и така съ прѣмѣрени съ сантиметъръ думи не бѣ казалъ: да, ние мислѣхме да изпълнимъ дълга си, да заявимъ, че не трѣбва да се ръкополага Фирмилианъ, и считаме, че достатъчно изпълнихме нашия дългъ. (Нѣкой отъ дѣсеницата: А какво трѣбва да

се прави?) Ако, г-да прѣдставители, подѣ тѣзи думи г. министрътъ разбира онзи протестъ, който направи българскиятъ народъ въ своитѣ митинги, и ако той разбира онази енергия, съ която българското правителство трѣбваше да постѣпи по този въпросъ, както сѣ го разбирали не само г. г. министрътъ, който бѣха въ България, не само тѣхнитѣ приятели тукъ, но и всичката онази тѣхна обществена дѣятелностъ по този въпросъ отъ 2—3 години насамъ; ако, казвамъ г. Даневъ е разбиралъ, че дѣйствително подѣ тѣзи думи се разбира онзи енергически протестъ, азъ нѣмамъ нищо противъ, азъ ще вотирамъ за една резолюция въ този смисълъ: „Народното прѣдставителство, като взима актъ отъ декларацията на министерството, че то е протестирало енергически противъ рѣкополагането на архимандрита Фирмилианъ, като взима актъ отъ тази декларация, подканя, дава му всичкото свое съдѣйствие, за да продължава въ пѣти на протеста, да поддържа Българската Екзархия въ нейнитѣ законни искания прѣдъ Високата порта“. И тогава, г-да народни прѣдставители, не ще има онуй несгласие между васъ и насъ, отъ което вие искате да мислите, че ние искаме да бламираме правителството. Нѣма защо и не трѣбва да бламираме едно правителство по такъвъ единъ въпросъ, защото не желаемъ да се върва навънъ, че могатъ да се намѣрятъ българи въ България, които да иматъ другъ погледъ върху цѣлокупността, върху идеалитѣ, върху стремежитѣ на българския народъ. Азъ желая да останемъ докрай солидарни, да останемъ докрай еднородни върху нашитѣ стремления като народъ.

Г-да прѣдставители! Такава една резолюция не само ще помогне на правителството, но тя ще помогне много на нашия Екзархъ, за да отстоява още по-енергически въ този пѣтъ, въ който той е вървѣлъ досега; нѣщо повече ви казвамъ: тази резолюция ще развърже и рѣцѣтъ на онази властъ, отъ която зависи даването на този беретъ, защото тази властъ прѣдъ натиска, който се прави отъ разни други страни, намира се въ едно безизходно положение, види се, и търси единъ изходъ и този изходъ тя го намира въ онази подкрѣпка, която ще даде българското правителство и българското народно прѣдставителство съ своята резолюция. Нека външнитѣ сили видятъ, онѣзи особено, които се интересуватъ въ случая, че българскиятъ народъ не може мѣлкомъ да прѣмине единъ въпросъ, който е жизненъ за него. И въ тази смисълъ ще ми позволите да ви питирамъ само нѣколко реда отъ този документъ, който ще го прѣдамъ послѣ на г. Първия Министръ. (Чете.)

„Узнахме, че г. Зиновиѣвъ е далъ новъ напѣвъ за рѣкополагането на Фирмилиана. Вчера г. Гешовъ е билъ повиканъ въ двореца, дѣто Тахсинъ бей му съобщилъ, че Негово Величество билъ поставенъ много на тѣсно съ тоя въпросъ, че тоя трѣбвало да се рѣши вече, та и поискалъ мнѣнието на г. Гешова за възможна компенсация на

българитѣ. На въпроса на г. Гешова, излѣзло ли е ираде, Негово Прѣвѣзходителство отговорилъ, че не е излѣзло“, но че днесъ-утрѣ трѣбвало да излѣзе“. — Писмото носи дата 8 май. — „Г-нъ Гешовъ защитилъ пакъ каузата ни, както се пада, като отново заявилъ, че на компенсация по въпроса не можемъ да отидемъ“. (Б. Якововъ: Какво значи туй, г-нъ Такевъ?) „Останало за днесъ пакъ да се срѣцнатъ по работата. И така, прѣдлежи ни послѣдното рѣшително сражение. Силата на посолството“ — вие се сѣпцате на кое — „е въ отстъпчивостъ на българското правителство по фаталния тоя въпросъ. Ако туй правителство даде отпоръ, г. Зиновиѣвъ не ще може нищо да направи, защото всички дипломатически кръгове и Високата порта сѣ откъмъ насъ. Трѣбва, прочее, да се застави да изпълни дълга си като българско правителство. Негово Блаженство чу гласа на народа; той изпълни и ще изпълни всичко, що зависи отъ него. Длъжностъ е и на народа сега“ — това се касае до народното прѣдставителство — „да изпълни своето си. Той трѣбва да поиска отъ правителството си да разкрие картигѣ си. Ако по тоя съдбоносенъ за нашето единство въпросъ то мисли и чувствува като народа, нека по-бързо да изпълни дълга си, додѣто е врѣме; ако не, нека отстъпи мѣстото си на други, които се наематъ да защитятъ отечественитѣ интереси“. (Отъ дѣсницата: А а а!) „Като русофилско, нему се пада да заяви дѣто трѣбва по категориченъ начинъ, че нѣма българинъ, който да допусне разпожоване на народа си; като русофилско, то трѣбва не само да снесе отъ сцената фаталния Фирмилианъ, но и да въздѣйствува за единъ благоприятенъ намъ обратъ въ руската политика; то трѣбва да се провикне дълбоко отъ съзнанието на тая горчива истина. Съ изпълнението на дълга си въ тоя въпросъ то ще послужи и на себе, и на добритѣ отношения, които трѣбва да съществуватъ между България и Русия. Съ прикриването си задъ призрака за реформи то далече не може да отиде, защото народътъ още сега разбира, че това е една непристойна игра“. (Министръ М. Сарафовъ: Благодаримъ!) „Поведението на Русия, съгласението ѣ съ Австрия още за 5 години отваря очитѣ и на слѣпитѣ да видятъ фалша въ тая игра. Минутитѣ сѣ скъпи. Може би, когато ще имашъ настоящето ми на рѣка, да сме вече прѣдъ „единъ совершившии се фактъ“. Да се направи позивъ пакъ къмъ шефовегѣ, подписавши телеграмата до Негово Блаженство. Сега имате и народното прѣдставителство при себе. Изпълни ли си правителството дълга — добръ; не го ли изпълни, нека прѣдставителството му помисли понататкъ, какъ може самъ да защити дѣлото. Нека всички иматъ прѣдъ видъ, че само гласътъ на България може да спаси — и тоя пѣтъ зависи — положението. Тукъ ни се“ и пр. (Х. Камбуровъ: Кому е дадено и отъ кого е това писмо?)

Г-да прѣдставители! Това писмо е мнѣнието на единъ авторитетенъ човѣкъ, и азъ ще го съобщя на г. Данева. (Х. Камбуровъ: И ние искаме да знаемъ, защото за насъ се чете туй писмо.) Ако г. Камбуровъ добръ разбираше какво говорѣше отъ г. Даневъ, той щѣше да знае, че и азъ не мога да кажа отъ г. Даневъ е онова писмо. Азъ ви казвамъ, че това писмо произлиза отъ лице, което е компетентно да знае въпроса и да се мѣши въ него. Азъ мисля, че е повече отъ достатъчно това обявление. Значи, г-да прѣдставители, ако ние се днесъ съберемъ около правителството и заедно съ него енергически протестираме противъ рѣкополагането на Фирмилиана, бѣдѣте увѣрени, че то — рѣкополагането — нѣма да стане. И още единъ пѣтъ повтарямъ — за да не мислите, че азъ искамъ бламира на правителството — азъ моля г. Данева да прѣдложи той формулата на вота за дневния редъ, като, обаче, има прѣдъ видъ тия двѣ цѣли да се постигнатъ: първо, да се обяви въ този дневенъ редъ, че правителството дѣйствително е протестирало, и, второ....

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Вие сами четохте едно писмо, въ което се казва, по какъвъ начинъ е постѣпилъ прѣдставителътъ на правителството.

Д-ръ Н. Генадиевъ: А въ по-долния пасажъ какво се казва?

Министъръ М. Сарафовъ: Вие говорите за вчерашни работи, а пѣкъ Вашата интерпелация е направена много по-рано отъ туй писмо! Каква връзка има между интерпелацията и писмото?

Д-ръ Н. Генадиевъ: Вие ни докажете по какъвъ начинъ ще извѣстите, че сте си изпълнили длъга, но не на думи. Когато вашитѣ дѣла опровергаватъ вашитѣ думи, ние нѣмаме право да ви вѣрваме.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Ако вие не вѣрвате, ние нѣма да си дадемъ трудъ да ви увѣрваме.

Министъръ М. Сарафовъ: Ние ви доказваме съ това писмо.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Ние притежаваме и други писма и документи, и ако нѣмате какво да криете, съобщете кореспонденцията на двѣ лица поне.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моля, тишина, г-да!

М. Такевъ: (Продължава.) Г-да прѣдставители! Още единъ пасажъ въ това писмо като ви прочета, още повече ще ви улесня въ туй, което азъ искамъ да направимъ. Този пасажъ именно ще дойде въ полза и ще обясни отчасти онази енигма, за която азъ вчера намекнахъ и оттукъ бѣхъ апо-

строфиранъ. Тоя пасажъ гласи слѣдующето: (Чете.) „Тукъ ни се извѣстява отъ лица, заслужаващи внимание, че руското министерство не направило толкова по въпроса, че г. Зиновиетъ билъ го направилъ повече личенъ въпросъ, за честъ, и настоявалъ по-личенъ ангажментъ къмъ сѣрбитѣ“. (Б. Якововъ: Вие вѣрвате ли това, г-нѣ Такевъ?) „Той не е заминалъ въ отпускъ, па, види се, не му се ще да застане, прѣди да го свърши“.

Г-да прѣдставители! Дай Боже да е така, дай Боже руското правителство да не е толкова силно ангажирано, защото по-лесно ще можемъ да постигнемъ онази цѣль, която ние гонимъ. Ако дѣйствително намѣсата на г. Зиновиетъ е повече въпросъ на лична честъ, на нѣкакъвъ личенъ ангажментъ, вземемъ спрѣмо сѣрбитѣ, толкова по-лесно за насъ, че ние ако направимъ единъ енергиченъ отпоръ, както въ 1883, както въ 1893, както въ 1894, както въ 1896, както въ 1899 г., така и сега не ще да се допусне рѣкополагането на Фирмилиана. И това ви се каза въ писмото: „сега е моментътъ, когато единъ пѣтъ, и послѣденъ, този въпросъ ще се остави на забвение“. Прочее, ако положението е такова, не може и рѣчь да става, че щомъ вие считате, че г. Даневъ, или, по-право, министерството е изпълнило длъга си, като е протестирало, намъ не остава, освѣнъ и ние като народно прѣдставителство да изпълнимъ своя длъгъ и, като подкрѣпимъ правителството, да заявимъ, че и народното прѣдставителство се присѣдинява къмъ протеста на българското правителство и му вмѣства въ длъгъ да върви напредъ въ пѣтя на подкрѣпата на нашата Екзархия по отношение на нейнитѣ законни искания прѣдъ Високата порта. Това ще бѣде, г-да прѣдставители, единъ щитъ, задъ който ще се закрие българското правителство. Ние сме една парламентарна държава, дѣто народното прѣдставителство разрѣшава всичкитѣ тия въпроси. И българското правителство, даже нѣкакво подхлъзване да е направило въ нѣкакво направление — даже, казвамъ, което не твърди да е направило — но даже да допуснемъ, че го е направило, когато се свика народното прѣдставителство и то единодушно изкаже своето желанне, своята готовностъ да подкрѣпи правителството въ пѣтя на протеститѣ, азъ не се съмнѣвамъ, че това правителство въ лицето и на Високата порта, въ лицето и на всичкитѣ останали заинтересовани велики сили ще се яви мощно, силно, защото ще каже: азъ туй, което правя, не го правя отъ нѣкоя лична моя амбиция или за нѣкой въпросъ на лична честъ: азъ го правя, защото задъ гърба ми стои цѣль български народъ! А знаете ли какво значи това? Това значи онуй, което ви каза тукъ г. Даневъ, че ние можемъ да импонираме въ международно отношение само тогава, когато сме вътрѣшно силни; а вътрѣшно сме силни тогава, когато сме сдружени. Ако ние по този въпросъ излъземъ така сдружени, както бѣхме първия пѣтъ, начело съ Дѣда Цанковъ, въ тукашния митингъ, азъ ви увѣ-

рявамъ, че както тогава се спре това ржкополагане и се отложи за по-благоприятно време, така и сега ще се отложи за вѣчни времена. Възможно е не за вѣчни времена — въ политиката никой не е пророкъ, да може да прѣдскаже, какво ще стане утрѣ — но ще дадемъ да се разбере, че всичкитѣ тия аспирации и замисли на заинтересованитѣ ще се разбиватъ като о гранитна скала въ единодушното на българския народъ. Това ви казвамъ затуй, защото е необходимо да дадемъ по този прѣдметъ тази подкрѣпа на това правителство. И по тоя начинъ, г-да прѣдставители, ние ще изпълнимъ своя дългъ. Възможно е, обаче, пакъ да не постигнемъ цѣльта, възможно е пакъ да го ржкоположатъ. Това какво ще каже? Това ще каже слѣдующето. Ние ще си запазимъ правото на една протестирующа държава. По-нататкъ какви мѣрки ще вземемъ — то е вече наша работа, ние ще помислимъ върху това. Дали ще приемемъ рецептата, която прѣдлагаше едно време прогресивно-либералната партия — да спремъ данѣта на Източна-Румелия, дали ще приемемъ друга нѣкоя рецепта, то е въпросъ на бждѣщето. Засега, обаче, ние ще искаме да запазимъ своето положение като на страна заинтересована по въпроса, като на страна, която не ще се съгласи доброволно да се обѣси.

Съ тѣзи нѣколко думи като подчъртавамъ още единъ пътъ резолюцията или по-право дневния редъ, въ смисълъ да подкрѣпимъ правителството въ протеста му да продължава да подкрѣпва Българската Екзархия въ нейнитѣ законни искания, азъ се надѣвамъ, че и сега, както и досега, Фирмилиановиятъ въпросъ ще се остави настрана, и тогава ние ще можемъ спокойно да гледаме на нашето бждѣще. Защото право ви казва г. Геннадиевъ, а право ви казваше вчера и единъ полковникъ отъ българската армия: не забравяйте какво значи Скопие, не забравяйте, че още отъ времето на завладяването на Балканския Полуостровъ отъ османитѣ Скопие е билъ цитаделъ. А вие знаете, че цѣльта на сръбското правителство не е да тури тамъ патицата на Фирмилиана. Този цѣлъ толкова ясно ви очертъ и обрисова г. Геннадиевъ, щото нѣма нужда да се повтаря. Тая цѣлъ е политическа, а щомъ единъ пътъ е политическа, тя има за цѣлъ да накрънява нашето единство национално и църковно. Ето защо вие всички блънувате ли Санъ-Стефанска България, блънувате ли нѣкаква конфедерация, колкото що се касае до запазване единството, цѣлокупността на българския народъ въ национално и църковно отношение, вие ще да стоите всѣкога като единъ буденъ стражаръ на позициитѣ. Не забравяйте, г-да прѣдставители, че не бѣ отколѣ, когато тоя народъ отстоя своето единство, отстоя своята цѣлокупность подъ Сливница и Пиротъ. И тогазъ се пожела да се тури прѣграда на обединението на българския народъ, и тогава се пледираше за нѣкакво накръняване на нѣкакво *statu quo*, за накръняване на нѣкакво европейско равновѣсие, за туй, че съ присъединението на Ру-

мелия къмъ Сѣверна-България щѣли да се застрашатъ интереситѣ на нѣкои хора. И тогава българскиятъ народъ доказа, че въ своитѣ стремежи той е лояленъ, той иска да бжде цѣлокупенъ и, безъ да иска накръняването на хорското, смѣло ще защитава своето. Ако тогава съ пикове, съ топове и съ гърди запазихме това единство на българския народъ, днесъ ние не ви прѣдлагаме тия мѣрки, а ви прѣдлагаме да съедините единодушното съ единоголасието и съ единоголасния си вотъ на протестъ да дадемъ да се знае, че сме готови на вѣчни времена да защитаваме единството и цѣлокупността на българския народъ. (Ржкоплъскане отъ лѣвицата.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-да народни прѣдставители! Часътъ е 8 и може да се продължаватъ дебатитѣ, ако само $\frac{2}{3}$ отъ г. г. прѣдставителитѣ желаятъ това. Шестъ души има записани още да говорятъ.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Понеже въпросътъ е интересенъ толкова, азъ бихъ прѣдпочелъ, ако можемъ, да продължимъ засѣданието. Но затова трѣбва $\frac{2}{3}$ отъ присѣдствующитѣ да дадатъ съгласието си. Азъ ще моля г. г. народнитѣ прѣдставители да си дадатъ малко трудъ и да свършимъ съ тоя въпросъ.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Не вѣрвамъ, че ще можемъ да успѣемъ да свършимъ и при това, защото има записани да говорятъ мнозина. По-добрѣ да оставимъ за понеделникъ.

Д. Цанковъ: Най-добрѣ е да минемъ на дневния редъ, да гласуваме това и да не отиваме да декламираме оттамъ. (Сочи трибуната.) Декламираме само. (И. Гешовъ: Не е декламиране, г-нъ Цанковъ!) И г. Гешовъ може да го знае по-добрѣ отъ мене. Ти си човѣкъ, който разбирашъ тия въпроси. Ако казвашъ че не ги знаешъ, кривишъ си душата. (Глъчка. — Гласове: Да се продължи засѣданието!)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Има ли прѣдложение за продължението?

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Моля да се гласува за продължение на засѣданието.

Д. Цанковъ: Азъ правя прѣдложение да се мине на дневния редъ.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Приема ли Народното Събрание да се продължи засѣданието до 12 ч.? Онѣзи, които приематъ да се продължи, да си вдигнатъ ржката. (Меншество.) Събранието не приема.

Ще рѣче засѣданието ще се закрие.

Имамъ да направя едно съобщение. Сутрѣ е празникътъ Св. Кирилъ и Методий. По програмата

която е приготвилъ градскиятъ съвѣтъ въ София, поканватъ се всички г. г. народни прѣдставители да отидатъ въ църква въ 10 ч. и послѣ на водосвета прѣдъ Двореца.

Отъ страна на Народното Събрание, то се знае, ще се честити на нашия Князь, Негово Височество Кирилъ, именния му день.

Това имахъ да съобщя.

Дневниятъ редъ ще бѣде, да говорятъ записанитѣ по интерпелацията на г. Генадиева и послѣ записанитѣ по отговора на тронното слово.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Ние имаме на дневенъ редъ продължение разисканията по отговора на тронното слово и сетѣ по интерпелацията. (И. Гешовъ: По-напрѣдъ по интерпелацията. Така се нареди!) Не се е наредило, г-нъ Гешовъ!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Имаше най-напрѣдъ записани да говорятъ по отговора на

тронното слово и послѣ идатъ записанитѣ по интерпелацията на г. Генадиева. (Гласове: А-а! Не може така!)

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ бихъ далъ едно удовлетворение на онѣзи, които желаятъ напрѣдъ да се говори по интерпелацията, само подъ едно условие, че ще говоримъ по нея до 5 ч., а щомъ стане 5 ч., ще почнемъ разискванията по отговора на тронното слово. Но да се почне засѣданието точно въ 2 ч.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Съгласни. И ще свършимъ.

И. Гешовъ: Ако не може да се свърши до 5 ч., пакъ ли ще се отлага? (Гласове: Не, не! Ще свършимъ!)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 8 ч. вечерята.)

Прѣдседателъ: Д. Цанковъ.

Подпрѣдседатели: { Д. К. Поповъ.
А. Франгя.

Секретаръ: П. Ковачевъ.

Началникъ на Стенографическото бюро: Т. Гълъбовъ.